

การศึกษา ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์

พระสมุห์วันชัย เกสรมโน (มีมาก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาธรรมนิเทศ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE STUDY OF THE PEOPLE'S FAITH TO WARD PHRABUDDHA
CHINNARAJ STATUE IN PHITSANULOK PROVINCE
AS A MEDIA OF THE BUDDHIST ARTS**

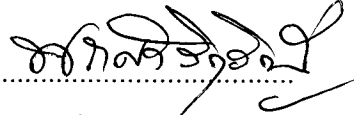
PHRA SAMU WANCHAI KASARADHAMMO (MEEMARK)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Art
(Dhamma Communication)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

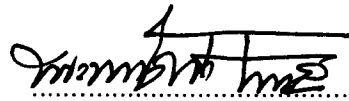

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ

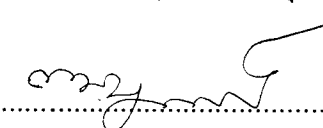

(พระศรีสิทธิมนี)

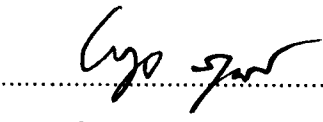
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

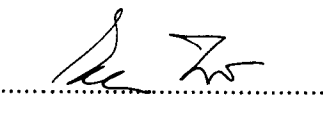
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

 ประธานกรรมการ
(พระมหาโชวี ทสฺนินโย)

 กรรมการ
(พระมหากฤษณะ ตรุโณ)

 กรรมการ
(พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี)

 กรรมการ
(รศ. บำรุง สุขพรรณ)

 กรรมการ
(รศ. กิติมา สุรสนธิ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหากฤษณะ ตรุโณ ประธานกรรมการ
พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี กรรมการ
รศ. กิติมา สุรสนธิ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก
ในฐานะลือพุทธศิลป์

ผู้วิจัย : พระสมุห์วันชัย เกสรธมฺโม (มีมาก)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหากฤษฎะ ดร.โณ ปธ.๓, พธ.บ. M.A., Ph.D.

: พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี ปธ.๘, พธ.บ, พธ.ม

: รองศาสตราจารย์ กิติมา สุรสนธิ ศศบ., นศ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : 9 เมษายน ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

การศึกษา เรื่องพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะความเป็นลือที่สร้างศรัทธาแก่ประชาชน โดยทำการศึกษาพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธชินราชตามแนวพุทธศิลป์ รวมถึงประวัติและความสำคัญของพระพุทธชินราชในฐานะลือ และเพื่อศึกษาความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช กลุ่มตัวอย่างได้แก่ประชากรที่สุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญจำนวน ๓๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้การศึกษาได้แก่ เอกสาร และงานวิจัยต่างๆ และแบบสอบถาม เพื่อให้ข้อมูลที่ต้องการเกี่ยวกับพระพุทธชินราช

ผลการศึกษา พบว่าพระพุทธชินราช ถูกจัดสร้างตามแนวพุทธศิลป์ ทำให้สามารถเป็นลือในการสร้างความศรัทธาแก่ผู้พบเห็นได้ เป็นพระพุทธรูปตามแนวพุทธศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลของสมัยสุโขทัยและเชียงแสน และได้รับการบูรณะตามลำดับจนมีลักษณะเช่นในปัจจุบัน ในฐานะลือพระพุทธชินราช เป็นลือในฐานะตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในประเทศไทยในฐานะเป็นศูนย์รวมศรัทธา

Thesis title : The study of the people's faith to ward PhraBuddha Chinnaraj Statue in Phitsanulok Province as a media of the Buddhist Arts.

Researcher : Phrasamu Wanchai Kesarathammo (Meemark)

Degree : Master of Arts (Dhamma Communication)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Krissana Taruno Pali III, B.A., M.A., Ph.D.

: Phramaha Boonlert Thamathassi Pali VIII, B.A., M.A.

: Asst. Prof. Kitima Surasonthi B.A., M.A.

Date of Graduation : 9, April, 2008.

ABSTRACT

This thesis is the study about the Phra Buddha Chinnaraj, in Phitsanulok Province, as a medium which causes great faith to arise to the people. The purpose of this thesis is to study the construction of Phra Buddha Chinnaraj in Buddhist style, including the history, the importance, and the faith that the people have in the Buddha Chinnaraj, for example, the group of people who join together accidentally in using material, such as documents, thesis, and interview to have the correct data about Phra Buddha Chinnaraj.

From the study, it is found that the Buddha Chinnaraj Statue was constructed in a Buddhist style, which is able to cause to arise the great faith, and influence from Sukhothai city and Chiang Saen city arts, and also gets renovation constantly till nowadays. As a medium, Phra Buddha Chinnaraj Statue is the medium for the Buddha's image with closerelationship with people's living Status in Thailand. It creates

great faith to Thai people, both in the past and at the present time, especially, for the people who live in the neighboring provinces.

From Studying the interesting Buddha Chinnaraj Statue, it is found that the people are interested in the Statue, the reasons for this is the beauty, the art of carving and the sacredness of the Statue. Some people faith that the beauty of the Statue can cause the calm and strong feeling to arise and to protect them from all kinds of evil or disasters. Most people have strong faith in the Statue. for the reason that the people who have great faith are from their parents, grandparents, and also from the individual data and their studies, from all kinds of which their opinions are to faith in the Statue.

From the statistic ๐.๐๕ it is found that their own opinions are: - having the Buddha Chinnaraj Statue as the maintaining parts of their lives, income, residences, marriage Status, studies, occupations, the social statuses and the feeling of all kinds. From the study of the relationship between the faith and the interest in the Statue from the people, it is found that the interesting in the Buddha Chinnaraj Statue which is mostly shown in the statistic are from its beauty and art of carving, the Statue's location, the decoration such as the height of the Statue, the Statue of the Buddha's disciples, the worship materials, the history of the Statue, the design and the whole views which bring happiness during their worship or watching.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา เป็นการศึกษาที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถขั้นสูง และความรอบรู้ในศาสตร์หลายสาขา นำมาบูรณาการเพื่อตอบประเด็นปัญหาและข้อคำถามในการวิจัย เฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการะงาน และชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้การศึกษาค้นคว้าต้องใช้ความอดสาหะและที่ปรึกษาที่เหมาะสมและมีคุณภาพสูง

ดังนั้น ความสำเร็จของงานวิจัย เรื่อง การศึกษาพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์ที่สร้างศรัทธาแก่ประชาชนในครั้งนี้ ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณ พระมหากฤษณะ ตรีโณ ที่กรุณาเป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี และ รองศาสตราจารย์ กิติมา สุรสนธิ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศศิธร เขมาภิรัตน์ ที่ให้คำปรึกษา แนะนำ แก้ไข จนงานวิจัยสามารถเสร็จสมบูรณ์

กราบขอบพระคุณ พระปลัดบุญชู เดชวโร เจ้าอาวาสวัดสมรโกฏิ ที่อนุญาตให้อยู่อาศัยและให้เวลาในการศึกษาจนสามารถสำเร็จดุษฎีในครั้งนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อ กิ่ง คุณแม่นุ่น มีมาก ผู้บังเกิดเกล้าที่คอยให้กำลังใจแก่ลูกพระตลอดมา พี่และน้องๆทุกคน ตลอดถึงญาติโยมที่ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจทำให้ผู้วิจัย สามารถดำเนินการวิจัยได้จนสำเร็จ ได้แก่ คุณแม่บุญชู ศรีอิสราพร คุณแม่แหวน ไทพชรารัง คุณอรุณ ไทพชรารัง คุณสุชาติ-คุณประทุม ศรีอิสราพร ที่มอบทุนการศึกษาให้ตลอดมา อาจารย์ ลาวัลย์ สุวรรณกุล ได้แนะแนวการทำวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่าน ขอมอบคุณงามความดีให้แก่ผู้มีอุปการคุณ พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่กล่าวนามข้างต้นมา ณ โอกาสนี้ และหวังว่าผลการวิจัยนี้จะนำไปซึ่งประโยชน์คือความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอนาคต

พระสมุห์วันชัย เกสรธมโม (มีมาก)

๓๐ มีนาคม ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการสร้างพระพุทธรูปตามแนวพุทธศิลป์	๕
๒.๑.๑ การสร้างพระพุทธรูปตามแนวพุทธศิลป์	๕
๒.๑.๒ พุทธศิลป์	๑๕
๒.๑.๓ การสร้างพระพุทธรูปในยุคต่าง ๆ	๑๕
๒.๑.๔ ลักษณะศิลปะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปของไทย	๒๑
๒.๑.๕ พระพุทธรูปปางต่าง ๆ	๒๕
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารกับการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์	๓๓
๒.๒.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับสัญลักษณ์	๓๖
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารตามหลักพุทธศาสนา	๓๕
๒.๓.๑ ลักษณะการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา	๓๕

๒.๓.๒ ชนิดของสื่อทางพระพุทธศาสนา	๔๓
๒.๔ ลักษณะของพระพุทธชินราชอนุพยัญชนะ	๔๕
๒.๕ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธชินราชในฐานะสื่อ	๔๘
๒.๕.๑ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธชินราช	๔๘
๒.๕.๒ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	๕๐
๒.๕.๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธชินราชในสังคมไทย	๕๘
๒.๕.๔ ความสัมพันธ์ของพระพุทธชินราช กับพระมหากษัตริย์ไทย	๕๕
๒.๖ พระพุทธชินราชในฐานะเป็นสื่อ	๖๕
๒.๖.๑ ด้านจิตรกรรม	๖๕
๒.๖.๒ คุณค่าทางจิตวิญญาณ	๗๐
๒.๖.๓ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ	๗๕
๒.๖.๔ ด้านประติมากรรม	๗๗
๒.๖.๕ ด้านสถาปัตยกรรม	๘๐
๒.๖.๖ ด้านประณีตศิลป์	๘๒
๒.๖.๖.๑ บานประตูประดับมุกพระวิหารพระพุทธชินราช	๘๒
๒.๖.๖.๒ ธรรมมาสน์สวด	๘๓
๒.๖.๖.๓ ธรรมมาสน์เทศน์	๘๓
๒.๖.๖.๔ ธรรมมาสน์รัชกาลที่ ๕	๘๓
๒.๖.๖.๕ ครานพรัตน์ ราชวรารณ์	๘๔
๒.๖.๖.๖ วิหารพระเหลือ	๘๔
๒.๖.๖.๗ หอกลองอินทเกร์	๘๔
๒.๖.๖.๘ พระปรารักษ์และพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ	๘๔
๒.๖.๗ ด้านวรรณคดี	๘๕
บทที่ ๓ ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช	
๓.๑ ความหมายของศรัทธา	๘๕
๓.๒ ความสำคัญของศรัทธา	๕๑
๓.๓ ประเภทของศรัทธา	๕๓
๓.๔ คติความศรัทธาเกี่ยวกับพระพุทธชินราช	๕๓

๓.๕ พระพุทธชินราชกับความศรัทธาทางด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์	๕๕
๓.๖ ระเบียบวิธีวิจัย	๕๘
๓.๖.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ	๕๘
๓.๖.๒ การวิจัย เชิงปริมาณ	๕๘
๓.๖.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๕๘
๓.๖.๔ เครื่องมือที่ใช้	๕๙
๓.๖.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๕๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัยเชิงปริมาณ	
ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล	๑๐๐
ส่วนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจต่อพระพุทธศาสนา	๑๐๖
ส่วนที่ ๓ ความรู้สึกรู้สีกและความประทับใจต่อพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธชินราช	๑๑๐
ส่วนที่ ๔ ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช	๑๑๒
ส่วนที่ ๕ ความประทับใจที่มีต่อพระพุทธชินราช	๑๑๔
ส่วนที่ ๖ ความคิดเห็นที่มีต่อพระพุทธชินราชหรือองค์พระพุทธรูปอื่นๆ	๑๑๖
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา	
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๑๒๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๒
บรรณานุกรม	๑๒๓
ภาคผนวก	๑๒๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๐

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑	จำนวนและร้อยละ ของผู้ที่มีพระพุทธชินราชไว้บูชา ๑๐๑
๒	จำนวนและร้อยละ ของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศ สถานะความเป็นสงฆ์ ๑๐๑
๓	จำนวนและร้อยละ ของอายุของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๒
๔	จำนวนและร้อยละ ของรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๒
๕	จำนวนและร้อยละ ของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามที่อยู่ ๑๐๓
๖	จำนวนและร้อยละ ของสถานภาพการสมรสของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๓
๗	จำนวนและร้อยละ ของวุฒิการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๔
๘	จำนวนและร้อยละ ของอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๔
๙	จำนวนและร้อยละ ของสถานภาพทางสังคมของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๕
๑๐	จำนวนและร้อยละ ของอารมณ์/ บุคลิกภาพของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๕
๑๑	จำนวนและร้อยละ ของปัญหาของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๖
๑๒	จำนวนและร้อยละ ของวิธีแก้ปัญหากลุ่มตัวอย่าง ๑๐๖
๑๓	จำนวนและร้อยละ ของการได้รับรู้เกี่ยวกับธรรมะจากสื่อของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๗
๑๔	จำนวนและร้อยละ ของความสนใจในพระพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๗
๑๕	จำนวนและร้อยละ ของวิธีการที่ทำให้เข้าใจธรรมะของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๘
๑๖	จำนวนและร้อยละ ของจุดประสงค์ของการเข้าวัดฟังธรรมะของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๘
๑๗	จำนวนและร้อยละ ของความถี่ต่อการนมัสการพระพุทธชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๙
๑๘	จำนวนและร้อยละ ของจุดประสงค์ที่มากกราบไหว้พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลกของกลุ่มตัวอย่าง ๑๐๙
๑๙	จำนวนและร้อยละ ของสาเหตุที่คิดจะนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูป ยุคสมัยสุโขทัย อโยธยาของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๐
๒๐	จำนวนและร้อยละ ของสาเหตุที่ได้มากกราบไหว้บูชาพระพุทธชินราชของ กลุ่มตัวอย่าง ๑๑๐

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
๒๑	จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านความรู้สึกประทับใจ ในขณะที่นมัสการพระพุทธชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๑
๒๒	จำนวนและร้อยละ ของการให้ความสำคัญพระพุทธชินราชในแต่ละด้าน ๑๑๒
๒๓	จำนวนและร้อยละ ของความมีคุณค่าในแต่ละด้านของพระพุทธชินราช ๑๑๒
๒๔	จำนวนและร้อยละ ของเหตุผลที่มานมัสการพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๓
๒๕	จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับ ความศรัทธาต่อพระพุทธชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๓
๒๖	จำนวนและร้อยละ ของความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช จากกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๕
๒๗	จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านความรู้สึก ที่มากประทับใจเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๕
๒๘	จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านความรู้สึก ต่อความสำคัญขององค์พระพุทธชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ๑๑๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
-------	-------	-----------	---------	-----------

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ญ.ปญจ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปิณฺณกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
อภ.วิ.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	วิภังคปาติ		(ภาษาไทย)
อภ.สง.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ธมฺมสงคณิปาติ		(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้า ที่ ๓๓๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันสื่อ นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อสังคมเป็นอันมาก จะเห็นได้ว่า การสื่อสาร สอดแทรกอยู่ในกิจกรรมทุกระดับทุกประเภท และมีผลกว้างขวาง ทำให้วิชาชีพทางการสื่อสาร กลายเป็นสาขาที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในสังคมยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมดำเนินเข้าสู่ยุค อุตสาหกรรม (Industrialization) และยุคสังคมข่าวสาร (Information Societies) ดังจะเห็นได้ว่า ใน การดำเนินงานในกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล องค์กร สังคม หรือระดับประเทศจะให้ความสำคัญในเรื่องของการ สื่อสารเพิ่มมากขึ้น

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารในยุคปัจจุบัน มนุษย์เราสามารถรับรู้ได้มาก และในเวลา อันรวดเร็ว โดยอาศัยเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่เป็นเครื่องช่วย แต่ข้อมูลข่าวสารแต่ละอย่างย่อมมี ผลทั้งทางดีและด้านลบเสมอ การสื่อสารนั้นมีลักษณะเหมือนดาบ ๒ คม ขึ้นอยู่กับว่า ผู้รับ หรือผู้ส่ง จะมีศักยภาพใช้คมด้านไหน หรือป้องกันไม่ให้คมด้านไหนเข้าหาตัวเอง *

เนื่องจากสังคมมนุษย์มีผู้คนมีความแตกต่างกันอย่างมากมาย ทั้งประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ภาษา และฐานะทางสังคม ดังนั้น ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ ได้ผล ตรงตามความมุ่งหมายนั้น จำเป็นต้องใช้สื่อเป็นเครื่องมือเช่นเดียวกัน สื่อที่ใช้ก็มีมากมายขึ้นอยู่กับ สถานการณ์และจุดประสงค์ของผู้ที่ทำการเผยแผ่

สื่อที่ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมอย่างหนึ่ง ที่เห็นได้ในปัจจุบัน นั่นคือ การใช้สื่อจาก พุทธศิลป์ในการเผยแผ่ ซึ่งพุทธศิลป์นั้น มีหลายประเภทด้วยกัน เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถเป็นสื่อเพื่อให้ประชาชนในสังคมได้รับหลักพุทธธรรมเพื่อ นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่ทั้งนี้ การที่จะให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้นั้น ต้องปลูก ศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน นั่นคือ ต้องให้ประชาชนเหล่านั้นได้เข้าใจในเนื้อหาของพุทธศิลป์อย่างแท้จริง นั่นเอง ทั้งนี้เพื่อให้ความเชื่อเป็นความเชื่อที่ไม่งมงาย ความเชื่อที่เกิดขึ้นแก่ผู้คนในสังคมไทยนั้น มีความเชื่อในสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา ไหยาสดาศรี ไชยศาสตร์ โชคลาง เป็นต้น

* ขั้วรินทร์ ไชยวัฒน์, สื่อไร้พรมแดนกับวิกฤติวัฒนธรรม – สังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้น คิงแอนพับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๒.

โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนา จะมีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมทางด้านต่างๆ

ตัวอย่างของสื่อทางพุทธศิลป์ที่รับทราบกันเป็นอย่างดี ได้แก่ จตุคามรามเทพ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์ โชคลาง นำไปสู่ความเชื่อและมีบทบาทต่อคนในสังคมไทย อย่างไรก็ดีตามปัจจัย ที่ผู้คนไม่ได้กล่าวถึงกันในองค์จตุคามรามเทพ คือ ประติมากรรมขององค์จตุคามรามเทพ ทำให้เกิดการศึกษาระวัติขององค์จตุคามรามเทพ จนทราบว่าป็นปางศิลปะพระโพธิสัตว์ปางหนึ่งที่มีความแตกต่างกันขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สิ่งเหล่านี้จะจัดรวมเป็นศิลปะเชิงพุทธศิลป์เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดความสนใจ เกิดการศึกษาค้นคว้าและจะนำไปสู่ความศรัทธาและความเชื่อในที่สุด

ในภาคเหนือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธชินราช ซึ่งมีประวัติของการสร้างและการพัฒนามายาวนาน จนปัจจุบันมีลักษณะทางพุทธศิลป์ที่ดีที่สุดองค์หนึ่งของประเทศไทย ประกอบกับเป็นองค์พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ทำให้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนชาวไทยทั่วทุกภาค อีกทั้งก่อให้เกิดความศรัทธาและความชื่นชมต่อพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธชินราช ดังจะเห็นได้จากมีประชาชนหลั่งไหลไปนมัสการพระพุทธชินราชจำนวนมากตลอดเวลา จึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธศิลป์ เป็นสื่อให้ประชาชนเกิดความศรัทธาในองค์พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

ผู้วิจัยเห็นว่า พุทธศิลป์ โดยเฉพาะพุทธศิลป์จากประติมากรรมดังได้กล่าวมาแล้ว ในศาสนาพุทธสิ่งที่อยู่ในขอบข่ายของพุทธศิลป์และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของคนในสังคมไทย คือ พระพุทธรูปนั่นเอง พระพุทธรูปสามารถเป็นสื่อเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงหลักพุทธธรรม เกิดความเชื่อและความศรัทธา ทำให้เกิดการนำหลักพุทธธรรมนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยในเรื่อง การศึกษาพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะความเป็นสื่อที่สร้างศรัทธาให้เกิดแก่ประชาชน โดยจะทำการค้นคว้าหลักทฤษฎีต่างๆ และศรัทธาที่เกี่ยวกับพุทธศิลป์ในฐานะสื่อเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม โดยออกแบบสอบถามประชาชนมาศึกษาพุทธศิลป์ คือพระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นองค์พระปฏิมาคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญองค์หนึ่งของประเทศไทยว่า องค์พระพุทธชินราช ในฐานะพุทธศิลป์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนอย่างไร เพื่อนำมาวิเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของพระพุทธรชินราชตามแนวพุทธศิลป์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพระพุทธรชินราชในฐานะสื่อในการสื่อสารเพื่อสร้างศรัทธาต่อ

ประชาชน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของประชาชนที่มีศรัทธาต่อพระพุทธรชินราชในฐานะสื่อในการสื่อสาร

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ดำเนินการศึกษาพระพุทธรชินราชในฐานะเป็นสื่อด้านพุทธศิลป์ ที่ก่อให้เกิดความศรัทธา ในพระพุทธศาสนา

๑.๓.๒ ศึกษากลุ่มประชาชนที่เดินทางมานมัสการพระพุทธรชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เท่านั้น

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อและความเชื่อมั่นว่า สิ่งนั้นสามารถคล้านคลาดให้ดูแลตนเองได้ ซึ่งในที่นี้หมายถึง ความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ในด้านต่างๆ อาทิ ด้านการ ค้ำครอง ด้านอิทธิปาฏิหารย์ ด้านสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลก เป็นต้น

สื่อ หมายถึง ตัวแทน ตัวกลางในการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อถือต่างๆ ไปยังบุคคล ซึ่งในที่นี้ได้แก่ พุทธศิลป์และพระพุทธรชินราชซึ่งถือเป็นสื่อสำคัญ อันเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้ศาสนาพุทธเป็นที่แพร่หลาย ในที่นี้จะศึกษาการใช้พุทธศิลป์คือองค์พระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ว่าถูกนำมาเผยแพร่พุทธธรรมในฐานะความเป็นสื่ออย่างไร

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปะเชิงพุทธ ซึ่งมีหลายประเภท เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ลักษณะรูปลักษณ์ขององค์พระพุทธรชินราช มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เสมอกัน

พระพุทธชินราช หมายถึง รูปพระปฏิมาหรือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้า เป็นประติมากรรม ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูง ๗ ศอก มีเส้นรอบนอกของพระวรกายอ่อนช้อย และมีลักษณะของพุทธศิลป์ดังที่กล่าวมาแล้ว

สัมฤทธิ์ผล หมายถึง ผลลัพธ์และความพึงพอใจที่เกิดขึ้นกับผู้รับสารอันเนื่องมาจากการมานมัสการพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งนำไปสู่ความศรัทธา ความเชื่อ ซึ่งในที่นี้จะแบ่งประสิทธิผลเป็น ๓ ระดับ คือ มีประสิทธิผลมาก มีประสิทธิผลปานกลาง มีประสิทธิผลน้อย

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ทั้งในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การดำเนินการด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ การสร้างพระพุทธชินราชตามแนวพุทธศิลป์ และพุทธศิลป์ที่เป็นพระพุทธรูปในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก โดยใช้วิธีการสำรวจเอกสารและทบทวนวรรณกรรม (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก วรรณคดี ฎีกา ปกรณวิเสศต่างๆ เอกสารงานวิจัย และอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ และความศรัทธาคือพุทธศิลป์ของพุทธศาสนิกชน การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ได้ทราบความเป็นมาและความสำคัญของพระพุทธชินราชตามแนวพุทธศิลป์

๑.๖.๒ ได้ทราบพระพุทธชินราชในฐานะสื่อในการสื่อสารเพื่อสร้างศรัทธาคือ

ประชาชน

๑.๖.๓ ได้ทราบผลสัมฤทธิ์ของประชาชนที่มีศรัทธาคือพระพุทธชินราชในฐานะสื่อใน

การสื่อสาร

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญในการสร้างพระพุทธรูป

พุทธศาสนิกชนสร้างพระพุทธรูป เพราะถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรแก่การบูชาและเป็นเครื่องเตือนให้รำลึกถึงองค์พระบรมศาสดา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เราหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อมิต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร เราจะหลุดพ้นได้ เราต้องรู้แจ้งเห็นจริง จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ เราต้องช่วยตัวเอง ไม่มีสิ่งใดหรือผู้ใดจะช่วยให้เราได้หนีออกจากนี้ทางให้เล็ก ๆ น้อยๆ เราต้องไม่คิดไม่ยึดเหนี่ยว จึงจะหลุดพ้นได้ ผู้ใดหลุดพ้น ผู้นั้นเป็น “พุทธ”

เมื่อพระพุทธศาสนาสอนให้เราหลุดพ้น จึงได้มีการสร้างพระพุทธรูปอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว การสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ใช้รูปคิ้วจริงของพระพุทธองค์เป็นหลัก รวมทั้งสร้างขึ้นมาตามอุดมคติของศิลปินผู้ชาวซึ่งในหลักธรรมของพระองค์ท่านอย่างแท้จริงแล้วจึงเนรมิตพระพุทธรูปขึ้นให้ตรงกับโมณฑภาพ

พระพุทธรูปนั้นมีใช้พระรูปเหมือนองค์จริงของพระพุทธเจ้า หากเป็นรูปเนรมิตรวมพระลักษณะอันประเสริฐเลิศบุรุษของพระองค์ เข้ากับหลักธรรมความรู้แจ้งเห็นจริงบรรลुพระอรหันต์ หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่นิพพาน เมื่อพุทธศาสนิกชนได้เห็นพระพุทธรูปก็จะได้รำลึกถึงพระองค์รำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และพระสาวกผู้สืบต่อพระศาสนารวมกันเป็นไตรสรณาคมน์

เช่นนี้จึงเห็นได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปมิได้ขึ้นอยู่กับส่วนบุคคลแต่ขึ้นอยู่กับอุดมคติ คือธรรมอันเป็นบารมีของบุคคล ดังนั้นเมื่อเราดูพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างชั้นสูง เราจึงรู้สึกว่พระพุทธรูปเป็นที่รวมสัญลักษณ์ของความหลุดพ้นไปจากโลกนี้นั่นเอง*

การสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นรูปเคารพรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ และสั่งสอนเผยแผ่ ได้เริ่มขึ้นในแคว้นคันธารราฐประเทศอินเดีย อันเป็นแหล่งกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อประมาณเกือบ ๒,๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นกาลสมัยหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้วเป็นเวลานานประมาณ ๖๐๐ – ๘๐๐ ปี

* ยัมศิริ พุทธานุสรณ์, พระคู่บ้านคู่เมือง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑),

ในชั้นต้นพุทธศาสนิกชนในอินเดีย ได้สร้างศาสนสถานและรูปสัญลักษณ์ขึ้นแทนพระองค์เพื่อสักการบูชา เช่น รูปธรรมจักร รูปคันโฑ หรือ รอยพระพุทธบาท เป็นต้น เพราะในยุคแรกๆ นั้นคติของชาวอินเดีย ยังไม่นิยมสร้างรูปเคารพเป็นรูปบุคคล ประกอบกับพระพุทธบรรหารซึ่งทรงแสดงไว้แก่เหล่าสาวกก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพานที่ว่า พระธรรมจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ จึงยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป ในระยะเริ่มแรกพุทธกาล

แม้จะมีตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระแก่นจันทน์ ซึ่งกล่าวว่าพระเจ้าประเสนทิโกศลแห่งกรุงโกศลราชได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่งด้วยไม้แก่นจันทน์แดง ด้วยความรำลึกถึงพระพุทธองค์ในยามที่ยังทรงมีพระชนชีพ และพระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธานุญาตให้พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นแบบอย่างการสร้างรูปเคารพเหมือนพระองค์ในครั้งหลังต่อไปได้ แต่ก็ไม่มีหลักฐานโบราณวัตถุที่ประเทศอินเดียมารับรองสอดคล้องกับตำนานพระแก่นจันทน์พอที่จะศึกษาแบบอย่างของพระพุทธรูปได้เลย

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพในระยะเริ่มแรกก็ได้สร้างลักษณะท่าทางเพื่อเป็นที่รำลึกถึงพระพุทธประวัติหรือเหตุการณ์สำคัญ เช่นเมื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ก่อนตรัสรู้ก็สร้างพระพุทธรูปนั่งชันพระหัตถ์เป็นกิริยาสมาธิ หรือเหตุการณ์เมื่อพระองค์ทรงชนะพญามารก็สร้างให้เป็นพระพุทธรูปนั่งพระหัตถ์ขวาทิ้งที่พระเพลา เพื่อแสดงว่าทรงชี้อ้างพระธรรมเป็นพยาน พระพุทธรูปจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลมเป็นที่รำลึกถึงการปฐมเทศนา นิ้วพระหัตถ์นั้นแทนรูปธรรมจักรหรืออาการหมุนวงธรรมจักร ตลอดจนพระพุทธรูปนอนก็เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์เมื่อเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน

การที่คนในยุคหลังๆ ต่อมาสร้างพระพุทธรูปเคารพรำลึกถึงพระพุทธเจ้าตามศรัทธาและเพื่อเป็นพุทธานุสตินั้น ก่อให้เกิดรูปปฏิมากรทั้งงดงามตามคติความนิยมของกลุ่มชนและหมู่เหล่า มีลักษณะทางศิลปกรรมและสิ่งประกอบต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและยุคสมัย ประกอบกับในประเทศอินเดียเองพระพุทธศาสนาก็เกิดอยู่คู่เคียงกับศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะศาสนาฮินดู หรือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งนิยมสร้างพระพุทธรูป^๒

มหาปุริสลักษณะ ถือเป็นลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่ตามคติความเชื่อของชนชาติในเอเชีย เช่น มีหูยาว มีขนบนระหว่างคิ้ว มียาว ฝ่าเท้าเต็ม

^๒วราณันท์ รัชวาลทิพากร, พระพุทธรูป คู่มือคุณเมือง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๘๖.

ริมณฑลโต ความสูงของพระวรกายเท่ากับวาของพระองค์

Page 21 of 154

๑๖. พระกรยาวจนใช้พระหัตถ์ลูบพระชานุ (เข่า) โดยไม่ต้องน้อมพระวรกาย จิตโก ว
อโนมนนุโต อุโกหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณกานิ ปรามสติ
๑๗. พระวรกายส่วนหน้าลำพิบริบูรณ์ สง่างามดุจราชสีห์ สีหปฺพุพพตฺถกาโย
๑๘. พระปฤษฎางค์ (หลัง) เต็ม ปิตนฺตรโส ตั้งแต่บันพระองค์ (เอว) ขึ้นไปถึงต้นพระศอ
(คอ) พื้นพระมั่งสะ (เนื้อ) ปิตพระปฤษฎางค์เป็นอันดี มิได้เห็นข้อพระอัฐิท่ามกลางเสมอกัน
(ข้อกระดูกสันหลัง) ปรากฏออกมาภายนอก
๑๙. พระศอกกลมเสมอกัน สมวฏฺฏกฺขนฺโธ
๒๐. มีเส้นประสาทสำหรับนำรสอาหารคิเลศ รสคฺคสคฺคิ มีเส้นประสาทปลายข้างบน
ประชุมอยู่ที่พระศอสำหรับนำรสอาหารแผ่ซ่านสม่ำเสมอไปทั่วพระวรกาย
๒๑. พระเนตรดำสนิท อภินิลเนตฺโต มีการเห็นแจ่มใส
๒๒. คางพระเนตรสคฺไสตฺตาคาโค โคปฺขโม (บุพพชาติทรงทอดพระเนตรสัตว์ด้วยความ
เมตตาเอ็นดู)
๒๓. พระเศียรกลมงาม พระพักตร์มีอุณฺหิสคือลักษณะเหมือนมีกรอบหน้า อุณฺหิสสฺสโส
๒๔. โลมา (ขน) มีขุมละเส้น เอกกโลโม
๒๕. มีพระอุมาโลมระหว่างพระโขนง เวียนขวาเป็นทักษิณาวรรต (คิ้ว) สีขาวอ่อนเหมือน
ปุยฝ้าย อุณฺณา ภูมิณฺดร ชาตา
๒๖. พระทนต์มี ๔๐ ซี่ จดฺดาฬิสทฺนุโต เบื้องบน ๒๐ ซี่ เบื้องล่าง ๒๐ ซี่เสมอกัน
๒๗. พระทนต์มิได้ห่าง สนิทกันดี อวิวรทฺนุโต
๒๘. พระชีวิฮาอ่อน กว้าง ยาวกว่าชนทั้งปวง ปฺหุตฺชีโว
๒๙. พระสุรเสียงไพเราะดุจเสียงท้าวมหาพรหม กระแสเสียงดุจเสียงนกกการเวก พฺรหฺมสโร
กรวิกภาณิ (บุพพชาติทรงเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ส่อเสียด คำไม่จริง)
๓๐. พระหนุ (คาง) ดุจคางราชสีห์ สีหหนุ
๓๑. พระทนต์เรียงเรียบเสมอกัน สมทฺนุโต
๓๒. พระทารุ (เขี้ยว) ทั้ง ๔ ซี่ขาวบริสุทธิ์ รุ่งเรืองด้วยรัศมี สุตฺตฺกทาโร^๔

หลังจากที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นแล้ว ต่อมาเมื่อใครพบเห็นก็รู้สึกเลื่อมใสศรัทธา
อยากที่จะรังสรรค์พระพุทธรูปให้กว้างขวางเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับได้คิดค้นคิดแปลงให้องค์ปฎิมา
กรแทนพระพุทธรองค์นี้มีความงดงามจับจิดจับใจมากยิ่งขึ้น

^๔ ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๓๐ / ๑๕๗-๑๕๘.

พระพุทธชินราช จึงเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะของทิวคิงสเมหาปรัลักษณะที่ครบถ้วน ทำให้เป็นพระพุทธรูปที่มีประชาชนนิยมเลื่อมใสเป็นอย่างมาก

๒.๑.๑ การสร้างพระพุทธรูปตามแนวพุทธศิลป์

พระพุทธรูป แปลความกันตรง ๆ ก็ได้แก่ รูปของพระพุทธเจ้าที่ช่างได้สร้างขึ้นไว้ตามความเลื่อมใสศรัทธาของคนเองบ้าง ตามความประสงค์ของพุทธศาสนิกชนบ้างโดยมุ่งหวังที่จะให้เป็นอนุสาวรีย์ที่ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระอิริยาบถต่าง ๆ แล้วเคารพสักการบูชาแทนพระพุทธองค์ซึ่งได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้วและด้วยเหตุนี้ เราจึงเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธรูปบูชา ความหมายเพียงสั้น ๆ ก็มีว่า พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นไว้สำหรับบูชาตนเอง ซึ่งการเคารพบูชาพระพุทธรูปย่อมจะพาใจให้รำลึกถึงพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนและพระสงฆ์ผู้สืบต่อพระศาสนาว่าเป็นไตรสรณคมน์ด้วย

การสร้างพระพุทธรูปมีหลายแบบหลายอย่าง เช่น พระพิมพ์ พระเครื่องรางหรือพระเครื่อง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กสามารถนำติดตัวไปไหนต่อไหนได้สะดวกทุกกาล เวลา เพื่อความคุ้มครองป้องกันสรรพภัยพิบัติอุบัติวันตราข ตลอดจนต้องการให้เป็นที่ยึดใจใคร่ชอบใจ เกิดเมตตามหานิยมต่าง ๆ อันเกิดจากพุทธานุภาพขององค์พระที่บรรดาท่านผู้ทรงคุณวิเศษได้ก่อให้เกิดขึ้นด้วยพิธีพุทธาภิเษกตามแบบอย่างที่มีมาแต่โบราณกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่พระพุทธรูปบูชานั้นส่วนมากแล้วเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งจะต้องตั้งประดิษฐานไว้ ณ ที่บูชาแห่งใดแห่งหนึ่งในที่อยู่อาศัย จะเคลื่อนย้ายได้ก็จะเป็นไปเฉพาะครั้งคราว ไม่น่าจะนำติดตัวไปไหนต่อไหนได้อย่างพระเครื่องดังกล่าวแล้ว

เราได้นิยามความหมาย ของพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปบูชาแล้ว ต่อจากนี้ ก็เห็นควรที่จะพูดกันถึงเรื่องประวัติการสร้างพระพุทธรูปบูชากันต่อไปว่า เหตุใดจึงเกิดมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น และสร้างขึ้นที่ไหนดก่อน ตลอดจนวัสดุที่ใช้สร้าง และปางหรือแบบต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเป็นยุค เป็นสมัย เป็นลำดับ

ประวัติการสร้างพระพุทธรูป เป็นคตินิยมของชาวอินเดียโบราณอันเป็นถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง คือการไม่นิยมสร้างรูปเหมือนของผู้ที่ตนเคารพบูชาไว้เป็นอนุสาวรีย์ที่ระลึกถึงโดยตรง แต่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นนิมิตเครื่องหมายไว้เป็นที่เคารพบูชากันขึ้นไว้แทนดังเช่น สร้างรอยพระพุทธบาท หรือธรรมจักร หรือพุทธอาสน์ขึ้นไว้แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะ ดังนี้เป็นต้น

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปอันเป็นนิมิตเครื่องหมายถึงพระพุทธองค์โดยตรงนั้น จะขอ
นำเอาข้อความตอนหนึ่งของ ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีรักษ์ (เป๋วน อินทวงศ์) ดังนี้

เรื่องการสร้างพระพุทธรูป นักปราชญ์ในชั้นหลังสอบสวนเรื่องพงศาวดารประกอบ
กับพิจารณาโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดีย ได้ความเป็นหลักฐานว่า พระพุทธรูปเป็นของ
พวกโยนก (คือ ฝรั่งเศสกรีก) ซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เริ่มคิดประดิษฐ์ขึ้นในคันธาร
ราช เมื่อราว พ.ศ. ๓๗๐ มีเรื่องตำนานดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ ครั้งพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ม
หาราช สามารถแผ่อาณาเขตตั้งแต่ยุโรปตลอดมาจนในอินเดียข้างเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ นั้น
ตั้งพวกโยนกที่เป็นแม่ทัพนายกองครองบ้านเมืองรักษาราชอาณาเขต ตลอดมา ครั้น
พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชสิ้นพระชนม์ ผู้อื่นไม่สามารถรับรัชทายาทได้ ราชอาณาจักร
ก็กลับแยกกันออกเป็นประเทศต่าง ๆ ทางฝ่ายเอเชียพวกโยนกที่เป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง ต่าง
ก็ตั้งตนเป็นอิสระหลายอาณาจักรด้วยกัน แล้วชักชวนชาวโยนกพรรคพวกของตนมาตั้ง
ภูมิลำเนาทำมาหากิน เป็นมูลเหตุที่จะมีพวกโยนกอยู่ในแผ่นดินอินเดียตอนชายแดนข้างด้าน
ตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งเรียกว่า อาณาเขตคันธารราช เคียงนี้อยู่ในแดนประเทศอัฟกานิส
ถานบ้าง อยู่ในแดนปากีสถานบ้าง, ในสมัยนั้นขึ้นอยู่ในประเทศบัคเตรีย ซึ่งแม่ทัพโยนก
คนหนึ่งตั้งตัวเป็นเจ้า ครั้นต่อมาเจ้าเมืองบัคเตรียแพ้สงคราม ต้องตัดอาณาจักรคันธารราช
ให้แก่พระเจ้าจันทรคุปต์ ตั้งราชวงศ์โมริยะ อันเป็นองค์พระอัยกาของพระเจ้าโสภณมหาราช
แต่นั้นคันธารราชก็ตกมาเป็นเมืองขึ้นของมคธราช เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้าโสภณอุปถัมภ์
พระพุทธศาสนา จึงให้ไปประดิษฐาน

พระพุทธศาสนาในคันธารราช และพึงสันนิษฐานว่า พวกโยนกที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ ณ ที่นั้น
คงเข้ารีดเลื่อมใสมีมากก็น้อย แต่เมื่อพ้นสมัยราชวงศ์โมริยะมาถึงสมัยราชวงศ์ถัดมามีอำนาจน้อย
ไม่สามารถปกครองไปถึงคันธารราชได้ พวกโยนกในประเทศบัคเตรีย ก็ขยายอาณาเขตรุกแดน
อินเดียเข้ามาโดยลำดับ จนได้คันธารราชและบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำสินธุ มีเมืองคัสสิลาเป็นต้น ไว้
ในอาณาเขตโดยมาก จึงรวมอาณาเขตเข้าเป็นประเทศคันธารราช ตั้งเป็นอิสระมีพระเจ้าแผ่นดิน
โยนกปกครองตั้งแต่ราว พ.ศ. ๓๐๐ เป็นต้นมา

ประเทศคันธารราชนั้น ชาวเมืองโดยมากนับถือพระพุทธศาสนาสืบมาแต่ครั้ง พระเจ้า
อโศกมหาราช พวกโยนกตามมาขึ้นหลัง เมื่อมาได้สมาคมสมพงศ์กับพวกชาวเมือง ก็มักเข้ารีด
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นยังถือศาสนาเดิมของพวกโยนกมาจนถึงราวเมื่อ
พ.ศ. ๓๖๐ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า มิลินท์ มีอำนาจมากทำสงครามแผ่อาณา
เขตเข้าไปในมัชฌิมประเทศจนถึงมคธราช ะรอยจะได้ไปทราบวิธีการปกครองของพระเจ้าอโศก

มหาราช และได้สมาคมคุ้นเคยกับผู้รอบรู้พระพุทธศาสนา ประกาศแสดงพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองขึ้นในประเทศคันธารราช

พุทธเจดีย์ที่สร้างขึ้นในคันธารราช ครั้นพระเจ้ามิลินทนั้น ก็เอาแบบอย่างไปจากมัชฌิมประเทศ แต่พวกโยนกเป็นชาวต่างประเทศ ไม่เคยถือข้อห้ามการทำรูปเคารพ จ้าคดีศาสนาเดิมของพวกโยนกก็เลื่อมใสในการสร้างเทวรูป สำหรับสักการบูชาด้วย เพราะเหตุนี้พวกโยนกไม่ชอบแบบของชาวอินเดียที่ทำรูปสิ่งอื่นสมมติแทนพระพุทธรูปจึงคิดทำพระพุทธรูปขึ้นในเครื่องประดับเจดีย์สถาน พระพุทธรูปจึงมีขึ้นในคันธารราชเป็นปฐม (เมื่อในระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕ จน พ.ศ. ๓๘๑) ความที่กล่าวนี้มีหลักฐานท้ายพระพุทธรูปชั้นเก่าที่สุดซึ่งตรวจพบในอินเดีย พบในคันธารราชและเป็นแบบอย่างช่างโยนกทำทั้งนั้น แต่เมื่อพิจารณาคุณลักษณะพระพุทธรูปคันธารราชที่พวกโยนกทำเห็นได้ว่ามิใช่เป็นแต่ความคิดช่างเชลยศักดิ์ หรือทำแต่ความอำเภอใจของพวกโยนก

การที่สร้างพระพุทธรูปขึ้น ที่แรกน่าจะเป็นพระคำริของพระเจ้าแผ่นดิน และให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตและพวกนายช่างประชุมปรึกษาหารือกันว่าควรจะทำอย่างไร และพวกที่ปรึกษากันนั้นก็คงรู้สึกว่าเป็นการยากมิใช่น้อย ด้วยการทำพระพุทธรูปมีข้อสำคัญบังคับอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. จะต้องคิดให้แปลกกับรูปภาพคนอื่น ๆ ใครเห็นให้รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้า
๒. จะต้องให้งามเป็นที่ชอบใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ในขณะที่เมื่อแรกคิดแบบพระพุทธรูปนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วหลายร้อยปี รูปพรรณสัณฐานของพระพุทธองค์จะเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครได้เคยเห็นมาก่อน มีแต่คำบอกเล่ากล่าวสืบกันมาเท่านั้น ยิ่งว่ามีลักษณะเช่นมหาบุรุษในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะของพราหมณ์ซึ่งแต่งไว้แต่ก่อนพุทธกาล เป็นต้น ช่างผู้คิดทำพระพุทธรูปได้อาศัยคำบอกเล่าดังกล่าวนี้อย่างหนึ่ง และอาศัยความรู้เรื่องพุทธประวัติ เช่นว่า พระพุทธองค์เป็นกษัตริย์ชาวมัชฌิมประเทศ เสด็จออกทรงผนวชเป็นสมณะอีกอย่างหนึ่ง กับได้อาศัยแบบอย่างอันปรากฏอยู่ในจารีตประเพณีของชาวมัชฌิมประเทศ ดังกิริยาที่นั่งสมาธิและครองผ้ากาสาวพัสตร์เหมือนกับพระภิกษุซึ่งอยู่ในสมัยนั้นเป็นเกณฑ์ นอกจากนั้นก็อาศัยคตินิยมที่ว่าคิงามในกระบวนช่างโยนกเป็นหลักความคิดที่จะทำพระพุทธรูปขึ้นโดยไม่เหมือนองค์พระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นที่สามารถให้คนทั้งหลายนิยมนับถือได้ว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้าได้คือนับว่าเป็นความคิดฉลาดแท้ทีเดียว

ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า การสร้างสิ่งที่เคารพนับถือที่แตกต่างกันนั้น สาเหตุต้องอาศัยการศึกษาคำสอนหาหลักฐานทางศาสนา ส่วนมากผู้มีอำนาจทางการปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้สร้าง เพราะมีศรัทธาในคำสอนคิดค้นที่จะสร้างสิ่งที่เป็นวัตถุให้อายคนละทางดาเกิดการสัมผัสได้ผู้คิดริเริ่มการสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นเครื่องสักการะที่พึงทางจิตใจมีศาสนาเป็นสัญลักษณ์

การสร้างองค์แทนเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมแต่ไม่คิดแปลกไปจากคัมภีร์มหาปริสลักษณะ เช่นยุคของคันธาระ พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๒ พระเกสาซึ่งขมวดมุ่นไว้อย่างธรรมชาติ พระเนตร พระพักตร์และริ้วจีวรมีลักษณะจริงอย่างธรรมชาติ ยุคพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา ไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระพุทธรูป แต่ได้สร้างสถูป หมายถึงปางปรินิพพาน เจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ธรรมจักร หมายถึงปางประทานปฐมเทศนา การสร้างเป็นองค์พระตามลักษณะของปางต่าง ๆ ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ ก็คิดค้นวิธีการสร้างพระองค์เล็กพอที่จะติดตัวไปได้ มีขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิธีการเผยแพร่สื่อสารทางพระพุทธศาสนา อย่างองค์จุลคามรามเทพก็เป็นศิลปะขององค์เทพ เป็นพระอุโบสถ วิหาร ศาลา เป็นเอกลักษณ์พุทธศิลป์ทั้งสิ้น ถือว่าเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ บอกถึงความเจริญความสามารถแต่ละยุคในการสร้างพุทธศิลป์ทางพระพุทธศาสนาออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อเป็นหลักฐานค้ำให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก กษัตริย์ผู้สร้างเมืองพิษณุโลก ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก และผู้ฝึกฝนในพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจ รวมไปถึงความเก่งกาจในการรบพุ่งขยายอาณาเขตเป็นที่ครั้นคร้ามของเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ในขณะนั้นรู้สึกว่ สิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นในเมืองแห่งนี้ควรจะเป็พระพุทธรูปองค์ใหญ่ องค์สำคัญคู่บ้านคู่เมือง การสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นจะมาจากพระมหากษัตริย์ พระองค์จะริเริ่มการสร้างพระพุทธรูป พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ทรงมีการหล่อพระพุทธรูปที่สำคัญ เพื่อเป็นพุทธบูชาให้สมกับที่พระองค์ท่านทรงมีความแตกฉานต่อพระไตรปิฎก ทรงเข้าใจพระพุทธศาสนามาก

ในระหว่างนั้นได้ทรงสร้างวัดสำคัญขึ้นแล้ววัดหนึ่ง คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ครองฝั่งแม่น้ำด้านทิศตะวันออก มีพระปรางค์มหาธาตุ มีพระวิหาร ๔ ทิศ แต่ยังไม่มืพระพุทธรูปเลย

การสร้างพระพุทธรูปสำคัญจึงเกิดขึ้นในเวลาต่อมา มีการระดมช่างปั้นองค์พระที่ชำนาญการมาปั้น ออกแบบพระพุทธรูปสำคัญนี้ ทรงต้องการสร้าง ๓ องค์ด้วยกัน แล้วทรงให้ช่างปั้นพระพุทธรูปที่ศรีสัชนาลัยมาช่วยออกแบบปั้นพระพุทธรูปอีกด้วย ช่างเหล่านี้เป็นผู้ชำนาญการยิ่งเป็นที่เล้าลือกกันอยู่ในเวลานั้น

ช่างผู้ชำนาญการปั้นออกแบบพระพุทธรูปจากศรีสัชนาลัย ๕ คนที่มาร่วมพิธีการได้แก่ บาอินทร์ บาพราหมณ์ บาพิษณุ บาราชสังข์ และบาราชกุศล ซึ่งเป็นพราหมณ์ทั้งหมด พราหมณ์ทั้ง ๕ สมทบกับช่างฝีมือปั้นพระพุทธรูปจากนครเขื่องแสน จากหริภุญชัย ที่ทรงเลือกเฟ้นมากี่ดำเนินการออกแบบปั้น พระพุทธรูป รวม ๓ องค์ด้วยกัน ตามพระราชประสงค์

องค์ที่ ๑ คือ พระพุทธชินราช มีขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว

องค์ที่ ๒ คือ พระพุทธชินสีห์ มีขนาดหน้าตัก ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว

องค์ที่ ๓ คือ พระศรีศาสดา มีขนาดหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว

การออกแบบปั้นองค์พระนั้น กำหนดให้มีพุทธลักษณะละม้ายกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน แต่ไม่เหมือนกับพระพุทธรูปแบบศรีสัชนาลัยหรือสุโขทัย

พระองค์ต้องการให้ช่างออกแบบองค์พระให้ละม้ายไปทางพุทธลักษณะในสมัยเชียงแสนบ้าง ละม้ายไปทางสมัยศรีสัชนาลัยบ้าง สวรรคโลกบ้าง หรือสุโขทัยก็เอามาแต่งเติมเข้ามาบ้าง เรียกว่าเป็นการออกแบบให้แปลกไปกว่าเดิม แต่จะต้องสวยงามน่าเลื่อมใส

แล้วไม่นานนักการออกแบบปั้นพระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๓ องค์ ก็บรรลุผลสำเร็จไปได้ด้วยดี มีการกำหนดเททองขึ้นทันทีตามแบบที่จัดทำขึ้น และตามฤกษ์ยามที่กำหนด คือ วัน ๕ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช ๑๔๕๘

ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า ความเฉลียวฉลาดของพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกผู้ครองเมืองศรีสัชนาลัย ในการสร้างเมืองใหม่ชื่อพิษณุโลกนั้น สิ่งที่เป็นจุดเด่นหรือเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจที่สำคัญที่สุด คือความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริง เชื่อในพระธรรมคำสั่งสอน และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ศาสนาเป็นที่พึ่งสำคัญ ผู้มีศาสนาอยู่ที่ไหนจะมีการสร้างวัด เพื่อเป็นที่อบรมทางจิตใจของการทำความดีวัดจึงมีความจำเป็น เพื่อให้เกิดความสงบ การอยู่ดีมีสุขของประชาชนถือเอาวัดเป็นศูนย์กลาง สร้างสถานที่ศึกษาการสื่อสารของมนุษย์เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข การปกครองก็จะไม่มีปัญหาเมื่อประชาชนมีศาสนาเพื่อขัดเกลาทางด้านจิตใจที่ดี

ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการผลักดันพลังธรรมในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเรียกว่า พละ ๕ ประการ (อินทรีย์ ๕) ซึ่งจะช่วยให้สำเร็จสมความมุ่งมาดปรารถนาในการปฏิบัติ

๑. ศรัทธาพละ กำลังคือ ศรัทธา
๒. วิริยพละ กำลังคือ ความเพียร
๓. สติพละ กำลังคือ สติ
๔. สมาธิพละ กำลังคือ สมาธิ
๕. ปัญญาพละ กำลังคือ ปัญญา

พลธรรม หรือธรรมะอันเป็นกำลังพล ทำให้เป็นกระบวนการเกิดพลังของความสามัคคี สุขุม สงาม สด สามัคคี ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะให้เกิดสุข ความสามัคคี แปลว่า ความพร้อมเพรียง หมายความว่า ความร่วมมือร่วมใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคุณธรรมนี้นับว่าสำคัญมากในหมู่คณะ เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขอย่างยิ่งแก่หมู่คณะ เพราะถ้าหากหมู่คณะมีความสามัคคีกันแล้ว สามารถจะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกัน ข้อมทำให้การสร้งพระพุทธรชินราชที่สร้งขึ้นนั้นประสบความสำร้งได้ ก่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญขึ้นแก่สังคมนั้น

การทำพิธีหล่อพระพุทธรชินราชประวัติดีกกล่าวว่ต้องทำพิธีหล่อถึง ๔ คร้ง และกล่าวถึงมีชิปะชาวมาร่วมทำพิธีในการเททองหล่อพระพุทธรชินราชด้วย รวมถึงมีประชาชนมาร่วมเป็นจำนวนมากมาย ในประวัติดีกกล่าวถึงพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ได้ตั้งจิตอธิษฐานพร้อมกับให้พระนางประทุมเทวีกตั้งจิตอธิษฐานร่วมด้วย ทำใหการเททองหล่อพระพุทธรชินราชในครั้งนั้นได้สำร้งสมความปรารถนาบ่งบอกถึงพลังแห่งความสามัคคีของกษัตริย์และประชาชน ในการสร้งพระพุทธรชินราช เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ พระพุทธรศาสนาจึงอยู่คู่กับคนไทยตลอดมาทุกยุคทุกสมัย เช่นสมัยสุโขทัย – อยุธยา ที่กลายเป็นโบราณสถาน – โบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ให้ประชาชนได้ไปทัศนศึกษามีซากปรักหักพังมีวัดเป็นจำนวนมาก พระพุทธรศาสนาจึงอยู่คู่กับคนไทยถึงปัจจุบัน พระพุทธรศาสนาเมืองค้ประกอบ ๕ ประการดังนี้

๑. พระศาสดา (พระพุทธรเจ้า) สามารถพิสูจน์ได้โดยสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย

๒. ศาสนบุคล คือ พระสงฆ์สาวกสืบทอดกันมา จนถึงสมมติสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

๓. ศาสนธรรม คือ พระธรรมคำสอนยังบริบูรณ์สมบูรณ์ (พระไตรปิฎกเป็นเครื่องยืนยันได้)

๔. ศาสนวัตถุ คือ วัตถุอาราม เช่น โบสถ์ , วิหาร , ศาลาการเปรียญ

๕. ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมในทางศาสนา พระพุทธรศาสนาจึงมีพิธีการบำเพ็ญบุญ

เพื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ที่เป็นแก่นทางพระพุทธรศาสนาอยู่ ๓ ประการ

๑. สพุพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง

๒. กุสลสฺสุปสมฺปทา การอบรมกุศลคือคุณความดีทั้งปวง

๓. สจิตฺต ปริโยทปนํ การทำจิตของคนให้ผ่องใส

เอคํ พุทธานสาสนํ

ทั้ง ๓ ข้อนี้เป็นหัวใจแห่งพระพุทธรศาสนา*

การสร้งพระพุทธรูปพระพุทธรชินราชเกิดขึ้นก็เพื่อเป็นที่ระลึกเคารพสักการบูชา

พระพุทธรเจ้าทรงคร้สไว้ในมงคลสูตร มงคลที่ ๓ ว่า

ปุชา จ ปุชณียานํ ความว่าบุคลใดทำการสักการบูชาแก้วว้ดที่ควรบูชา มีพระพุทธรธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐเป็นบ่อเกิดบุญสัมปทา

* พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕ / ๔๑ / ๘๓.

การบูชา นั้น มีอยู่ ๒ ประการ

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาด้วยอามิสสิ่งของ มีดอกไม้ ธูป เทียน ข้าว น้ำ อาหาร ฝ้าอาภรณ์ และอื่นๆ ดังที่เราบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยการจุดธูปเทียน ถวายภัตตาหาร ถวายผ้าห่ม สำหรับพระพุทธรูป เป็นต้น การบูชาในข้อนี้เป็นเพียงวัตถุภายนอก ไม่เป็นการบูชาโดยตรง แต่เป็นการแสดงออกให้เห็นว่าพิธีกรรมหรือการบูชาเช่นนี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงเปลือกนอก แต่ถ้าเราเข้าใจ ระลึกรู้ถึงพระพุทธคุณของพระองค์ ไม่คิดอยู่ที่ทองคำหรือพระพุทธรูปของพระองค์ ก็จะ เป็นทางที่จะเข้าถึงพระพุทธคุณได้ แล้วนำเอาพระพุทธคุณนั้นมาประพฤติปฏิบัติ

๒. ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระองค์ เช่น พระพุทธเจ้าทรงมีพระโอวาท ๓ อย่าง ได้แก่

๒.๑ เว้นจากทุจริต คือ ประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ

๒.๒ ประกอบสุจริต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ

๒.๓ ทำใจของคนให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น หรือการถึงพระรัตนตรัย สมาทานศีล ๕ , ๘ , ๑๐, รักษาปาริสุทธิศีล ๔ หรือ ศีล ๒๒๗ และเจริญ สมณวิปัสสนา เหล่านี้เรียกว่า ปฏิบัติบูชา

การปฏิบัติบูชา พระพุทธองค์ตรัสสอนว่ามีอานิสงส์หรือมีผลมากกว่าการบูชาด้วยอามิส นอกจากจะเข้าถึงแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ยังเป็นการฝึกคนให้เป็นคนดีด้วยการประพฤติปฏิบัติ ฝึกหัดขจัดความไม่เรียบร้อย ทำลายกิเลสความเห็นแก่ตัว ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้ หมดสิ้นไป สร้างอุปนิสัยพฤติกรรมในทางที่ดีที่ชอบ เห็นแจ้งในธรรม เป็นทางนำไปสู่สันติสุข คือ พระนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้ปฏิบัติบูชานั้น เป็นสำคัญ

๒.๑.๒ พุทธศิลป์

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้อธิบายความหมายไว้ ว่า “พุทธศิลป์” หมายถึง ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

พุทธศิลป์ หมายความว่า ศิลปะทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

พุทธศิลป์ หมายถึง งานศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนา ทางใด ทางหนึ่ง เช่น พระพุทธรูป เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นเสมือนหนึ่งเป็นองค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้า^๖

^๖ หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, พุทธศิลป์ฉันฉัตรธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐),

เพราะฉะนั้น พุทธศิลป์ จึงได้แก่ ผลงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ที่ได้พยายามสร้างขึ้นด้วยร่างกาย และกำลังความคิด โดยประสงค์จะให้ เป็นเครื่องบูชา หรือเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า และทำให้เกิดศิลปกรรมเพื่อเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากศาสนสถาน และศาสนวัตถุที่มีการสร้างสรรค์เอาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในพระพุทธศาสนา ในงานศิลปะตามที่ปรากฏหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันแล้วนั้น จะพบได้ว่าบรรดาศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นมีความผูกพันอยู่กับคติ ความเชื่อ หรือ ศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตน เพราะว่าผลงานศิลปะที่สร้างขึ้น เพื่อรับใช้ศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พระพุทธศาสนานั้น ได้ปรากฏหลักฐานให้เห็นเป็นโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา นั้นเกิดมา เพราะว่าพระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภก เป็นผู้นำและทำการส่งเสริมศิลปินให้สร้างสรรค์งานศิลปะ หรือจัดงานพุทธศิลป์ขึ้นด้วยแรงศรัทธาของผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานนั้นๆ

สงวน รอดบุญ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไว้ว่า “พุทธศิลป์ คือ ศิลปกรรม ที่สร้างขึ้นรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและ สถาปัตยกรรม ในลัทธิมหายาน และเถรวาท”^๑

พระราชวรณีย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า^๒

เจดีย์ที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า มี ๔ อย่างคือ ๑.ธาตุเจดีย์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒.บริโลกเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย ๓.ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรม คือ พุทธพจน์ ๔.อุทเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป: ในทางศิลปกรรมไทย หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องและเป็นขดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งเคารพนับถือ เช่น พระธาตุ และอัฐิบรรพบุรุษ เป็นต้น

ส่วนสมเด็จพระราชดำรงราชานุภาพ ก็ทรงอธิบายพุทธศิลป์นี้เนื้อความว่า^๓

“ในสมัยนั้นพุทธบริษัทนับถือพระโคตรสรวณคณน์ ไม่มีวัตถุอื่นเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา พระโคตรสรวณคณน์จึงเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ค่อมมาเจดีย์ในพระพุทธศาสนาจึงมี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโลกเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และ อุทเทสิกเจดีย์เกิดในภายหลัง”

^๑ สงวน รอดบุญ, ศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๐.

^๒ พระราชวรณีย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน, เนื่องในวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ครบ ๑๕ ปี ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ (กรุงเทพฯ : บ.ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๐).

^๓ สมเด็จพระราชดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๕๑-๕๔.

พระธรรมโกศาจารย์ หรือพุทธทาสภิกขุ ท่านได้อธิบายเกี่ยวกับพุทธศิลป์มีเนื้อความ สรุปได้ว่า “ข้อของศิลปะนั้น เป็นเรื่องดำรงชีวิตจิตใจให้อยู่เหนือความทุกข์ นี่เป็นศิลปะสูงสุดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นศิลปะของชาวพุทธ ในการที่ช่วยกันปลดปล่อยความทุกข์ในทางจิตใจ หรือปัญหาสังคม ในปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นเรื่องทางวัตถุ ศิลปะของชาวพุทธเลยกลายเป็น เรื่อง โบสถ์เจดีย์และพระพุทธรูปสวย ๆ

อำนาจ เอ็นสบาย ได้เขียนพุทธศิลป์ที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปและพระเครื่อง ในหนังสือ พระผู้ทรงเป็นปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนาไว้ว่า

เมื่อพระพุทธศักราช ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงสร้างพระเครื่องขึ้น พิมพ์หนึ่งเป็นการส่วนพระองค์ เรียกว่า “ พระกำลังแผ่นดิน ” หรือ “ พระสมเด็จพระจักรลดดา ” พระองค์ทรงมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อพระราชทานแก่ผู้ทูลขอ หรือพระราชทานตามพระราชอัธยาศัยเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ที่ได้รับพระราชทาน มีความประพฤติปฏิบัติดีสืบกับที่ได้รับพระราชทาน

๒. เพื่อเป็นกำลังของแผ่นดิน

๓. เพื่อให้เกิดความสามัคคีรวมกำลังกันรักษาแผ่นดินสืบไป

พระสมเด็จพระจักรลดดา นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงดำริออกแบบ และทรงสร้างขึ้นด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เองทุกองค์ มีพระรูปลักษณะด้านพุทธศิลป์สวยงาม^{๐๐}

สรุปได้ว่า พุทธศิลป์ จึงได้แก่ ผลงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ที่มีความพยายามสร้างขึ้นด้วยแรงกาย แลกำลังความคิด โดยประสงค์จะเป็นเครื่องบูชาหรือเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า และทำให้เกิดศิลปกรรมเพื่อเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากศาสนสถาน และศาสนวัตถุที่มีการสร้างสรรค์เอาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในพระพุทธศาสนา ในงานศิลปะตามที่ปรากฏหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันแล้วนั้น จะพบได้ว่าบรรดาศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นมีความผูกพันอยู่กับศรัทธาความเชื่อ หรือศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคน เพราะว่าผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นมารับใช้ศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พระพุทธศาสนานั้น ได้ปรากฏหลักฐานให้เห็นเป็นโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา นั้นเกิดมา

^{๐๐} มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระผู้ทรงเป็นปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนา, การถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพฯ : บ. ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

เพราะว่าพระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภก เป็นผู้นำและทำการส่งเสริมศิลปให้สร้างสรรค์งานศิลปะ หรือเกิดงานพุทธศิลป์ขึ้นด้วยแรงศรัทธาของผู้ที่สร้างสรรค์ผลงาน^{๑๑}

อำนาจ เอ็นสบาย ได้แสดงพุทธศิลป์ ตามทฤษฎีของอาจารย์เฉลิมชัยมีเนื้อความพอสรุปได้ว่า

คำว่า “พุทธศิลป์” มิใช่เป็นอุบัติการณ์ทางภาษาคำใหม่ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางศิลปะล่าสุด หรือเป็นนิมิตใหม่ในการแสวงหาที่เพิ่งค้นพบ อย่างไรก็ตามเนื่องจากคำว่าพุทธศิลป์ มีรากฐานที่ผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิต ของผู้คนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน มีลักษณะเฉพาะของความเป็นตะวันออก มีลักษณะเฉพาะพิเศษแบบชนชาติไทย ศิลปะกับวัดมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาเป็นเวลาช้านานไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน พุทธปฏิมา สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม ซึ่งศิลปะแขนงต่าง ๆ เหล่านี้ ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นพุทธศิลป์ โดยมีเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง คือสร้างขึ้นในปริบทของวัดเนื้อหาสาระมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น พุทธประวัติ พุทธปฏิมาเกี่ยวข้องกับคำสอนโดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีสามโลกในไตรภูมิ และอีกประการหนึ่งเพราะศิลปหรือช่างจะแสดงเจตจำนงในการเนรมิตศิลปกรรม ด้วยพลังศรัทธา และเป็นพุทธบูชาเป็นต้น^{๑๒}

ผู้วิจัยขอสรุปความว่า พุทธศิลป์เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นในทางพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา แก่บุคคลผู้ได้พบเห็น ทำให้เกิดความสบายกายสบายใจในที่สุด ถ้าวิจัยถึงลักษณะของพระพุทธรูปแล้วจะเห็นว่าพุทธลักษณะทุกส่วนของพุทธศิลป์บอกถึงบ่อเกิดของปัญญา เช่น ๑. พระเศียร ของพระพุทธรูปจะบอกให้รู้ถึงรัศมีเปลวเพลิง ความสว่าง ๓ ลักษณะ บอกให้รู้ถึง ศีล สมาธิ และปัญญา ๒. พระเนตร บอกถึงความสำรวม ระมัดระวังสิ่งที่เข้าตีก ซึ่งบ่อเกิดของกิเลส ทั้ง ๓ ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง พระเกตุแหลมบอกถึงผู้มีปัญญา และสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในองค์พุทธศิลป์ด้านความสวยงามที่แฝงไปด้วยพุทธปรัชญาทางศาสนา ทำให้เกิดความศรัทธาคือสื่อพุทธศิลป์ทางพระพุทธศาสนา เมื่อได้สัมผัสทางตา เช่น รูปภาพ รูปหล่อ และสิ่งก่อสร้างทางศาสนา

^{๑๑} พระมหากษัตริย์ พุทฺธ (หาสจิตฺโต), “พระพุทธศาสนาในเมืองกำแพงเพชรโบราณ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , ๒๕๔๑.

^{๑๒} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑ - ๒.

๒.๑.๓ การสร้างพระพุทธรูปในยุคต่าง ๆ

ลักษณะการสร้างพระพุทธรูปนั้น มีเจตนาสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งที่แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะได้สร้างหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วหลายร้อยปี จึงไม่มีผู้สร้างคนใดเคยเห็นพระองค์มาก่อน เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่าแบบ “ คันทารราช ” หรือสมัยคันทารราช ต่อมาก็มีสืบต่อกันมาอีกหลายสมัยในประเทศอินเดีย ซึ่งได้แก่ สมัยอมรวดี สมัยคุปตะ สมัยอนูราชปุระ

ในแต่ละสมัยพระพุทธรูปก็มีลักษณะศิลปะทางพุทธศิลป์ที่ต่างกัน ในรายละเอียดซึ่งพอจะกล่าวได้โดยสังเขปดังนี้^{๑๑}

สมัยคันทารราช พ.ศ. ๖๑๓ – ๗๐๕

ลักษณะของพระพุทธรูปสมัยคันทารราช พระเศวตทำเป็นเส้นยาวคดเคี้ยวคล้ายคลื่น แล้วกระหวัดเป็นเมฆาที่ ทำเป็นเส้นวนอย่างทักษิณาวรรตก็มี รัศมีทำอย่างประภาณฉกเป็นวงกลมอยู่เบื้องหลังพระเศียร พระพักตร์เป็นแบบเทวรูปกรีก เช่น รูปเทพอพอลโล มักมีอุณาโลมที่หว่างคิ้ว จีวรทำทั้งอย่างห่มคลุมและห่มครอง จำหลักกลีบผ้าเป็นริ้วเล่นขนานกันไป

รุ่นแรกผ้าครองหนามาก รุ่นหลังทำผ้าครองบาง

พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิทำชายผ้าปล่อยตกพื้นข้างมากดูฐานก็มี ทำอย่างคลุมกระชับซ่อนชายผ้าได้แข็งก็มี

ชนิดที่ทำอย่างรวบชายจีวรพันเข้า ๒ ข้างเป็นยุคแรก ชนิดคลุมเข้าทั้ง ๒ ข้างเป็นยุคหลัง

พุทธบัลลังก์ทำรูปประกอบเป็นสิงห์บ้าง เป็นรูปสาวกบ้าง จำหลักเป็นกลีบบัวบ้าง ส่วนรูปพระโพธิสัตว์ และรูปพระสาวกนั้นลักษณะฝีมือช่างอาจสังเกตได้ในทำนองเดียวกับพระพุทธรูปเหมือนกัน

สมัยอมรวดี พ.ศ. ๖๒๒ – ๗๒๕

เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปสมัยคันทารราชเกิดขึ้นในแคนภาคเหนือของประเทศอินเดียแล้ว ความนิยมนับถือนี้ได้แพร่หลายลงมาในดินแดนลุ่มน้ำขมนามอันมีเมืองมธราเป็นนครหลวง แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขลักษณะฝีมือช่างไปเป็นอีกแบบหนึ่ง คือ ทำพระพุทธรูปไม่ปรากฏว่า

^{๑๑} .สุรเชษฐ์ สมิตินันท์, พุทธศิลป์ในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒-๑๐๗.

กระมุ่นพระเกสาอย่างแบบคันธาระ แต่ทำเม็ดพระศกเป็นก้นหอยเกตุมาลาเป็นค่อมป้าน และแทนที่จะทำประทับนั่งบนดอกบัว กลับทำอยู่บนสิงหาสน์ประดับด้วยรูปพระโพธิสัตว์และเหล่าอุปัฏฐาก ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืนก็มักจะประดิษฐานอยู่บนหลังสิงห์หมอบ จีวรจัดริ้วเล็ก ๆ เป็นระเบียบคลุมทั้งองค์ ทรวดทรงพระวรกาย มักแสดงความอวบอ้วน

ในเวลาไล่เลี่ยกับที่ดินแดนลุ่มน้ำขมनाกำลังแก้ไขเปลี่ยนแปลงลักษณะพุทธประติมานีเอง ในดินแดนภาคใต้ของอินเดียซึ่งเดิมมีเมืองอมรวดีเป็นนครหลวงแล้วย้ายไปอยู่ที่เมืองประคิฐฐาน (หรือไปชนะ) ได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นอีกลักษณะหนึ่งเป็นแบบเริ่มแรกประคิฐฐานทั้งในทรวดทรงจีวรครอง เม็ดพระศกและเกตุมาลา กล่าวคือ ทั้งลักษณะจริงตามธรรมชาติไปเกือบหมดสิ้น

สมัยคุปตะ พ.ศ. ๘๓๓ - ๑๕๔๗

พระพุทธรูปสมัยคุปตะนิยมทำการวางท่าของพระหัตถ์แตกต่างกับสมัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วและแบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ รุ่นคุปตะแท้ (พ. ศ. ๘๓๓ - ๑๐๒๐) ทำจีวรบางแนบเนื้อให้เห็นทรวดทรงอันงามขององค์พระพุทธรูป พระเกสาเป็นก้นหอย เกตุมาลาเป็นค่อมและรุ่นหลังคุปตะ (พ.ศ. ๑๐๒๐ - ๑๕๔๗) แม้จะดำเนินรอยตามรุ่นคุปตะแท้ แต่ลักษณะดูกระด้างไม่นุ่มนวลแสดงออกถึงอำนาจราชศักดิ์^{๙๙}

สมัยปาละ พ.ศ. ๑๓๕๗ - ๑๗๔๕

การสร้างพระพุทธรูปในสมัยปาละนี้ได้แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ รุ่นปาละ กับรุ่นปาละ - เสนะ แม้จะทามีลักษณะสืบต่อจากรุ่นคุปตะแท้และหลังคุปตะ แต่ลักษณะก็ไม่งามบริสุทธิเรียบ ๆ อย่างคติลัทธิหินยาน มักเจือปนกันระหว่างลัทธิมหายานกับลัทธิฮินดู คือ นิยมตกแต่งอย่างอลังการทำให้เสียความประสานกลมกลืนของทรวดทรงดูรุงรังเกินไปมีลักษณะจีวรครองทำแนบเนื้อยิ่งขึ้น พระพักตร์เข้ม พระนาสิกงุ้ม พระเนตรครึ่งหลับแสดงอาการภาวนา พระขนงกับพระโอษฐ์ขกขอบคม^{๙๙}

^{๙๙} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๒.

^{๙๙} สุรเชษฐ์ สมิตินันท์, พุทธศิลป์ในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

สมัยธนบุรีระ พ.ศ. ๒๐๐ เศษ – ๑๒๓๒

พระพุทธรูปสมัยธนบุรีระระยะเริ่มแรกมีอิทธิพลของศิลปะสมัยอมรวคืออยู่มาก คือ ทำห่มครอง จีวรเป็นริ้ว ม้วนชายจีวรเป็นลูกบวบพาดพระกรซ้าย ขอบจีวรตอนล่างแลดูค่อนข้างหนา ระยะหลังมีอิทธิพลของสมัยคุปตะเจือปนอยู่บ้าง^{๖๖}

สมัยโปล้านนระ พ. ศ. ๑๒๓๒ - ๑๘๕๐

พระพุทธรูปในสมัยนี้ระยะแรกทำลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยธนบุรีระ คือ ทำจีวรเป็นริ้วแค่อ้อมมาภายหลัง ได้รับอิทธิพลศิลปะปาละและคุปตะของอินเดียเข้ามาผสม ลักษณะของจีวรจึงเปลี่ยนเป็นเรียบแนบเนื้อ โดยทั่วไปนิยมทำรัศมีมีเป็นเปลวสั้นแบน ๆ เหนือพระเกตุมาลา มีสังฆาฏิพาดอยู่เหนือพระอังสาด้านซ้ายทับลงบนจีวรแบบคล้ายกับสังฆาฏิของสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปนั้่มักนิยมทำนั่งสมาธิราบเป็นส่วนใหญ่ ในระยะหลังฝีมือช่างเสื่อมลงนิยมทำพระพุทธรูปขนาดใหญ่ด้วยการจำลองลงในหน้าผาบ้าง ก่อด้วยอิฐบ้าง ทำด้วยสำริดบ้าง ทรงจีวรเป็นริ้วละเอียดจนเป็นประเพณี^{๖๗}

๒.๑.๔ ลักษณะศิลปะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปของไทย^{๖๘}

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปในประเทศไทย จากหลักฐานที่พบการหล่อโลหะในประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ส่วนมากมักจะเป็นเครื่องใช้เครื่องประดับ จนกระทั่งถึงสมัยสุโขทัย คือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ ได้มีการหล่อพระพุทธรูปสำริด ซึ่งมีความประณีตความงามมาก พระพักตร์รูปไข่ มีรอยยิ้มอ่อนช้อยคล้ายผู้หญิงมองดูเรื่องงามไปทั้งองค์ คุ่ออิมเอิบ วิธีการหล่อพระของสุโขทัยถือเป็นแบบอย่างที่ดีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ก็ยังมีพระพุทธรูปแบบเชียงแสน มีลักษณะเป็นแบบผู้ชายเต็มตัว ออกกว้างมิกล้าม ลักษณะกลมแสดงความเป็นปึกบึน กล้าหาญ ในสมัยอยุธยามีลักษณะรูปเหมือนคนธรรมดา แสดงถึงความรู้สึกออกมาให้เห็นชัด พระพักตร์คู่ ส่วนใหญ่พระพุทธรูปนั้่ม สมัยอยุธยา ไม่ค่อยสวยงามนักอาจเป็นเพราะประชาชนในสมัยนั้นไม่ค่อยมีจิตใจที่จะทำอะไรเนื่องจากมีสงครามเกิดขึ้นบ่อยและช่างก็มีน้อย แต่พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปองค์เดียวมีลักษณะสวยงามที่สุด สร้างสมัยปลาย

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

สุโขทัย ลักษณะพระพักตร์เป็นแบบสุโขทัยกับเชียงแสน แบบรัตนโกสินทร์ ไม่นับความประณีตงดงาม พระที่หล่อออกมาจะขึ้นกับความต้องการของ ผู้ว่าจ้างและตลาด

สมัยทวาราวดี พ.ศ. ๑๐๐๐ - ๑๘๐๐

พระพุทธรูปสมัยนี้มีลักษณะโดยทั่วไป คือ พระเกศาขมวดโคและป้าน ไม่มีไรพระศก เกตุมาลาเป็นค่อมสั้น พระพักตร์แบบกว้าง พระนลาฏคดเคี้ยวไม่เป็นพื้นเรียบเสมอกัน หลังพระเนตรอุมเกือบได้ระดับพระนลาฏ พระขนงยาวเหยียด พระโอษฐ์เบะหนูป้าน พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ จีวรบางแนบตัว ชายสังฆาฏิมีทั้งสั้นเหนือพระถันและยาวจรดพระนาภี บั้วรองฐานกลีบใหญ่ กลางกลีบมักเป็นสันมีกลีบเล็กแซมบ้าง มีทั้งบัวหงาย บัวคว่ำ และบัวหงายอย่างเดียว เกสรหยาบ ประภาณฉลเป็นวงกลมก็มี เบื้องปฤษฎางค์มีเรือนแก้วก็มี ประทับนั่งบนเก้าอี้ก็มี ยุคแรก พระพักตร์ยาวคล้ายสมัยคุปตะ ยุคหลังพระเศียรทำกว้างกลมกว่ายุคแรก พระเนตรโปนโต พระนลาฏแคบ พระนาสิกแบน^{๙๙}

สมัยศรีวิชัย พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๕๐๐

พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัยมีลักษณะอิทธิพลของสมัยคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ ตามลำดับ ทั้งมีลักษณะคล้ายคลึงกับประติมากรรมที่พบในหมู่เกาะชวา-สุมาตรา เนื่องจากในสมัยศรีวิชัยนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทมหานิกาย รูปประติมากรรมจึงนิยมสร้างเป็นรูป พระโพธิสัตว์และนางคารา^{๑๐๐}

โดยมากพระพุทธรูปสมัยนี้มีพระเกตุมาลาเป็นค่อมสั้นคล้ายสมัยทวาราวดีแต่ขมวดพระเกตุเล็กและเอียงคกว่าสมัยทวาราวดี โดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระศกมักมีอุณาโลมในระหว่างพระขนง และมีใบโพธิ์ติดที่พระเกตุมาลา พระนลาฏเรียบ พระขนงโก่ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวาราวดีแต่พระหนุไม่ป้าน พระโอษฐ์ไม่เบะ ชายสังฆาฏิมีทั้งอย่างสั้นอยู่เหนือพระถัน และยาวลงมาจนถึงพระนาภี บั้วรองฐานกลีบใหญ่มีส่วนกว้างมากกว่าทวาราวดี มักมีกลีบเล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ กลีบ เกสรละเอียด พระหัตถ์และพระบาทมักทำเป็นรูปใบโพธิ์และมียอดฉัตร ถ้าเป็นพระยืนบางที่ไม่มีชายจีวรเลยแต่ก็มีชายจีวรสองข้างและข้างเดียวก็มี

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

สมัยลพบุรี พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐

พระพุทธรูปสมัยลพบุรีทำพระเศียรอย่างเส้นผมคนเป็นขมวดละเอียดข้างหยาบข้างเป็น อย่างหนามขนุนก็มี เกตุมาลาเป็นค่อมคล้ายสมัยทวารวดีแต่เปลี่ยนรูปไปหลายอย่าง คือ เป็นฝ่าชี ครอบข้าง เป็นมงกุฎเทวรูปข้าง เป็นดอกบัวเห็นกลีบรอบๆข้าง ประเกทที่มีเครื่องสวมพระเศียร ทำเป็นทรงเทริดข้าง เป็นกระบังหน้าข้าง พระพักตร์กว้างสี่เหลี่ยม พระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน โดยมากหูยาวจรดบ่า และมีไรพระศกเป็นเส้นแบนใหญ่ จีวรพระนั่งมีทั้งห่มคลุมและห่มดอง พระ ยืนมักห่มคลุม ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี ขอบสบงข้างบนเหยงเป็นสัน บั้วรองฐานมีทั้งบัว หงาย บั้วคว่ำ บั้วหงายอย่างเดียวกัน บั้วคว่ำอย่างเดียวกัน

พระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่พบในประเทศไทย มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปฝีมือช่างขอม ในประเทศกัมพูชา แต่ว่าโดยส่วนสัดแตกต่างกันดังนี้ พระพุทธรูปนั่งฝีมือช่างขอมมีส่วนสูง (วัด คั้งแต่พระอาสนะถึงพระเศียร) ยาวเท่ากับส่วนกว้าง (หน้าคัก) แต่พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทส ไทยโดยมากมีส่วนสูงยาวกว่าส่วนกว้าง พระพักตร์ก็ผิดแปลกกัน คือ พระขนงนูนโปนออกมามาก พระนาสิกโค้งยาว พระหนุเป็นปมป้าน ลักษณะโดยทั่วไปอ่อนโยนนุ่มนวล ไม่แข็งกร้าว บึกบึนแผ่ง อยู่อย่างเช่นที่มีในประเทศกัมพูชา พระพุทธรูปทั้งสมัยลพบุรีที่มีในประเทศไทยและฝีมือช่าง ขอมที่มีในประเทศกัมพูชา มักนิยมสร้างตกแต่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง^{๒๐}

สมัยเชียงแสน พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๒๐๕๑

พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ได้รับอิทธิพลของศิลปะสมัยคุปตะและปาละ ทำนอง เดียวกับสมัยศรีวิชัย และอาจแบ่งออกได้ดังนี้

รุ่นแรก อยู่ในระยะพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ มีลักษณะทรวดทรงสง่าผ่าเผย พระวรกาย ค่อนข้างอวบ นุ่มนวล ส่วนมากนิยมความเรียบร้ออย่างๆไม่มีการตกแต่งประดับประดา ส่วน ละเอียดของพระพักตร์ เช่น พระเนตร พระขนง พระนาสิก พระโอษฐ์ มีความประสานกลมกลืนกัน เช่นเดียวกับพระพุทธรูปแบบชวาภาคกลาง เส้นพระศกทำกระหวดอย่างกันหอย รัศมีอย่างบัวตูม นิยมทำนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย สังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ถึงระยะพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ลักษณะส่วนใหญ่ยังคงอยู่อย่างทีกล่าวมาแต่ขาดความอ่อนหวานนุ่มนวล เริ่มมีความแข็งกระด้างขึ้น ทุกทีๆ

รุ่นหลัง เมื่อศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัยแพร่หลายเข้าไปสู่นครเชียงใหม่ ใน คันพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้เกิดการสร้างพระพุทธรูปลักษณะผสมกันขึ้น ทำเป็นนั่งขัดสมาธิราบ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

สังฆาภิชาต พระพักตร์ยาวรี ขอดพระเมาลีเป็นเปลวเพลิง พระวรกายสูงสะโอดสะองไม่อวบอ้วน และปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องกันมากด้วย

สกุลช่างนครศรีธรรมราช พระพุทธรูปสกุลช่างนี้ แม้ในราว พ.ศ. ๑๘๐๐ จะมีตำนานเรื่องราวกล่าวถึง แต่เท่าที่ทางการโบราณคดีได้ค้นพบมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน รุ่นปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือ ทำเป็นปางมารวิชัย จัดสมาธิเพชร วงพระพักตร์แบนกว้างกว่าแบบเชียงแสน พระโอษฐ์ก็กว้างกว่า ทำสังฆาภิชาตเป็นแผ่นแลงซ้อนกันสั้นเหนือพระถันเบื้องซ้าย ชายจีวรได้พระเพลาหมักจีวรรอบ สำหรับอาชุนั้นกำหนดเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปสมัยอยุธยา^{๒๒}

สมัยสุโขทัย พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๘๑

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แบ่งตามลักษณะได้ดังนี้

รุ่นแรก มีลักษณะเปลี่ยนแปลงมาจากศิลปะสมัยเชียงแสน คือพระวรกายที่อวบอย่างเชียงแสน ทำให้คล้ายลงเป็นสูงบ้าง วงพระพักตร์แทนที่จะอวบกลมกลายเป็น มนรี พระนาสิกโค้งสูงกว่าแบบเชียงแสน ขอดพระเมาลียังคงเป็นบัวตูม นอกจากทำนั้งขัดสมาธิเพชรแล้วมีทำขัดสมาธิราบขึ้นอีกทรงหนึ่ง และในระยะเดียวกันนี้บางองค์มีอิทธิพลศิลปะลังกาเข้ามาผสมกับแบบเชียงแสน จึงมีลักษณะแปลกขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ แบบตะกวนพระพุทธรูปรุ่นนี้อายุอย่างต่ำอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

รุ่นกลาง เป็นศิลปะของสุโขทัยบริสุทธิ์ ทำพระวรกายกลมกลึงสะโอดสะอง วงพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระนาสิกโค้งจุ่ม พระโอษฐ์เล็กบาง พระขนงวาดเป็นวงโค้งบรรจบกันที่ดั้งพระนาสิก พระเกศาทำกระหมวกกันหอยแหลมสูง ขอดพระเมาลีเป็นเปลวเพลิงสังฆาภิชาตจรดพระนาภี ปลายแฉกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประมาณอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ ในรุ่นนี้ยังมีลักษณะแตกต่างออกไปอีก ๒ แบบ คือ แบบหนึ่งทำส่วนพระเศียรตอนบนค่อนข้างกว้างใหญ่ ตอนล่างแคบลงเล็กน้อย มักพบกันที่เมืองกำแพงเพชร จึงเรียกว่า แบบกำแพงเพชร อีกแบบหนึ่งทำนิ้วพระหัตถ์เสมอกันทั้งสี่นิ้ว เชื่อว่าเริ่มสร้างในครั้งแผ่นดินพระเจ้าลิไท (พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๖๖)

รุ่นปลาย ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลักษณะแสดงความบริสุทธิ์ อย่างมีในพระพุทธรูปรุ่นกลางคล้ายลงจนเกิดความเข้มแข็งกระด้างขึ้นแทนที่ละน้อยๆ ในที่สุดอิทธิพลของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาขึ้นไปคลุกเคล้า ศิลปะเนรมิตของสมัยก็เสื่อมหายไป^{๒๓}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

สมัยอุทอง พ.ศ.๑๙๐๐ - ๑๙๕๓

พระพุทธรูปสมัยอุทองนิยมทำนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัยห่มครอง เส้นพระศกคล้ายหนามขนุน มีไรพระศก สังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ยาวปลายคี่ตรง ทรวดทรงคล้ายมนุษย์ วงพระพักตร์มีทั้งลักษณะแก่และหนุ่ม ฐานมักทำหน้ากระดานเว้าเข้าข้างใน รุ่นแรกทำพระเกตุมาลาฐานเป็นกระเปาะบ้าง คล้ายผ้าชีทรงเตี้ยๆบ้าง รุ่นต่อมามียอดพระเมลาธิยาวแหลม พระพุทธรูปทั้งสองรุ่นนี้ประมาณอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๑๕ ขึ้นหลังต่อมาเมื่ออิทธิพลสุโขทัยเข้ามาเจือปนมาก วงพระพักตร์มักทำยาวรี รุ่นนี้มีขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ลักษณะพระพุทธรูปสมัยอุทอง แบ่งออกเป็น

สมัยอุทองยุคแรก พระรัศมี มีอย่างเป็นค่อและยาวเป็นเปลว เส้นพระศกละเอียดคมมีไรพระศกเป็นกรอบรอบวงพระพักตร์ พระหนูป้านเป็นรูปคางคน ชายสังฆาฏิยาว และชายอันตราสกลข้างบนเป็นสัน ขัดสมาธิราบ ฐานหน้ากระดานเป็นร่องและแอ่นเข้าข้างใน

สมัยอุทองยุคที่ ๒ มีอิทธิพลศิลปะสมัยสุโขทัยเข้ามาเจือปนมาก มักทำวงพระพักตร์ยาวรีกว่ายุคแรก พระรัศมีตามแบบอย่างศิลปะสุโขทัย และมีไรพระศกทำเป็นเส้นเล็ก ๆ ส่วนสังฆาฏิทำใหญ่กว่าแบบสุโขทัย แต่ไม่เป็นเขี้ยวตะขาบ คงทำคี่เป็นเส้นตรงหรือเป็นสองแฉกห้อยชายตรงลงมาบ้าง^{๒๔}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ลักษณะศิลปะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปไทยตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยอุทองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แม้ในสมัยอุทองยังแบ่งออกเป็นหลายช่วง แสดงให้เห็นว่าศิลปะทางพุทธศิลป์ของพุทธศาสนาไทยมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามลำดับ

สมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๙๕๓ - ๒๓๑๐

รุ่นแรกตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พ.ศ. ๑๙๕๓ - ๑๙๑๒) จนต่อมารัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๑๔ - ๒๐๑๑) นิยมทำตามแบบอย่างสมัย อุทอง อย่างที่เรียกว่า ศิลปะอุทองยุคที่ ๓ และสมัยลพบุรี รุ่นหลังนับแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๑๙๕๒ - ๑๙๖๙) มีเหตุการณ์ทางเขตสุโขทัยหลายครั้งที่พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา หรือเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ต้องขึ้นไปยังบ้านเมืองทางอาณาจักรสุโขทัย ความสัมพันธ์ทางศิลปะของสองอาณาจักรคงได้เกิดคลุกเคล้ากันขึ้น ทางอยุธยาก็ได้แบบอย่างของพระพุทธรูปรุ่นปลายที่คล้ายความอ่อนหวานนุ่มนวลเกือบสิ้นเชิง มาสร้างสรรค์จนกลายเป็นแบบอยุธยาอย่างแท้จริง นิยมสร้างกันมาจนพระนครศรีอยุธยาสิ้นสภาพเป็นราชธานี อย่างไรก็ดี ในตอนปลายปรากฏว่าชอบสร้าง

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

พระพุทธรูปเลียนแบบอุททองขึ้นอย่างหนึ่ง แต่มีพระศกที่ขอบพระนลาฏเป็นเส้นกลมเล็กกว่าแบบของเดิม และอีกอย่างหนึ่งขอบทำพระพุทธรูปทรงเครื่องกันมาก มีทั้งทรงเครื่องใหญ่และทรงเครื่องน้อย ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปปางประทานอภัย และมีความนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยศิลา มีพระพุทธรูปศิลาทราย เป็นต้น

ลักษณะพระพุทธรูป ทำวพระพักตร์และเกตุมาลาตามแบบอย่างสมัยสุโขทัย โดยมากมีพระศกและสังฆาฏีใหญ่ ถ้าทรงเครื่องเกตุมาลาทำเป็นก้นหอยหลายชั้นเป็นอย่างมงกุฏเทวรูปแบบอย่างสมัยลพบุรีบ้าง^{๒๕}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สมัยอยุธยา ศิลปะทางพุทธศิลป์ได้มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสมัยอุททอง แต่ก็ยังคงลักษณะของสุโขทัยและลพบุรีบ้าง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-ปัจจุบัน

พระพุทธรูปที่หล่อขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์มีลักษณะเทอะทะ ไม่เรียวระหงเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จัดว่าเป็นแบบแผนของการเริ่มต้นใหม่ของศิลปะในอาณาจักรรัตนโกสินทร์ที่ดั่งดั่งขึ้นใหม่ ความงามก็งามไม่เท่ากับพระพุทธรูปในสมัยอยุธยา พระประธานนิยมหล่อเป็นพระทรงเครื่องปางมารวิชัย ฐานยอดแหลม ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระประธานในพระอุโบสถมีขนาดเล็ก มีมณฑปครอบ ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์หลายอย่าง กล่าวคือไม่เปลืองแรงงาน ไม่เปลืองโลหะที่นำมาหล่อ ไม่เปลืองค่าใช้จ้าง นับเป็นแบบแผนการหล่อพระพุทธรูปที่เป็นองค์ประธานมาจนถึงทุกวันนี้^{๒๖}

การสร้างพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ

๑. ช่วงปฏิมากรรมแบบดั้งเดิม ช่วงนี้ก็อยู่ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑-๓ การสร้างพระพุทธรูปในช่วงนี้จะทำตามแบบอย่างที่เคยทำกันมา อีกทั้งบางรัชกาลก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่น้อยองค์ อย่างเช่นรัชกาลที่ ๑ ทรงเห็นว่าพระพุทธรูปที่สร้างกันมาในอดีตมีมากมายแล้ว ที่ชำรุดเสียหายก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก น่าจะหันไปปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุด จะเหมาะกว่าจึงทรงให้รวบรวมพระพุทธรูปที่ชำรุดได้ถึง ๑,๒๘๔ องค์ ทรงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ จนเป็นองค์พระครบสมบูรณ์ แล้วพระราชทานไปยังวัดต่าง ๆ ส่วนที่เหลือก็ทรงโปรดให้นำไปประดิษฐานในวิหารคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ส่วนพระพุทธรูปที่สร้างใหม่ก็มีพระประธานใน

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

๒. ช่วงปฏิมากรรมระยะปรับตัว ช่วงนี้อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ซึ่งเป็นสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในด้านต่าง ๆ การสร้างพระพุทธรูปในสมัยนี้จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์ทั่วไป เช่น ปั้นจิ๋วเป็นรีว บนพระเศียรไม่มีค่อมพระเมาลี พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้แก่พระสัมพุทธพรรณี พระประธานในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสวิหาร พระพุทธรูปรัตนตรัย และพระพุทธรูปศิหังคปฏิมา ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดราชประดิษฐ์สถิตยัมมหาสิมาราม นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงคิดว่า เมืองไทยได้ผ่านเหตุการณ์ร้ายต่าง ๆ มาได้อย่างปลอดภัย ไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น ดังประเทศเพื่อนบ้าน คงจะมีเทพเจ้าคอยช่วยปกปักรักษาประเทศไทยไว้ จึงโปรดให้สร้างเทวรูปพระสยามเทวาธิราชขึ้นด้วยทองคำทั้งองค์ สูง ๘ นิ้ว ๑ องค์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณในพระบรมมหาราชวังชั้นใน

Page 41 of 154

ประธานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และพระพุทธนฤมลธรรโมภาส พระประธาน
ในพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติบางปะอิน อยุธา

๓. ช่วงปฏิมากรรมร่วมสมัย สมัยนี้ก็อยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๖ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสมัยที่
ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากขึ้นไปอีก ปฏิมากรรมในสมัยนี้จึงเน้นให้เหมือนคนจริง อีกทั้งหันไป
สร้างปฏิมากรรมรูปคน เช่น อนุสาวรีย์ต่าง ๆ แทนพระพุทธรูปมากขึ้น ดังต่อไปนี้

รัชกาลที่ ๖ ทรงเห็นว่าพระพุทธรูปมีมากแล้ว จึงทรงสร้างพระพุทธรูปไม่กึ่งองค์ เช่น ทรง
โปรดให้สร้างพระมหานาคชินะ พระพุทธรูปปางนาคปรก หน้าตักกว้าง ๕ นิ้ว ขึ้นในสมัยที่ทรง
บรรพชาเป็นสามเณรประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันประดิษฐานอยู่บน
คาน้ำปั้นหย้า วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ด้วยหินอ่อนปัจจุบัน
ประดิษฐานอยู่ ณ วัดราชาธิวาสวิหาร โปรดให้สร้างพระพุทธรูปโรคนคราย ปางสมาธิหน้าตักกว้าง
๑๕ เซนติเมตร กะไหล่ทองจำนวน ๑๖ องค์เท่าปีครองราชย์ แล้วพระราชทานให้จังหวัดต่างๆ สำหรับ
สักการบูชา ทรงให้สร้างพระแก้วมรกตน้อยไว้เป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์ นอกจากนี้ เมื่อ
พระองค์ได้ทรงรับพระเศียร พระกร และพระบาทของพระพุทธรูป แต่ไม่มีพระวรกาย จากวัดใน
เมืองศรีสัชฌาย์ ก็ทรงโปรดให้ช่างปั้นพระวรกายขึ้นใหม่ให้ได้สัดส่วน และนำมาประกอบเป็นองค์
พระที่สมบูรณ์ ทรงถวายนามว่า พระร่วงโรจนฤทธิ์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวิหารมุขด้านทิศเหนือ
ของพระปฐมเจดีย์

รัชกาลที่ ๗ โปรดหล่อพระพุทธรูปสนาค เป็นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร เมื่อ พ.ศ.
๒๔๗๑ เพื่ออุทิศพระราชกุศลแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ วโรส ปัจจุบัน
พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเก๋ง วัดบวรนิเวศวิหาร

รัชกาลที่ ๘ โปรดให้สร้างพระชัยวัฒน์ ประจำรัชกาล

รัชกาลที่ ๙ โปรดให้สร้างพระพุทธรูปหลายองค์ เช่น

พระพุทธนราวันคบพิตร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรในวโรภาสที่ทรงผนวช ปัจจุบัน
ประดิษฐานอยู่บนคาน้ำปั้นหย้า วัดบวรนิเวศวิหาร

พระพุทธรูป ภ.ป.ร. ปางประธานพร หน้าตักกว้าง ๑๘ นิ้ว สำหรับสักการบูชาส่วน
พระองค์

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ปางมารวิชัย พระประธานในพระอุโบสถ วัดวชิราลงกรณ์
ปากช่อง นครราชสีมา

พระศรีศากยทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทธารศ เป็นพระพุทธรูป ปางลีลา สูง
๒,๕๐๐ กระเบียด ประดิษฐานเป็นพระประธาน ณ พุทธมณฑล

นอกจากรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปแล้ว สมเด็จพระราชินีนาถทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปดังนี้

พระพุทธรวิโลกนญาณบพิตรสิริกิตธรรมโสตติผล เป็นพระปางรำพึง มีขนาดเท่าพระองค์ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

พระพุทธรชินวรมณี พระประธานในวัดศาลโคตม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ปัจจุบันตามวัดต่าง ๆ จะสร้างพระพุทธรูปตามความพอใจ ไม่มีเกณฑ์ตายตัว แต่ก็มิได้ไม่น้อยหันไปสร้างพระพุทธรูปแบบเชียงแสน และสุโขทัยอีก เช่น พระพุทธรโคตม พระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ วา ๑๐ นิ้ว เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะที่ใหญ่ที่สุดในโลก ประดิษฐานอยู่ที่วัดไผ่โรงวัว สุพรรณบุรี และพระพุทธรทักษิณมิ่งมงคล ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปั้น ขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนา หน้าตักกว้าง ๑๕ เมตร ประดิษฐานอยู่บนยอดภูเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ก็ยังมีอีกหลายองค์อยู่ตามภาคต่างๆทั่วประเทศ

ผู้วิจัยขอสรุปว่า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงที่มีระยะเวลาอันยาวนานที่สุด อีกทั้งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ให้ความสำคัญต่อการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะของพุทธศิลป์จึงมีการพัฒนาตามความนิยมของพระมหากษัตริย์ จนถึงปัจจุบัน ศิลปะของพุทธศิลป์มีลักษณะที่หลากหลาย ไม่มีลักษณะเด่นเป็นการเฉพาะ

๒.๑.๕ พระพุทธรูปปางต่าง ๆ

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจะพบว่า พระพุทธรูปเกิดจากศรัทธาปสาทะในพระพุทธเจ้า กล่าวคือ คนมีความเชื่อและความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามาก ก็ก่อให้เกิดความบังคลาใจให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมา เพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรองค์ สำหรับไว้กราบไหว้บูชา ยังมีความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามากเท่าไร ก็ยิ่งอยากจะสร้างพระพุทธรูปให้มากองค์ เพื่อจะได้มีมากพอที่จะได้เคารพบูชาให้อิ่มเอมใจ แต่การที่จะสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนกันหมด ก็ดูจะธรรมดาไป จึงเกิดการสร้างพระพุทธรูปเป็นปางต่าง ๆ ขึ้นมา และยิ่งนานวัน ก็ยังมีพระพุทธรูปปางใหม่ๆเกิดขึ้น จนปัจจุบันในประเทศไทยมีกว่า ๘๐ ปางแล้ว^{๒๘} เช่น

^{๒๘} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑),

ปางประสูติ	ปางมหาภิเนษกรรม	ปางบำเพ็ญทุกกรกิริยา
ปางพระสุบิน	ปางรับข้ามรูปายาส	ปางเสวยข้ามรูปายาส
ปางลอยถาด	ปางรับหญ้าคา	ปางมารวิชัย
ปางสมาธิ	ปางถวายเนตร	ปางจกรมแก้ว
ปางเรือนแก้ว	ปางนาคปรก	ปางฉันทสมอ
ปางประสาธนาบวร	ปางรับสัตตุก้อนสัตตุผง	ปางประทานเกษา
ปางรำพึง	ปางปฐมเทศนา	ปางประทานเอหิภิกขุ
ปางห้ามญาติ	ปางชี้จักรสาวก	ปางแสดงโอวาทปาฏิโมกข์
ปางประทับเรือ	ปางห้ามพยาธิ	ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์
ปางโปรดพระพุทธรูป	ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์	ปางลีลา
ปางประทับรอยพระบาท	ปางทรงน้ำฝน	ปางขึ้นมาร
ปางปฐมบุญญะ	ปางขับพระวัคคิ	ปางสนเขม
ปางประทานพร	ปางประทานอภัย	ปางโปรดพญาชมพูบดี
ปางบำเลไลยก์	ปางโปรดอสุรินทราหู	ปางโปรดอาฬวกยักษ์
ปางโปรดคงคูลิมล	ปางโปรดช้างนาฬาคีรี	ปางโปรดผกาพรหม
ปางชักผ้าบังสุกุล	ปางพิจารณาธรรม	ปางโอฬาริกนิมิต
ปางห้ามมาร	ปางปลงอายุสังขาร	ปางนาคาวโลก
ปางรับอุทก	ปางพยากรณ์	ปางโปรดสุกัณฑปริพาชก
และปางปรินิพพาน ฯลฯ		

พระพุทธรูปปางต่างๆ ส่วนใหญ่จะเกิดในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ ในรัชสมัยนั้น มีพระพุทธรูปปางใหม่ๆ เกิดขึ้นถึง ๓๓ ปาง สร้างตามความเชื่อในยุคนั้นๆ ดังปรากฏดังนี้

ปางทุกกรกิริยา	ปางรับมรูปายาส	ปางฉันทมรูปายาส
ปางลอยถาด	ปางรับหญ้าคา	ปางถวายพระเนตร
ปางจกรมแก้ว	ปางฉันทสมอ	ปางประสาธนาบวร
ปางประทานเอหิภิกขุ	ปางปลงกัมมัฏฐาน	ปางห้ามสมุทร
ปางอุ้มบาตร ปางภคคกิจ	ปางพระเกศธาตุ	ปางเสด็จลงเรือขาน
ปางห้ามพระแก่นจันทร์	ปางลีลา	ปางประดิษฐานรอยพระบาท
ปางทรงน้ำ	ปางห้ามมาร	ปางชี้จักรสาวก

ปางจับพระวักกลี	ปางรับผลมะม่วง	ปางรำพึง
ปางป่าเลไลย์	ปางแสดงขรรค์ธรรม	ปางสำแดงโอฬารกนิมิตร
ปางอายุสังขาร	ปางนาคาวโลก	ปางรับอุทกัณ
ปางสนเข้มน	ปางเปิดโลก	

ประเทศไทยนอกจากจะมีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มากที่สุดในโลกแล้ว คนไทยบางกลุ่มยังนำพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มาเป็นพระพุทธรูปประจำวัน ประจำเดือน และประจำปีอีกด้วย ดังนี้

พระพุทธรูปประจำวัน

พระปางถวายเนตร	สำหรับวันอาทิตย์
พระปางห้ามญาติ	สำหรับวันจันทร์
พระปางไสยาสน์	สำหรับวันอังคาร
พระปางอุ้มบาตร	สำหรับวันพุธตอนกลางวัน
พระปางป่าเลไลยก์	สำหรับวันพุธกลางคืน
พระปางสมาธิ	สำหรับวันพฤหัสบดี
พระปางรำพึง	สำหรับวันศุกร์
พระปางนาคปรก	สำหรับวันเสาร์

พระพุทธรูปประจำเดือน

พระปางชักผ้าบังสุกุล	สำหรับเดือนอ้าย
พระปางขึ้นมาร	สำหรับเดือนยี่
พระปางแสดงโอวาทปาฏิโมกข์	สำหรับเดือนสาม
พระปางนาคาวโลก	สำหรับเดือนสี่
พระปางทรงน้ำฝน	สำหรับเดือนห้า
พระปางมารวิชัย	สำหรับเดือนหก
พระปางเรือนแก้ว	สำหรับเดือนเจ็ด
พระปางปฐมเทศนา	สำหรับเดือนแปด
พระปางกัศคกิจ	สำหรับเดือนเก้า
พระปางประทับรอยพระบาท	สำหรับเดือนสิบ
พระปางลีลา	สำหรับเดือนสิบเอ็ด
พระปางประทานอภัย	สำหรับเดือนสิบสอง

พระพุทธรูปประจำปี

พระปางโปรดอาฬวกยักษ์	สำหรับปีชวด
พระปางห้ามญาติ	สำหรับปีฉลู
พระปางโปรดผกาพรหม	สำหรับปีขาล
พระปางมหาภิเนษกรรม	สำหรับปีเถาะ
พระปางโปรดคงคูลิมาล	สำหรับปีมะโรง
พระปางรับอุทก	สำหรับปีมะเส็ง
พระปางสนเข็ม	สำหรับปีมะเมีย
พระปางประทานพร	สำหรับปีมะแม
พระปางปฐมบุญญิตี	สำหรับปีวอก
พระปางรับมรุปาเยส	สำหรับปีระกา
พระปางชื้อครสวค	สำหรับปีจอ
พระปางโปรดพญษมพู	สำหรับปีกุน

คนไทยนอกจากสร้างพระพุทธรูปบูชาปางต่างๆมากมายดังที่แสดงมาแล้ว ยังได้สร้างพระพุทธรูปองค์เล็กๆรวมทั้งรูปหลวงพ่อดังๆอีกด้วย เรียกรวมนันว่า พระเครื่องอีกมากมายมหาศาล เป็นวัตถุมงคลประเภทต่างๆ แต่จุดหมายที่ทํามาดังเดิม ชี้คเอาพระรัตนตรัยทั้ง ๓ เป็นที่พึ่งพิงใจกาย ไม่ได้มุ่งหวังเงินทองใดๆ^{๒๔}

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คนไทยมีความหวาดกลัวต่อภัยสงคราม พลเรือน หรือทหาร ต่างก็พากันเสาะแสวงหาวัตถุมงคลไว้เป็นเครื่องป้องกันตัว แม้ในส่วนราชการก็ยังปลอบขวัญประชาชน เช่น สร้างพระพุทธรูปชินราช รุ่นอินโดจีน ออกแจกจ่ายตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๕ โดยมุ่งหมายให้เป็นเครื่องคุ้มภัย ส่วนท่านคณาจารย์ต่างๆ ก็ได้จัดสร้างตะกรุด แหวน ผ้ายันต์ พระเครื่องขึ้นมาแจกให้ประชาชนทั่วไป ประเทศไทยจึงมีพระพุทธรูปมากที่สุดในโลก จากเรื่องดังกล่าวมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คนไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก และอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าเรื่องอื่นใด ถือว่าเป็นการเผยแผ่ประกาศความดีด้วยการสือแบบพุทธศิลป์ ในรูปแบบของพระพุทธรูปที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์รวมในการทำมาดี ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เป็นพระเครื่ององค์เล็กนั้นเพื่อเป็นการนำดีดีให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ถือว่า

^{๒๔} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคิงแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๔๑),

เป็นเครื่องหมายอันดีงามของชาวพุทธ เพื่อ ละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้สะอาด นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าปฏิบัติได้ย่อมพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง

ผู้วิจัยขอสรุปให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า พระพุทธชินราชเป็นสื่อสารทางค่านปรัชญาปรัชญานั้นเป็นแนวความคิดใ้มนุษย์มีความคิดหาเหตุ-ผล ทางสติปัญญาแล้วพิสูจน์ตามหลักทฤษฎีการที่ประชาชนไปกราบนมัสการพระพุทธชินราชนั้น บางคนไปเพราะความศรัทธาเมื่อไปเห็นความสวยงามความสง่างามของพระพุทธชินราชก็ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ไม่เคยเห็นองค์จริงของพระพุทธเจ้าท่านมาก่อน ก็เกิดความคิดที่สร้างพระพุทธชินราชมีการระดมช่างมาจาก เชียงแสน สุโขทัย มาผสมผสานกันจากแนวความคิดเมื่อทำตามแนวคิดนั้นผลที่ปรากฏออกมาเป็นพระพุทธชินราชที่สวยงามก็เกิดมาจากความคิดทางปรัชญา ออกมาเป็นรูปธรรมทางพุทธศิลป์ องค์พระพุทธชินราชจึงมีองค์ประกอบของการสื่อสารตามหลักทฤษฎี ๔ ประการ คือ ๑.ผู้ส่งสาร Sender ๒. สาร Message ๓. ช่องสาร Channel ๔. ผู้รับสาร Receiver องค์พระพุทธชินราชเป็นเสมือนองค์ส่งสาร เป็นสารที่ไม่มีจิตวิญญาณ แต่เป็นช่องทางแบบพุทธศิลป์ทางพุทธศาสนา ผู้รับสาร คือประชาชนที่ไปนมัสการเมื่อได้สัมผัสทางจักขุประสาท คือ(ตา)สัมผัสกับรูปองค์พระแล้วเกิดความสุขซึ่งในความสวยงามขององค์พระ ที่แฝงไปด้วยปรัชญา เช่น ความเย็นใจ ความสงบ ที่สัมผัสได้ทางจิตใจ เพราะพระพุทธศาสนาสอนเรื่องเหตุและผลจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับที่การกระทำ พระพุทธชินราชเป็นพุทธศิลป์ที่สอนให้คนทำความดีที่แฝงอยู่ในองค์ท่านซึ่งเสมือนกับว่าพระพุทธเจ้าท่านยังทรงพระชนม์อยู่ จะเห็นได้ว่าทุกวันจะมีจากประชาชนทั่วสารทิศไปกราบนมัสการ นับเป็นศูนย์รวมของชาวพุทธที่สำคัญยิ่งในการสื่อสารขององค์พระพุทธชินราชในฐานะของความเป็นสื่อ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารกับการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์

การสื่อสาร (Communication) หมายถึง การสร้างความร่วมกัน ความคล้ายคลึงกันให้เกิดขึ้นระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารที่สอดคล้องกัน การสื่อสารจึงจะประสบผลสำเร็จ การสื่อสารที่ปรากฏอยู่ในสังคม อาจแบ่งออกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ต่างๆ ที่เรานำมาใช้ในการพิจารณา ซึ่งการสื่อสารแต่ละประเภทนั้นจะมีลักษณะ ประโยชน์ และข้อจำกัดในการใช้แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารลักษณะใด ก็มักมีองค์ประกอบที่สำคัญๆอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ผู้ส่งสาร (Sender)
๒. สาร (Message)
๓. ช่องสาร (Channel)
๔. ผู้รับสาร (Receiver)

องค์ประกอบเหล่านี้มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป ย่อมก่อให้เกิดการกระทบต่อองค์ประกอบตัวอื่นๆ ด้วย ลักษณะธรรมชาติของการสื่อสารมีอยู่หลายลักษณะ เช่น การสื่อสารในเชิงของกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบ การสื่อสารที่มีบทบาทเป็นเครื่องมือของสังคม และการสื่อสารในลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของบุคคล ซึ่งการศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสารในบทนี้จะทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายธรรมชาติและองค์ประกอบของการสื่อสารรวมทั้งสามารถวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารได้อย่างถูกต้อง^{๒๙}

แนวคิด คือ ส่วนประกอบเริ่มและเป็นพื้นฐานของทฤษฎี ดังนั้นจึงมีการสร้างแนวคิดเพื่อพยายามอธิบาย ความหมาย ปรัชญาการณ ได้มีผู้กล่าวไว้ในวิธีและการสื่อสารว่า เป็นกระบวนการสร้างแนวความคิดซึ่งเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยการจัดสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นหมวดหมู่ หรือ เป็นประเภทตามลักษณะร่วม ที่สังเกตพบในการวิจัยหรือทฤษฎี แนวคิดอาจแยกเป็นคัวแปรต่างๆ ทั้งคัวแปรอิสระและคัวแปรตาม

แคปปลาน (Kapplan) อธิบายว่า เมื่อความรู้เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีมากขึ้นความคิดของคนเราจะเปลี่ยนไป หรือแนวคิดเด่นชัดขึ้นเพียงใด ก็จะสามารถนำแนวคิดนั้นมาสร้างเป็นทฤษฎีได้ดีขึ้นในการสร้างชื่อของแนวคิดนั้น ในส่วนประกอบของทฤษฎีใดก็ตาม มักมีกลุ่มคำซึ่งใช้อธิบายหรือเรียกแนวคิดของทฤษฎีนั้นๆ แนวคิดกับคำนิยามจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะทั้งสองอย่างจะบอกให้รู้ว่ นักทฤษฎีกำลังสังเกตอะไร^{๓๐}

สำหรับการสื่อสารเชิงสัญญา ได้มีผู้ให้ความหมายไว้จำนวนมาก ทำให้สามารถจัดประเภทความหมายออกเป็นหลายแบบ แต่สามารถสรุปความหมายออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

๑. ความหมายโดยอรรถ
๒. ความหมายโดยนัย

ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) นักวิชาการบางท่านระบุศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายตรง” เป็นคัวหมายถึง (signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างภววิสัย (objective) ดังที่

^{๒๙} รศ.กิตติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร, (คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗) หน้า ๑๓.

^{๓๐} กาญจนา มีศิลปะวิภักย์, ความรู้เบื้องต้นและทฤษฎีการสื่อสาร, เอกสารอค์สำเนา, หน้า ๕๔.

เรากล่าวว่า เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรเป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และมักเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่คือสตรีผู้ให้กำเนิดลูก หมีเป็นสัตว์ ๔ เท้า (๒ มือ ๒ เท้า) ประเภทหนึ่ง โดยทั่วไปความหมายโดยอรรถนี้เป็นความหมายชั้นแรกที่สามารถเข้าใจได้ว่าเป็นสามัญโดยทั่วไปที่มองเห็นได้ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของภาพถ่ายถนนในเมืองและมีข้อความเขียนว่า “ถนนในเมือง” ทั้งภาพและข้อความนั้นจะถูกอ่านความหมายโดยอรรถว่า “นี่เป็นถนนสายหนึ่งในเมือง” ก็ได้ ความหมายโดยนัย (Connotative meaning) นักวิชาการบางท่านระบุคำศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายแฝง” คำว่า “ความหมายโดยนัย” นั้น เป็นตัวหมายถึงที่ประกอบสร้างอย่างตรงกันข้ามกับตัวหมายโดยอรรถ กล่าวคือ ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็นอัตวิสัย (subjective) ไม่ว่าจะเป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล เช่น ประสบการณ์ส่วนตัวหรืออารมณ์ความรู้สึกของคนแต่ละคนที่มีต่อแม่ ก็จะทำให้เกิดถึงแม่ในแง่ ความเจ็บปวดที่ทิ้งลูกไปตั้งแต่เล็ก ความดุเข้มงวด ความอ่อนโยน ความอบอุ่น ฯลฯ หรือเป็นอัตวิสัยในระดับสังคม เช่น ในสังคมไทย สังคมจีน สังคมอินเดีย สังคมอเมริกัน จะให้ความหมายโดยนัยที่มีต่อ “แม่” อย่างแตกต่างกัน ที่เราเรียกว่า “ค่านิยมของแต่ละสังคม” Barthes เรียกความหมายโดยนัยนี้ว่า เป็นความหมายชั้นที่สอง (second order of signification)

ผู้วิจัยพอสรุปทฤษฎีการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ทั้งสองรูปแบบนี้ พิจารณาว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายอยู่เบื้องหลัง เช่น พระพุทธชินราชไม่ใช่เป็นพระอิฐพระปูนเฉยๆ แต่เบื้องหลังก็คือ เป็นพุทธศิลป์ที่สวยงามที่สุดในประเทศไทย หรือสวยงามที่สุดในโลกก็ได้ แต่เป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าที่ชาวพุทธในประเทศและต่างประเทศมีศรัทธารวมพลังกันสร้างขึ้นมาเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์ ของพระพุทธศาสนา “ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น” เช่น สัญลักษณ์ถนนม้าลายแสดงถึงให้คนเดินเท้าข้ามถนน สัญลักษณ์ ในการแต่งกายของประชาชนใส่เสื้อสีเหลืองมีตราสัญลักษณ์การครองราช ๘๐ พรรษาในปัจจุบัน ก็บอกถึงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สรุปความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมามีความหมายในตัวเอง และอยู่เบื้องหลังเป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการสื่อสารได้อย่างชัดเจน ไม่ต้องใช้แรงงานคนมากำกับเมื่อเห็นสัญลักษณ์ก็เข้าใจทันที

พระพุทธชินราชเป็นองค์สื่อสาร ประชาชนทั่วไปที่ไปนมัสการเป็นผู้รับสารที่ได้สัมผัสทางสายตาเมื่อกระทบกับรูปลักษณ์ ก็เกิดศรัทธา (ความเชื่อ) ในการทำความดี ขณะกราบไหว้นั้นจิตใจที่ประกอบไปด้วยเมตตานึกถึงหลักพระธรรมคำสั่งสอน เห็นพุทธลักษณะที่สวยงามใน

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในคน ความสนใจ ความเข้าใจ ความเบิกบานใจ เบาจากกิเลสเมื่อได้สัมผัสต่อพระองค์ท่านที่ไม่มีวิญญูณอย่างอติโมคติ ผลจากการสื่อสารประสพความสำเร็จต่อผู้รับสาร พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ มีศรัทธาไปกราบนมัสการทุกพระองค์ที่ได้กล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้หล่อองค์พระพุทธรชินราชจำลองไปประดิษฐานไว้ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร ก็ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม มีการสร้างพระพุทธรชินราชไว้บูชา มีจำหน่ายที่หน้าพระวิหารมีการเผยแพร่พระองค์ท่านไปทั่วโลก นี่ก็คือการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ (ซึ่งเป็นลักษณะของพุทธศิลป์มีพระพุทธรชินราชเป็นต้น) ตรงกับทฤษฎีผู้ส่งสารคือ พระพุทธรชินราช ผู้รับสารก็คือ ประชาชนที่ไปกราบนมัสการพระพุทธรชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก สื่อสารรูปแบบทฤษฎีที่สองเป็นการสื่อสารทางเดียว

๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญศาสตร์ (Semiotics) ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นมาจากรากฐานความคิดทางภาษาศาสตร์ โดยกล่าวว่า ความหมายประกอบด้วย สัญลักษณ์ (Sign) รหัส (Code) และวัฒนธรรม (Culture) Saussure ศาสตราจารย์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ผู้ให้กำเนิดศาสตร์นี้ให้ความสนใจในการผลิตความหมายในการสื่อสาร ให้ความสนใจวิธีที่ผู้ผลิตสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ และแนวทางที่ผู้อ่านสารจะเข้าใจสัญลักษณ์นั้นๆ ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญแก่ผู้ผลิตสาร (Producer) มากกว่าการเป็นแค่ผู้ส่งสาร (Sender) และให้ความสำคัญ (มิติทางความคิด) แก่ผู้อ่านสารมากกว่าผู้รับสาร (Receiver) สัญลักษณ์จึงเป็นการศึกษากระบวนการสร้างความหมาย (Signification) หรือวิธีที่จะนำเอาสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาใช้ตีความหมายภายในตัวบท อันเป็นผลผลิตทั้งหมดของการสื่อสาร

สัญลักษณ์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์เครื่องหมาย ฯ ลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่ง ๆ

การวิเคราะห์สัญลักษณ์แนวใหม่ เริ่มมาจากการศึกษาของ (Ferdinand de saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสและชาวสหรัฐอเมริกา (Charles saunders pierce) ทั้งสองท่านเป็นผู้เปิดศักราชใหม่ในวิชาภาษาศาสตร์ด้วยการแยกภาษาออกมาศึกษาในเชิงของสิ่งที่เป็นระบบ ในตัวของมันเอง เพราะภาษาศาสตร์ในอดีตเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และเชิงเปรียบเทียบมาโดยตลอด

การนำทฤษฎีสัญลักษณ์มาใช้ในการศึกษาการสื่อสารของมนุษย์ ถือเป็นการศึกษาในแนวใหม่ และเป็นจุดเน้นที่ต่างไปจากการศึกษาคั้งเดิมที่มุ่งการศึกษาการสื่อสารแบบเป็นกระบวนการที่

เกี่ยวข้องกับสาร ช่องทาง เครื่องส่ง ผู้รับ เสี่ยงรบกวน และการย้อนกลับ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการสื่อสาร

ทฤษฎีสัญวิทยาเป็นทฤษฎีที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือจุดกำเนิดของความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพ และความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความเป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นลูกศรหรือเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของข่าวสาร แต่เป็นการศึกษาเชิงโครงสร้าง โดยมุ่งความสนใจไปที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่กลุ่มความสัมพันธ์ที่ทำให้สาร หมายถึง บางสิ่งที่มันสร้างเครื่องหมายบนกระดาษ หรือ เสียง ไปยังสารที่จะถูกส่งออกไปในการสื่อสารแต่ละครั้ง ดังนั้นการศึกษาแนวสัญญวิทยาถือว่าเป็นตัวกำหนดของการสื่อสารขึ้นอยู่กับสังคมและสิ่งรอบตัวบนโลกของมนุษย์ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับกระบวนการของการสื่อสารแต่ระบบสัญญาะทำการควบคุมการสร้างความหมายของตัวบทให้เป็นไปอย่างมีความสลับซับซ้อนอย่างแฝงเร้น และต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละวัฒนธรรม

Saussure ได้แบ่งสัญญาะออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรก คือ ตัวหมาย (Signifier) เป็นรูปแบบทางกายภาพของสัญลักษณ์ เช่น คำที่ถูกเขียน เส้นต่าง ๆ ในหน้ากระดาษที่ก่อให้เกิดภาพวาด รูปภาพ หรือ เสียง ส่วนที่สอง คือ ตัวหมายถึง (Signified) คือ บริบท ภายในใจที่ถูกหมายถึงโดยตัวหมาย ดังนั้น คำว่า ต้นไม้ ไม่จำเป็นต้องเป็นต้นไม้ที่เฉพาะเจาะจง แต่หมายถึงบริบทที่ถูกสร้างขึ้นทางวัฒนธรรมว่าคือความเป็นต้นไม้ กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่าการสร้างความหมาย

การศึกษาเชิงสัญญาะให้ความสำคัญกับการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างขึ้นและถูกถ่ายทอดออกมาอย่างไร โดยนำเอาตัวบทมาวิเคราะห์เพื่อดูว่าตัวหมายนั้นสร้างความหมายอย่างไรในการสื่อสารของคนเรานั้นจะมีความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย และตัวหมายถึงตลอดเวลาการวิเคราะห์ในเชิงสัญญวิทยาจะไม่คำนึงถึงเนื้อหา เพราะเนื้อหาไม่ได้สร้างความหมายของตัวบท แต่ความสัมพันธ์ของตัวหมายกับตัวหมายถึงเป็นตัวสร้างความหมาย

Roland Barthes ให้แนวคิดวิเคราะห์ของความหมายแฝงที่อยู่ในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งหัวใจสำคัญของกระบวนการสร้างความหมายของ Barthes คือขั้นตอนในการแสดงความหมาย ๒ ระดับ คือ

ระดับแรก เป็นการตีความตามความหมายตรง (Denotation) การตีความตามความหมายตรงเป็นระดับที่เกี่ยวข้องกับความจริงตามธรรมชาติ เป็นการอ้างถึงสามัญสำนึกหรือความหมายที่ปรากฏแจ่มแจ้งอยู่แล้วของสัญญาะ (Sign) และความสัมพันธ์ของสัญญาะกับสิ่งที่กล่าวถึงในความหมายที่ชัดเจนของสัญญาะ เช่น รูปปั้น พระพุทธรูป เป็นสื่อ ตัวแทนของพระพุทธเจ้า

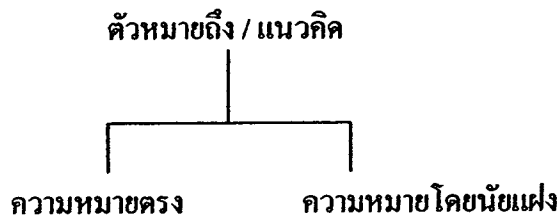

ระดับที่สอง เป็นการตีความหมายโดยนัยแฝง (Connotation) การตีความหมายในขณะนี้จะเป็นการตีความหมายในระดับที่มีปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยซึ่ง ไม่ได้เกิดจากตัวของสัญลักษณ์เอง เป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์กระทบกับความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ใช้และคุณค่าทางวัฒนธรรมของเขา ซึ่งสัญลักษณ์ในขั้นนี้จะทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ ถ่ายทอดความหมาย โดยนัยแฝงและถ่ายทอดความหมายในลักษณะมายาคติ (Myths) เช่น รูปปั้นพระพุทธรูป มิใช่มีความหมายเดียว เฉพาะรูปตัวแทนของพระพุทธรเจ้าเท่านั้น แต่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนเมื่อพบเห็นจะต้องกราบไหว้เคารพบูชา

โครงสร้างของสัญลักษณ์

ตัวหมาย และ ตัวหมายถึง

สัญลักษณ์ / ตัวหมาย
ภาษา / ข้อเขียน

ดังนั้น การใช้แนวคิด เชิงสัญลักษณ์วิทยา ในการศึกษาครั้งนี้จะถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบาย ว่าองค์พระพุทธรชินราชซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธรเจ้าที่ถูกสร้างขึ้นตามหลักพุทธศิลป์ ซึ่งจะสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในความรู้สึกของพุทธศาสนิกชน

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารตามหลักพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ลักษณะการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา

ลักษณะการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาจัดตามหน้าที่ที่ทำ เพราะสื่อแต่ละชนิดทำหน้าที่แตกต่างกัน ทำงานร่วมกันแต่ไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกันและกัน แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด^{๑๑} คือ

๑. สื่อภายใน (อหุมตฺติกายคณ) ได้แก่ คา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 ๒. สื่อภายนอก (พาหิรายคณ) ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ และ ธรรมารมณ
- สื่อทั้ง ๒ ชนิดมีลักษณะหรือสภาวะที่ต่างกัน

สื่อภายในเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญมากสำหรับการใช้ติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก เพราะถ้ามนุษย์ไม่มีสื่อภายในครบบริบูรณ์แล้ว ถึงร่างกายสมบูรณ์แต่สื่อใช้การไม่ได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนพิการ คนพิการขาดการที่จะติดต่อสื่อสารกับคนโดยปกติทั่วไป สื่อภายในแม้จะมีครบบริบูรณ์ก็จริง แต่การใช้งานย่อมเป็นไปได้โดยเฉพาะ เพราะสื่อเหล่านี้มีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

๑. คา หมายถึงอวัยวะที่มีส่วนประกอบจากธาตุ ๔ เป็นดวงตาและเป็นประสาทตาที่มีลักษณะมองเห็นสีต่าง ๆ คือเห็นรูปต่าง ๆ ที่มากระทบได้
๒. หู หมายถึง อวัยวะที่มีส่วนประกอบจากธาตุ ๔ เป็นหูและประสาทหูที่มีลักษณะมองเห็นเสียงต่าง ๆ ที่มากระทบได้
๓. จมูก หมายถึงอวัยวะที่มีส่วนประกอบจากธาตุ ๔ เป็นจมูกและมานประสาทที่มีลักษณะมองเห็นกลิ่นต่าง ๆ ที่มากระทบได้
๔. ลิ้น หมายถึง อวัยวะที่มีส่วนประกอบจากธาตุ ๔ เป็นลิ้นและประสาทลิ้นที่มีลักษณะมองเห็นรสต่าง ๆ ที่มากระทบได้
๕. กาย หมายถึง อวัยวะที่มีส่วนประกอบจากธาตุ ๔ เป็นกายและประสาทกายที่มีลักษณะมองเห็นสัมผัสต่าง ๆ ที่เกิดจากความเย็น ความร้อนเป็นต้นที่มากระทบได้
๖. ใจ หมายถึงสภาวะที่มีลักษณะรู้อารมณ์ เกิดก่อนและเป็นประธานในธรรมทั้งปวง เกิดต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย และเกิดขึ้นในนามรูป

^{๑๑} ทิ. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๑๕๗-๑๕๘.

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปติสสเถระแสดงลักษณะของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจดังนี้

จักขุประสาท คืออวัยวะที่เห็นรูป เมื่อรูปกระทบกับอวัยวะนี้แล้วจะเกิดจักขุวิญญาณขึ้น เรียกว่า “จักขุประสาท”

โสตประสาท คืออวัยวะที่ฟังเสียง เสียงเมื่อกระทบกับอวัยวะนี้แล้วจะเกิดโสตวิญญาณขึ้น เรียกว่า “โสตประสาท”

ฆานประสาท คืออวัยวะที่สูดดมกลิ่น กลิ่นเมื่อกระทบกับอวัยวะนี้แล้วจะเกิดฆานวิญญาณขึ้น เรียกว่า “ฆานประสาท”

ชีวหาประสาท คืออวัยวะที่รู้รส รสชาติต่าง ๆ เมื่อกระทบกับอวัยวะนี้จะเกิดชีวหาวิญญาณขึ้น เรียกว่า “ชีวหาประสาท”

กายประสาท คือ อวัยวะที่รู้การกระทบสัมผัสด้วยอวัยวะนี้แล้ว กายวิญญาณจึงเกิดขึ้น เรียกว่า “กายประสาท”

สื่อภายนอกเป็นอารมณ์ภายนอกหรือเป็นโลกภายนอกที่จะเข้ามาสู่อายตนะภายในตามแนวทางแห่งการรับรู้ทั้ง ๖ ที่เรียกว่าสัมผัสมี ๖ ประการ^{๖๖} คือ

๑. จักขุสัมผัส การกระทบทางตา
๒. โสตสัมผัส การกระทบทางหู
๓. ฆานสัมผัส การกระทบทางจมูก
๔. ชิวหาสัมผัส การกระทบทางลิ้น
๕. กายสัมผัส การกระทบทางกาย
๖. มโนสัมผัส การกระทบทางใจ^{๖๗}

สัมผัสทั้ง ๖ นี้ เป็นเหตุให้เกิดการรับรู้ทางทวารนั้น ๆ ที่เรียกว่าวิญญาณ เรียกชื่อตามอายตนะนั้นๆว่า วิญญาณ ๖ ได้แก่

๑. จักขุวิญญาณ ความรู้แจ้งทางตา
๒. โสตวิญญาณ ความรู้แจ้งทางหู
๓. ฆานวิญญาณ ความรู้แจ้งทางจมูก
๔. ชิวหาวิญญาณ ความรู้แจ้งทางลิ้น
๕. กายวิญญาณ ความรู้แจ้งทางกาย
๖. มโนวิญญาณ ความรู้แจ้งทางใจ

^{๖๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕.

^{๖๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕.

วิญญาณทั้ง ๖ นี้เป็นเครื่องมือรับรู้สื่อกายนอก สื่อกายนอกแต่ละอย่างมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

๑. รูป มีลักษณะกระทบตา เป็นที่ที่ยึดเหนี่ยวของจักขุวิญญาณ เกิดจากธาตุ ๔ รูปมีหลายอย่างเช่น รูปคน รูปสัตว์ เป็นต้น ต่างกันโดยสีเขียว สีเหลือง

๒. เสียง มีลักษณะกระทบหู เป็นที่ที่ยึดเหนี่ยวของโสตวิญญาณ เกิดจากธาตุ ๔ เสียงมีหลายอย่างเช่น เสียงกลอง เสียงตะโพน เป็นต้น ต่างกันโดยเป็นเสียงทุ้ม เสียงแหลม

๓. กลิ่น มีลักษณะกระทบจมูก เป็นที่ที่ยึดเหนี่ยวของฆานวิญญาณ เกิดจากธาตุ ๔ กลิ่นมีหลายอย่างเช่น กลิ่นดอกไม้ กลิ่นแก่นไม้ เป็นต้น แต่ต่างกันโดยเป็นกลิ่นหอม กลิ่นเหม็น

๔. รส มีลักษณะกระทบลิ้น เป็นที่ที่ยึดเหนี่ยวของชีวาหิววิญญาณ เกิดจากธาตุ ๔ รสมีหลายอย่างเช่น รสหวาน รสเปรี้ยว รสเค็ม รสขม

๕. โผฏฐัพพะ มีลักษณะกระทบกาย เป็นที่ที่ยึดเหนี่ยวของกายวิญญาณ เกิดจากธาตุ ๓ (ดิน ไฟ ลม) มีหลายอย่างเช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ค้าง

๖. ธรรมารมณ์ สภาพธรรมที่ใจนึกคิดเรียกว่า ธรรมารมณ์ ธรรมารมณ์นั้นมีมาก แต่กล่าวโดยย่อ ได้แก่นามขันธ์ ๓ คือ เวทนาคขันธ์ สัญญาคขันธ์ สังขารขันธ์ รูปที่เห็นไม่ได้และกระทบไม่ได้เช่นภาวะความเป็นหญิง ความเป็นชาย เป็นต้น และธาตุที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้คือนิพพาน พระพุทธโฆษาจารย์ประมวลกล่าวลักษณะของธรรมารมณ์ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนี้

๖.๑ เวทนามีลักษณะเสวยอารมณ์ทุกอย่างเข้าด้วยกัน เพราะรวมธรรมชาติที่มีการเสวยอารมณ์ทุกอย่างเข้าด้วยกัน จึงเรียกว่าเวทนาคขันธ์^{๑๕}

๖.๒ สัญญามีลักษณะจำอารมณ์ได้ทุกอย่าง เพราะรวมธรรมชาติที่มีลักษณะจำทุกอย่างได้เข้าด้วยกัน จึงเรียกว่าสัญญาคขันธ์^{๑๖}

^{๑๕} เวทนาคขันธ์ หมายความว่าด้วยเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ ประมวลกล่าวตามลักษณะเวทนามี ๕ คือ ๑.สุขเวทนา ความรู้สึกสบายทางกาย ๒. ทุกขเวทนา ความรู้สึกไม่สบายทางกาย ๓. โสมนัสสเวทนา ความรู้สึกสบายใจ ๔. โทมนัสสเวทนา ความรู้สึกทุกข์ใจ เสียใจ ๕. อุเบกขเวทนา ความรู้สึกเฉยๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ตี. ตพ. ๑๘ / ๒๕๖๐ / ๒๕๖๒ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๕ :)

^{๑๖} สัญญามีมากมายนัก พระสารีบุตรเอรกล่าวไว้ในสังคีตสูตร ๖ ชนิด คือ ๑. รูปสัญญากำหนดคหามารูรูป ๒. สัททสัญญา กำหนดคหามารูเสียง ๓. คันธสัญญา กำหนดคหามารูกลิ่น ๔. รสสัญญา กำหนดคหามารูรส ๕. โผฏฐัพพะสัญญา กำหนดคหามารูโผฏฐัพพะ ๖. ธัมมสัญญา กำหนดคหามารูธรรมารมณ์(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ตี. ป. ๑๑ / ๒๕๖๓ / ๒๕๖๕ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๐ : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๖๕, เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๒๓ หน้า ๓๐๓).

๖.๓ สังขารมีลักษณะปรุงแต่ง เพราะรวมธรรมชาติที่มีลักษณะประสมเจตสิกทุกอย่างเข้าด้วยกัน จึงเรียกสังขารชั้น^{๓๔} สังขารหมายถึงสภาพที่ปรุงแต่ง ซึ่งมีเจตนาเป็นประธานในการปรุงแต่งการกระทำ แสดงออกเป็น ๓ ทาง^{๓๕} คือ

๖.๓.๑ กายสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย หมายถึง กายสัญญาเจตนา คือ ความจงใจทางกาย

๖.๓.๒ วจิตสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา หมายถึง วจิตสัญญาเจตนา คือ ความจงใจทางวาจา

๖.๓.๓ จิตตสังขาร หรือมนสังขาร หมายถึงสภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ ได้แก่ มโนสัญญาเจตนา คือ ความจงใจทางใจ สังขารทั้งหลาย จึงมีลักษณะที่ประสมกัน

ดังนั้นผู้วิจัยสรุปความว่า อายตนะ คือ ที่ต่อ,เครื่องติดต่อ, แคนต่อความรู้, เครื่องรู้และสิ่งที่ถูกรู้, เช่น ตาเป็นเครื่องรู้ รูปเป็นสิ่งที่รู้, หูเป็นเครื่องรู้ เสียงเป็นสิ่งที่รู้ เป็นสื่อธรรมชาติหมายถึงสื่อที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติและสื่อที่ถูกสร้างขึ้นจัดเป็น ๒ ประเภท คือ ๑.สื่ออายตนะภายใน ๒.สื่ออายตนะภายนอก อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ เครื่องต่อภายนอก มีรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โสภณรูปพะสงสิ่งต้องกาย ธรรมารมณ์ หรือเรียกว่า อารมณ์ ๖ อายตนะภายใน คือเครื่องต่อภายใน มีตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ, หรือเรียกว่าอินทรีย์ ๖ พระพุทธรูปปางต่างๆสามารถจัดเป็นสื่อภายนอกเมื่อมาสัมผัสกับสื่อภายในของมนุษย์ก็จะถูกตัดสินในความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางจิตใจ ความสวยงาม หรือขี้เกลียดอยู่ที่เฉพาะแต่ละบุคคล เป็นที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยพุทธศาสนิกชนสามารถสัมผัสได้ทั้งทางตา หู กายและใจ ทางตาโดยการสัมผัสกับรูปลักษณะที่วิจิตรงดงามทั้งรูปทรงและการประดิษฐ์องค์พระไฉ่ฉางทางหูโดยการได้รับทราบถึงความสำคัญขององค์พระพุทธรูปนั้น ทางกายและใจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อ ได้พบเห็น ทำให้ผู้ที่ได้พบเห็นเหล่านั้นเกิดความสบายกายและสบายใจ มนุษย์ทุกคนเกิดขึ้นมาก็เพราะกรรม จากการกระทำของแต่ละคนสื่อสารที่ติดตัวมาคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ประกอบไปด้วยขันธ์ ๕ ธาตุ ๔ และอื่นๆ ตามสมมติ แต่พอสรุปย่อ ๆ ก็จะมีนาม กับ รูป อายตนะ ๖ จึง มีหน้าที่เฉพาะ ๆ ที่ไม่ก้าวก่ายหน้าที่ซึ่งกันและกัน เช่น ตา มีหน้าที่ในการเห็นรูป หู มีหน้าที่ในการฟัง จมูก มีหน้าที่รับรู้กลิ่น ลิ้น มีหน้าที่ในการรู้รส กาย มีหน้าที่ในการรู้สัมผัสถูกต้องของความเย็น ร้อน อ่อนแข็ง ใจ มีหน้าที่ในการปรุงแต่งฝ่ายกุศล และอกุศล คำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้ระวังใจในการที่จะรับสื่อ หลวงพ่อพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า สุข

^{๓๔} สังขาร หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งจิตมีจำนวนมาก พระสรวิบุตรรวมกล่าวเป็นไว้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑. ปุณณาสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ๒. อปุณณาสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมชั่ว ๓. อนณณาสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ป.๑๑ / ๓๐๕ / ๑๕๕ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕, เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๓๐๕ หน้าที่ ๒๖๔.)

ทุกข้ออยู่ที่จิต ถ้าไม่คิดเรื่องผัสสะ ความทุกข์จะไม่โผล่ถ้าไม่เฝ้าเรื่องผัสสะ การรับเอาสื่อธรรมชาติกับสื่อที่ถูกสร้างขึ้นนั้นต้องมีปัญญาในการรับสื่อนั้นต้องเลือกสิ่งที่ให้คุณจนควั่นสื่อที่ให้โทษพุทธศิลป์จึงเป็นสื่อแห่งสัญลักษณ์ของการกระทำความคิด

๒.๓.๒ ชนิดของสื่อทางพระพุทธศาสนา

ชนิดของสื่อทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ สื่อภายใน กับ สื่อภายนอก ส่วนสื่ออื่นๆที่มีใช้กันโดยทั่วไปเช่น สื่อวัฒนธรรม สื่อประเพณีหรือสื่อวัสดุการเรียนการสอนทุกชนิดจัดเป็นสื่อภายนอก สื่อภายในและสื่อภายนอกนั้น จำแนกชนิดดังนี้

ชนิดของสื่อภายใน ๖

อายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้ชื่อว่าเป็นสื่อภายในเพราะเป็นช่องทางให้ผัสสะเกิด ในแต่ละชนิดของสื่อเหล่านี้ ผู้วิจัยแสดงค่านิยมจริยธรรม ดังนี้

๑. สื่อทางตา (จักขุอายตนะ) หมายถึงจักขุปสาทที่สามารถเห็นรูปคือสีต่าง ๆ ได้ เรียกว่า จักขุบ้าง จักขุอายตนะบ้าง จักขุธาตุบ้าง จักขุนทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง สมุทรบ้าง ปิณฑระบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง เนตรบ้าง นัยน์ตาบ้าง ผิงบ้าง บ้านว่างบ้าง^๑

๒. สื่อทางหู (โสตอายตนะ) หมายถึงโสตปสาทที่สามารถรับฟังเสียงต่าง ๆ ได้เรียกว่า โสตะบ้าง โสตอายตนะบ้าง โสตธาตุบ้าง โสดินทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง ปิณฑระบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง ผิงบ้าง บ้านว่างบ้าง ในชื่อเหล่านี้มีความหมายเดียวกับจักขุอายตนะ

๓. สื่อทางจมูก (ฆานายตนะ) หมายถึงฆานุปสาทที่สามารถสูดกลิ่นต่าง ๆ ได้ เรียกว่า ฆานะบ้าง ฆานายตนะบ้าง ฆานธาตุบ้าง ฆานินทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง สมุทรบ้าง ปิณฑระบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง ผิงบ้าง บ้านว่างบ้าง

^๑ อายตนะภายในมี ตา เป็นต้น มีชื่อเรียกหลายอย่าง แต่ละชื่อมีความหมายตามศัพท์ ดังนี้ เรียกว่า จักขุ เพราะเป็นที่นำในการเห็น, เรียกว่า จักขุอายตนะ เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ประชุมแห่งธรรมมีผัสสะเป็นต้น เรียกว่า จักขุธาตุเพราะเป็นของว่างเปล่าและมีผัสสะ, เรียกว่า จักขุนทรีย์ เพราะครองความเป็นใหญ่ในลักษณะของการเห็น, เรียกว่า โลก เพราะต้องชำระธุรดุจไตรภพ, เรียกว่า ทวาร เพราะเป็นทางเข้าของอารมณ์, เรียกว่า สมุทระ เพราะให้เต็มได้ยาก, เรียกว่า ปิณฑระ เพราะบริสุทธิ์, เรียกว่า เขตเพราะเป็นที่เกิดผัสสะเป็นต้น, เรียกว่า วัตถุ เพราะเป็นที่อาศัยแห่งผัสสะเป็นต้น, เรียกว่า เนตร เพราะเป็นที่เกิดแห่งผัสสะ, เรียกว่า นัยนา มีความหมายเหมือนเขต, เรียกว่า ผิงบ้าง เพราะนับเนื่องด้วยกายนี้, เรียกว่า บ้านว่าง เพราะเป็นของสาธารณะแก่สัตว์เป็นอันมาก และไม่มีเจ้าของ, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภิ. รม. อ. ๕๕๖ / ๑๖๗ ฉบับ มหาจุฬาอนุฎกถา ๒๕๑๒.)

๔. สื่อทางถิ่น (ชีวหายคน) หมายถึงชีวหาปสาทที่สามารถลิ้มรสต่าง ๆ ได้ เรียกว่าชีวหา บ้าง ชิวหายคนะบ้าง ชิวหาธาตุบ้าง ชิวหินทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง สมุทรว้าง ปิณฑะบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง ผังนี้บ้าง บ้านว่างบ้าง

๕. สื่อทางกาย (กายหายคน) หมายถึงกายปสาทที่สามารถรับสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบ กายได้ เรียกว่า กายบ้าง กายหายคนะบ้าง กายธาตุบ้าง กายินทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง สมุทรว้าง ปิณฑะบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง ผังนี้บ้าง บ้านว่างบ้าง

๖. สื่อทางใจ (มหายคน) หมายถึงจิตที่มีสภาพหลากหลาย เป็นทั้งกุศล อกุศล อัพยา กฤต สามารถรับอารมณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งในการเห็นรูป ฟังเสียง คมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส และนึกคิดปรุงแต่งอารมณ์ทั้ง ๖ ที่ได้รับมาอยู่ตลอดเวลา^{๓๔}

ชนิดของสื่อภายนอก

ชนิดของสื่อภายนอก แบ่งตามทางรับรู้คือสื่อภายใน ดังนี้

๑. สื่อรูป (รูปายคน) หมายถึงสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีเหลือง สีแดง สามารถเห็นได้ ด้วยตา

๒. สื่อเสียง (สัทหายคน) หมายถึงเสียงต่าง ๆ เช่น เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงมนุษย์ เสียงสัตว์ ที่ทุ้ม แหลวม เป็นสิ่งที่สามารถได้ยินได้ด้วยหู

๓. สื่อกลิ่น (กนุหายคน) หมายถึงกลิ่นต่าง ๆ เช่น กลิ่นรากไม้ กลิ่นดอกไม้ ที่มีกลิ่น หอม กลิ่นเหม็น เป็นต้น เป็นสิ่งที่สามารถสูดดมได้ด้วยจมูก

๔. สื่อรส (รสายคน) หมายถึงรสต่าง ๆ เช่น รสรากไม้ รสลำต้น รสเปลือกไม้ รส ใบไม้ รสผลไม้ เป็นรสเปรี้ยว รสหวาน รสขม เป็นต้น เป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้ด้วยลิ้น

๕. สื่อสัมผัส (โณฏรพฺพหายคน) หมายถึงความเย็น ความร้อน ความอ่อน ความแข็ง ความหยาบ ความละเอียด เป็นต้น ที่มีสัมผัสเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้างเป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้ด้วย การถูกต้องกาย

๖. สื่อธรรมารมณ์ (ธมฺมหายคน) หมายถึงอารมณ์ที่เกิดกับใจ หรือสิ่งที่ใจนึกคิดปรุงแต่ง อันเกิดจากการรับรู้ทางทวารทั้ง ๖ จัดเป็นเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้ เช่น จากแนวคิดของสื่อทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า องค์พระ พุทธชินราชเป็นสื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ที่ผู้สร้างต้องการให้เกิดทั้ง พาหิรายคน และ อหฺมคฺคิกายคน คือ ให้ประจักษ์ ทางการสัมผัสภายนอกด้วย ตา การมองเห็น การสัมผัส ความ

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๓๕/ ๑๕๖-๑๖๐/ ๑๑๓-๑๑๔.

งคงามของรูปและองค์พระ ทำให้เกิดศรัทธา ความรู้สึกภายในเกิดศรัทธาภายในจิตใจ เช่นเดียวกับ
ความเป็นหญิง ความเป็นชาย และนิพพานธาตุ ซึ่งเป็นธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง”

๒.๔ ลักษณะของพระพุทธชินราชตามหลักอนุพยัญชนะ

ในการสร้างพระพุทธชินราช ของผู้สร้างได้ใช้หลักของอนุพยัญชนะซึ่ง หมายถึงลักษณะ
น้อยๆ เป็นพระลักษณะข้อปลีกย่อยของพระมหานุรุช (นอกเหนือจากมหานุรุชลักษณะ ๓๒) อีก ๘๐
ประการ^{๔๐} คือ

๑. มีนิ้วพระหัตถ์ แลนิ้วพระบาทอันเหลือ้งงาม
๒. นิ้วพระหัตถ์ แลนิ้วพระบาทเรียวออกไปโดยลำดับแต่คั่นจนปลาย
๓. นิ้วพระหัตถ์ แลนิ้วพระบาทกลมคุดนายช่างกลึงเป็นอันดี
๔. พระนขาทั้ง ๒๐ มีสีอันแดง
๕. พระนขาทั้ง ๒๐ นั้นงอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ คุดเล็บแห่ง
สามัญชนทั้งปวง
๖. พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลมสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
๗. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะมิได้สูงขึ้นปรากฏออกมา
ภายนอก
๘. พระบาททั้งสองเสมอกันมิได้ย่อมใหญ่กว่ากันมาครว่าเท่าเมล็ดงา
๙. พระค้ำเนินงามคุดอาการเดินแห่งกุญชรชาติ
๑๐. พระค้ำเนินงามคุดสีทราษ
๑๑. พระค้ำเนินงามคุดค้ำเนินแห่งหงส์
๑๒. พระค้ำเนินงามคุดอุสกราชค้ำเนิน
๑๓. ขณะเมื่อขึ้นจะย่างค้ำเนินนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาออกไปก่อน พระกายเยื้องไป
ข้างเบื้องขวาก่อน
๑๔. พระชานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์มิได้เห็นอัฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
๑๕. มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์คือมิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี

^{๔๐} ที.ป.(ไทย) ๑๕/๑๖๒-๑๖๗/๑๑๖-๑๑๗.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต.พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๓. หน้า ๓๗๑.

๑๖. พระนาถมิได้บกพร่อง กลมงามมิได้วิกลในที่ใดที่หนึ่ง
๑๗. พระอุทรมีสถฐานอันลึก
๑๘. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็น ทักขิณาวัญญ,
๑๙. ถ้าพระเพลาทั้งสองกลมงามดุจดั่ง สุวรรณกัทลี
๒๐. ถ้าพระกรทั้งสองงามดุจวงแห้งเราวัณเทพยหัตถิ
๒๑. พระอังคาพยพใหญ่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ตำหนิ
บมิได้
๒๒. พระมังสะที่ควรจะหนากี่หนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่ทั่วทั้งพระสรีรกาย
๒๓. พระมังสะมิได้หนุ่ในที่ใดที่หนึ่ง
๒๔. พระสรีรกายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปานมูลแมลงวันมิได้มีในที่ใดที่หนึ่ง
๒๕. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดยตามลำดับทั้งเบื้องบนแลเบื้องล่าง
๒๖. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๗. ทรงพระกำลังมาก เสมอด้วยกำลังแห่งภูษรชาติ ประมาณถึงพันโกฏิช้าง ถ้าจะ
ประมาณด้วยกำลังบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษ
๒๘. มีพระนาสิกอันสูง
๒๙. สัณฐานพระนาสิกงามแจ่ม
๓๐. มีพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากัน เสมอเป็นอันดี มีพรรณแดง
งามดุจสีผลคำถึงสุก
๓๑. พระทนต์ บริสุทธิ์ปราศจากมูลมลทิน
๓๒. พระทนต์ขาวดุจดังสีสังข์
๓๓. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นรื้อรอย
๓๔. พระอินทรีย์ทั้ง ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๓๕. พระเขี้ยวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์
๓๖. ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย
๓๗. พระปรารค์ทั้งสองดุปล่องงามเสมอกัน
๓๘. ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก
๓๙. ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว
๔๐. ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง บมิได้ค้อมคด
๔๑. ลายพระหัตถ์มีรอยอันแดงรุ่งเรือง
๔๒. รัศมีพระกายโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ
๔๓. กระพุ่มพระปรารค์ทั้งสองเคร่งครัดบริบูรณ์

๔๔. กระบอกพระเนตรกว้างแลยาวงามพอสวมกัน
๔๕. ดวงพระเนตรกอปรด้วยประสาททั้ง ๕ มีขาวเป็นอาทิผ่องใสบริสุทธิ์ทั้งสิ้น
๔๖. ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมิได้งอมิได้คด
๔๗. พระชีวหามีสัณฐานอันงาม
๔๘. พระชีวหาอ่อนบ่มิได้กระด้างมีพรรณอันแดงเข้ม
๔๙. พระกรรมทั้งสองมีสัณฐานอันขาวดุจกลีบปทุมชาติ
๕๐. ช้องพระกรรมมีสัณฐานอันกลมงาม
๕๑. ระเบียบพระเส้นทั้งปวงนั้นสละสลวยบ่มิได้หคหนูในที่อันใดอันหนึ่ง
๕๒. แฉวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมั่งสะทั้งสิ้น บ่มิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือน
สามัญชนทั้งปวง
๕๓. พระเศียรมีสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๔. ปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้างขาวพอสวมกัน
๕๕. พระนลาฏมียสัณฐานอันงาม
๕๖. พระโขนงมีสัณฐานอันงามดุจคันธนูอันก่งไว้
๕๗. พระโลมาที่พระโขนงมีเส้นอันละเอียด
๕๘. เส้นพระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ
๕๙. พระโขนงนั้นใหญ่
๖๐. พระโขนงนั้นขาวสุดทางพระเนตร
๖๑. ผิวพระมั่งสะละเอียดทั่วทั้งพระกาย
๖๒. พระสรีรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
๖๓. พระสรีรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๔. พระสรีรกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุมชาติ
๖๕. พระสรีรสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทบ่มิได้กระด้างทั่วทั้งพระกาย
๖๖. กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคนธฤชณา
๖๗. พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งสิ้น
๖๘. พระโลมามีเส้นละเอียดทั่วทั้งพระกาย
๖๙. ลมอัสสาสะปัสสาสะลมหายพระทัยเข้าออกก็เย็นละเอียด
๗๐. พระโอษฐ์มีสัณฐานอันงามดุจแยม
๗๑. กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล
๗๒. พระเกศาเป็นแสง
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรดลบ

๑๔. พระเกสาหอมจุกกลั่น โคมลบุบผชาติ
๑๕. พระเกสามีฐานฐานเส้นกลมสลวยทุกเส้น
๑๖. พระเกสาคำสนิททั้งสิ้น
๑๗. พระเกสากอปรด้วยเส้นอันละเอียด
๑๘. เส้นพระเกสามีได้ย่งเหยิง
๑๙. เส้นพระเกสาเวียนเป็นทักษิณาวฏฏทุก ๆ เส้น
๒๐. วิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลา กล่าวคืออ่องแถวแห่งพระรัศมีอันโชตินาการ

ขึ้น ณ เบื้องบนพระอุมาองค์สิโรครม ฯ นิยมเรียกว่า อติศยานุพัญชนะ

ดังนั้น จึงไม่มีข้อกังขาหรือสงสัยใด ๆ ว่าเพราะเหตุใดพระพุทธรชินราชจึงเป็นพระปฏิมากรที่เป็นตัวแทน ของพระพุทธรเจ้าที่มีความงดงามมากที่สุดและนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนนิยมมีไว้สำหรับกราบไหว้บูชา

๒.๕ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธรชินราชในฐานะสื่อ

๒.๕.๑ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธรชินราช

พระพุทธรชินราชเป็นองค์พระปฏิมากรแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเจ้าผู้ครองเมืองศรีสัตนาคนหุต สร้างพระพุทธรชินราชขึ้นมาจากแรงศรัทธา ต่อมาได้มีการขยายเมืองและสร้างเมืองใหม่ คือเมืองพิษณุโลกหรือเมืองสองแควในปัจจุบัน รวมทั้งได้สร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุหรือวัดใหญ่ขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรชินราชจนถึงปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของการบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา พระพุทธรชินราชเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูง ๗ ศอก ๑ คืบ พุทธลักษณะของพระพุทธรชินราชที่ว่าสวยงามมากนั้น ก็เพราะว่าเส้นรอบนอกของพระวรกายอ่อนช้อย พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เสมอกัน พระพุทธรชินราชเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธรชินราชพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยนี้แบ่งออก ๕ หมวดด้วยกัน พระพุทธรชินราชก็เป็นหมวดหนึ่งใน ๕ หมวด และถือว่างามกว่าหมวดอื่นๆ

จากการสังเกตสรุปความว่า พุทธลักษณะของพระพุทธรชินราช น่าเชื่อได้ว่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย และน่าจะเป็นสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท แต่ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกโปรดให้สร้างขึ้นดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น สำหรับการสร้างพระพุทธรชินราชนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงอย่างน่าคิดเป็นอย่างยิ่ง มีข้อความบางตอนดังนี้

เรื่องตำนานการสร้างเมืองพิษณุโลก และสร้างพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ นั้น สอดสวนหลักฐานเห็นว่ารูปเรื่องจะเป็นดังกล่าวในพงสาวดารเหนือ แต่พงสาวดารเหนือลงนามเมืองของพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ว่าเมืองเชียงแสนนั้นคิด ที่แท้พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกนั้นมิใช่ผู้อื่น คือพระมหาธรรมราชาพระยาสิทธิ ราชนัคคชาของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชนั่นเอง มีเรื่องในศิลาจารึกว่า เมื่อพระมหาธรรมราชาครองเมืองศรีสัชนาลัย ก่อนจะได้ราชสมบัติมีศักรต้องยกกองทัพลงมาคิดเมืองสุโขทัยในเวลาพระราชบิดาประชวรหนัก จึงได้ครองราชอาณาจักร ตรงกับที่พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยกกองทัพมาคิดเมืองสวรรคโลก ได้ราชสมบัติในเมืองนั้น และพระมหาธรรมราชาพระยาสิทธิทรงรอบรู้พระไตรปิฎก ถึงทรงสามารถแต่งเรื่องไตรภูมิ ตรงกับที่เรียกว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกมีแต่พระองค์เดียวเท่านั้น อีกประการหนึ่งโบราณวัตถุที่สร้างไว้ ณ เมืองพิษณุโลกเป็นแบบอย่างครั้งสมัยสุโขทัย เมื่อรับลัทธิพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มาแล้ว ยกตัวอย่างดังเช่น พระพุทธรูป พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ควรเชื่อได้ดังกล่าวในพงสาวดารเหนือว่า ประชุมช่างอย่างวิเศษทั้งที่มณฑลพายัพ และในอาณาจักรสุโขทัยมาช่วยกันคิดแบบอย่าง แต่สังเกตเห็นได้ที่ทำปลายนิ้วพระหัตถ์เท่ากันทั้ง ๔ นิ้ว เป็นความคิดเกิดขึ้นด้วยวินิจฉัยกัมภีร์มหาปริสถลักษณะกันอย่างถ้วนถี่ในชั้นหลัง พระพุทธรูปขึ้นก่อนหาทำนิ้วพระหัตถ์เช่นนั้นไม่ และที่สุดยังมีหลักฐานอีกอย่างหนึ่งด้วย ในพงสาวดารเมืองเชียงแสนมิได้ปรากฏว่ามีพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก หรือพระเจ้าเชียงแสนองค์ใดได้ลงมาคิดเมืองสวรรคโลกเหมือนอย่างกล่าวในพงสาวดารเหนือ ด้วยมีหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวมา จึงสันนิษฐานว่าพระมหาธรรมราชาพระยาสิทธิเป็นผู้สร้างเมืองสองแควขึ้นเป็นเมืองลูกหลวง และหล่อพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐

สมเด็จพระมหาพรหมคณาจารย์ ได้ทรงนิพนธ์ เรื่องตำนานพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ไว้ในหนังสือ “เที่ยวตามทางรถไฟ” ไว้ดังนี้

มีเนื้อความในหนังสือพงสาวดารเหนือว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ซึ่งทรงสร้างเมืองพิษณุโลกนั้น ทรงดำริจะสร้างพระพุทธรูป ๓ องค์ ให้ช่างสุโขทัยกับช่างเชียงใหม่ช่วยกันปั้นหุ่นพระพุทธรูปนั้น แล้วทรงเททองสัมฤทธิ์หล่อเมื่อวันพฤหัสบดีเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะแม (ประมาณว่าในปีจอ พ.ศ. ๑๘๐๗) สำเร็จเรียบร้อยแค่ ๒ องค์ คือ พระพุทธชินสีห์ กับพระศรีศาสดา แต่พระพุทธชินราชนั้นต้องหล่อหลายครั้งจึงสำเร็จ แล้วเอาเศษทองที่เหลือจากการหล่อพระพุทธรูป ๓ องค์นั้น หล่อเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กไว้อีกพระองค์ ๑ จึงเรียกว่า “พระเหลือ” ประดิษฐานไว้ในกุฏิที่ได้ค้นโพธิ์สามเสา ซึ่งปลูกไว้ตรงที่หล่อพระพุทธรูป ๑ องค์นั้น กุฏิพระเหลือนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง

ปฏิสังขรณ์ครั้งทรงผนวชเป็นสามเณร ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลก ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงหล่อจำลองพระพุทธชินราช มาเป็นพระประธานวัดเบญจมบพิตร โปรดให้ปลุกคั่นโพธิ์สามเส้าลงมาข้างใต้ แล้วทรงหล่อพระเหลือนีกองค์หนึ่ง แต่โปรดให้ประดิษฐานไว้ให้ราษฎรบูชา ณ เมืองลับแล

ลักษณะของพระพุทธชินราช กับพระพุทธชินสีห์ แม้จะพิจารณาในบัดนี้ก็เห็นได้ว่าเลือกเอาลักษณะที่งามในแบบอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยกับเชียงใหม่มาปรุงผสมกัน สมดังความที่กล่าวในพงศาวดารเหนือ จึงงามหาที่เปรียบมิได้ แต่พระศรีศาสดานั้นลักษณะต่างไป สงสัยว่าหล่อมาต่อชั้นหลัง มีฝีมือช่างเดียวกัน ถึงในจดหมายเหตุเก่าซึ่งกล่าวถึง สมเด็จพระราชาธิบดีกรุงศรีอยุธยา เสด็จขึ้นไปสมโภชก็ออกพระนามแต่พระพุทธชินราชกับพระพุทธชินสีห์ หาได้กล่าวถึงพระศรีศาสดาไม่แต่พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นั้น ประดิษฐานอยู่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก ด้วยกันมาตลอดเวลากว่า ๔๐๐ ปี จนถึงรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์นี้ จะเป็นปีใดไม่ปรากฏ วิหารพระศรีศาสดาหักพัง จึงมีผู้อัญเชิญพระศรีศาสดาลงมากรุงเทพฯ ฯ เติมไว้ที่วัดบางอ้อข้าง แขวงจังหวัดนนทบุรี ถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปวัดประดู่หลวง แขวงจังหวัดธนบุรี ครั้นรัชกาลที่ ๔ โปรดให้อัญเชิญมาไว้ที่มุกหน้าพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ต่อมาทรงสร้างพระวิหารที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วโปรดให้อัญเชิญพระศาสดาไปประดิษฐานไว้ในวิหารนั้นสืบมาจนบัดนี้ พระพุทธชินสีห์อยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก จนรัชกาลที่ ๓ วิหารปรักหักพัง กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ จึงโปรดให้อัญเชิญลงมา กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ประดิษฐานไว้ในวัดบวรนิเวศฯ ซึ่งพระองค์ทรงสร้างเติมไว้ที่มุกหลังพระอุโบสถ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวชเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น จึงโปรดให้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถจนทุกวันนี้

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเมืองพิษณุโลก พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปทรงนมัสการพระพุทธชินราชด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งในข่าวเสด็จพระราชดำเนินเก็บความตามที่ควรกล่าวจากพระราชหัตถเลขาครั้งนี้

แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปทรงนมัสการพระพุทธชินราช ซึ่งเวลานี้ลงรักแลตั้งเกยเตรียมจะปิดทอง แต่เกยเขาคั่งดี ไม่ใช่ผ้าบัง ยังพอจะเห็นได้ถนัด วิหารนั้นก็ทำช่องกระจงที่หลังคาเฉลี่ย มีลิ้นเลื่อนปิดให้มีค้ำๆ เปิดให้สว่างได้ตลอด แต่เป็นธรรมดาที่เกยทรงทอดพระเนตรเห็นอะไร แต่เมื่อยังทรงพระเยาว์เป็นใหญ่โต บัดนี้ค่อยลงไปเป็นอันมาก แต่มีผู้เห็นด้วยกันหลายคน ว่าสังเกตเหมือนหนึ่งข้อมกว่าพระพุทธชินสีห์ ทั้งนี้จะเป็นด้วยพระพุทธชินสีห์คั่งดำ เวลาแลดูสายตาค้องที่พระอุระ พระพุทธชินราชตั้งสูงสายตาค้องที่พระขงฆ์ จึงเห็นข้อมกว่ากันได้ถนัด ทั้งพระพุทธชินราชหน้าตักกว้างกว่าพระพุทธชินสีห์

หน้อยหนึ่ง ดังนั้น แลทอดพระเนตรพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่ในที่นั้น คุณก็มีอีกหลายองค์ แต่ พระพุทธชินราชคิดว่าเสียหมดจึงดูตรามไป^{๔๒}

พระพุทธชินราช พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดพิษณุโลก สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย คู่กันกับพระพุทธชินสีห์ ถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุดในประเทศไทย โดย จะหาพระพุทธรูปอื่นใดมีลักษณะงดงามเท่าไม่มีคู่เทพยดาเสด็จลงมาจากสวรรค์ และสรรค์ สร้างบันดาลคลให้พระพุทธรูปองค์นี้งามไปหมดทุกสัดส่วน ประจักษ์พยานนั้นจะเห็นจาก พระมหากษัตริย์ของเมืองทั้ง ๓ รัชกาลได้ทรงสรรเสริญเอาไว้ว่าเป็นหลักเป็นฐานว่า พระพุทธชิน ราชนั้นประการใด

ท่านที่ได้ไปกราบนมัสการพระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหา ธาตุ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก แล้วท่านจะเห็นได้ด้วยสายตาตนเองว่า ในชีวิตอันสั้นนี้ ของท่าน ได้มีบุญอันมหาศาลที่ได้มีโอกาสมากราบไหว้เคารพสักการะบูชาพระพุทธรูปอันสำคัญยิ่ง ของเมืองไทยแล้ว ท่านจะมีความเลื่อมใสศรัทธาจนบอกไม่ถูก มีความซาบซึ่งต่อพระพุทธศาสนา มี ความเยือกเย็นสดชื่นแจ่มใส หายจากความเหนื่อยยากที่จะเดินทางมาไกล เพราะท่านได้มาพบมา เห็นสิ่งอันเป็นบุญตาเข้าแล้วในชาตินี้

พระพุทธชินราชองค์นี้ ปรากฏหลักฐานว่าได้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในยุคนั้น คำนานันระบุไว้ว่าในระหว่างนั้นประมาณก่อน พุทธศักราช ๑๕๐๐ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก มีอาณาเขตในอาณาจักรทางเหนือมากสามารถขยาย อาณาจักรของพระองค์ออกไปได้เสมอ เป็นที่เกรงขามของผู้ครองนครอื่นๆทั่วไป ในเวลาเดียวกัน พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกก็ทรงฝึกฝนในพระพุทธศาสนาเป็นที่ยิ่ง ถึงขนาดทรงศึกษาพระไตรปิฎกจน แดกฉานทีเดียว การแผ่ขยายอาณาเขตก็ทรงทำไปควบคู่กันซึ่งเป็นเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคนั้นก่อน

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ผู้ครองนครเชียงใหม่ได้กรีธาทัพไปตีเมืองสวรรคโลก เพื่อ สำแดงพระราชอำนาจและอาณาเขตของนครเชียงใหม่ ต้องการขยายอาณาเขตเชียงใหม่ให้กว้างขวาง ออกไปแล้วก็ได้ผล เมืองสวรรคโลกสู้ไม่ได้ แดกฝ่ายต้องยอมศิโรราบต่อพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก โดยศิ กษัตริย์ผู้ครองเมืองสวรรคโลกจำต้องตกเป็นประเทศราชโดยคุณี เพราะไม่มีทางเลือกอื่นใด จำต้องยอมถวายพระราชธิดา คือพระนางประทุมเทวีผู้เลอโฉมให้เป็นอัครมเหสี

^{๔๒} ธนพันธุ์ เมธาพิทักษ์, พระพุทธปฏิมากร กับ เรื่องราวความเป็นมา แกร็ดความรู้ที่คนไทยชาวพุทธ ควรรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๔-๑๔๑.

กาลเวลาผ่านไปอีกนาน พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ทรงมีพระราชบุตรกับพระนางประทุมเทวี รวม ๒ พระองค์ คือ พระองค์พี่ทรงพระนามว่า “ ไกรสร “ ส่วนองค์น้องทรงพระนามว่า “ชาติสาคร” พระราชบุตร ๒ พระองค์นี้ทรงเจริญวัยขึ้นทุกวัน พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกก็ทรงคาดการณ์ไกลว่า ต่อไปภายหน้านั้น เหตุการณ์บ้านเมืองก็จะเปลี่ยนแปลงไปแน่นอน ไม่มีสิ่งใดเหมือนเดิมหรือคงอยู่เจ้าผู้ครองแผ่นดินอื่นๆ อาจจะมาแผ่อำนาจเขต ขกกองทัพมาเพื่อขยายอำนาจ แผ่อิทธิพลอย่างเช่นเราเองได้ปฏิบัติมาแล้วก็ย่อมเป็นไปได้ แล้วอะไรจะเกิดขึ้น ในเมื่อตัวเราเองนั้นนับว่าก็จะร่วงโรยไปทุกขณะจิต ความเก่งกล้าสามารถก็ถดถอยลงทุกทีส่วนพระราชบุตรก็เจริญวัยยิ่งขึ้นทุกวัน ด้วยเป็นห่วงอนาคตที่จะต้องเผชิญกับอะไรต่อมิอะไรในภายภาคหน้า

การขยายอาณาเขตมาถึงเมืองสุวรรณโลกนี้อาจจะน้อยไปน่าจะมีการสร้างเมืองขึ้นมาอีกเพื่อให้พระราชบุตรทั้ง ๒ พระองค์ครอบครองเอาไว้ การสร้างเมืองครั้งนี้จะต้องพิจารณาทำเลให้เหมาะสม กล่าวคือจะต้องกำหนดทำเลตรงชายแดนเมืองสุวรรณโลกซึ่งต่อไปนั้นก็ป็นกรุงสยาม ซึ่งมีอาณาจักรกว้างใหญ่ไพศาลในตนเอง การที่กำหนดจะสร้างเมืองใหม่ที่ชายแดนเมืองสุวรรณโลกขึ้นนี้ จุดประสงค์ก็คือว่าเอาไว้เป็นด่านหน้าปราการที่จะด้านศึกที่อาจจะมามีมาในอนาคตข้างหน้า บ้านเมืองไม่แน่นอนนัก อาจจะเกิดอะไรขึ้นมายุ่มได้ทั้งสิ้น เพื่อกษัตริย์ผู้ครองกรุงสยามต้องการขยายอาณาจักรขึ้นมาทางเมืองเหนือบ้างละ อันตราจะต้องเข้าสู่เมือง สุวรรณโลกรวมไปถึงนครเข็ญแสนอย่างแน่นอน ไม่มีอะไรดีไปกว่าการสร้างเมืองปะทะเอาไว้ที่ชายแดนเมืองสุวรรณโลกเพื่อเป็นการไม่ประมาท เมื่อพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกทรงครุ่นคิดดังนี้แล้วก็เริ่มดำเนินการทันทีไม่รอเวลา มีการมอบหมายให้ขุนนาง ข้าราชการไปจัดการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองใหม่ กำหนดสถานที่ให้เหมาะสม มีน้ำท่าบริบูรณ์ ไม่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมได้ ไม่เป็นที่ดอนจนแล้งไร้น้ำท่า ทิศทางจะต้องเหมาะสมทุกอย่าง เลือกเอาผู้ที่มีความรอบรู้ในการตั้งเมืองดูทำเลภูมิประเทศได้เป็นอย่างดี ตามหลักฐานบอกว่า ผู้ที่เป็นขุนนางนำไพร่พลไปจำนวนหนึ่งนั้น ได้แก่ “ จ่านกร้อง “ กับ “ จ่าการบุน “ ที่ทรงไว้เนื้อเชื่อใจว่าเป็นผู้ที่มีความชำนาญที่สุดในครั้งนั้น

จ่านกร้อง กับ จ่าการบุน จัดหาผู้ร่วมเดินทาง รอนแรมมาโดยพาหนะเกวียนหลายต่อหลายเล่ม เสาะหาทำเลอันเหมาะสมไปเรื่อยๆ ดังที่เหนือหัวพึงประสงค์ กะเอาตรงชายแดนเมืองสุวรรณโลกจรดแดนกรุงสยาม ขว้างทางการเดินทางทัพหากจะมีมาทางได้ ก็จากกรุงสยามทีเดียว

จ่านกร้อง กับ จ่าการบุน ก็เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้ทำหน้าที่ครั้งนี้ พวกเดินทางเสาะหาแหล่งทำเลที่คิดว่ายอดเยี่ยมที่สุด มาเรื่อยๆตามทิศตะวันออกเฉียงใต้ แล้วเดินทางมาตรงแม่น้ำทางตะวันออกก็พบสถานที่ทำเล ที่น่าสนใจแห่งหนึ่งเข้า ขบวนเกวียนหยุดลงตามคำสั่งขุนนางผู้ใหญ่ที่ชื่อ จ่านกร้อง กับ จ่าการบุน ทันที

การสำรวจเริ่มขึ้นอีกครั้งที่เท่าไรไม่ทราบ เพราะมีการสำรวจมาเรื่อยๆ ตามวิธีการครั้งโบราณ มีแม่น้ำสายหนึ่งไหลผ่านมา ภูเขาที่อยู่ห่างไกล ภูเขาไม่สูง น้ำคงจะท่วมได้ยาก การสร้าง

เมืองริมแม่น้ำนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อาณาบริเวณกว้างขวาง เรียกว่าไพศาลทีเดียว เมื่อเห็นว่าทุกอย่างมีความเหมาะสม ทุกคนก็ตกลงปลงใจ เลือกรื้อถอนนี้สร้างเมืองสำคัญอีกแห่งหนึ่งได้ ณ ที่นั่นคือ ตำบลบ้านพราหมณ์ มีการเขียนแผนที่คร่าวๆ เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อการพิจารณาตามเหตุผล ความทราบถึงพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เมื่อทอดพระเนตรจากแผนที่ที่เขียนขึ้นคร่าวๆ ซึ่งมาเรื่อนำมาถวายแล้วก็พอพระทัยเป็นอย่างนัก เพราะทรงเล็งเห็นว่า ณ ที่นี้เหมาะสมที่สุดแล้วในการสร้างเมืองใหม่อันใหญ่โตขึ้นอีกเมืองหนึ่ง

การสร้างเมืองใหม่ ที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลเริ่มต้นในทันที ไม่รอเวลาอะไรอีกพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ทรงสั่งให้ระคมไพร่พล ช่างในเมืองสวรรค์โลก นครเชียงแสน รวมทั้งขอให้ทุกคนร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง มีการสร้างกำแพงเมือง ้วควาอาราม และสิ่งก่อสร้างเลียบแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านมาอย่างสวยงาม

เมื่อการสร้างเมืองแล้วเสร็จก็ทรงขึ้นชมโสมนัสเป็นยิ่งนัก ทรงยอมรับว่าทำเลที่ตั้งเมือง การก่อสร้าง การวางแบบ กำหนดสิ่งก่อสร้างต่างๆ เลียบริมแม่น้ำเหมาะสมไปทุกสิ่ง แต่ดูเหมือนจะขาดสิ่งสำคัญอะไรอย่างหนึ่งเสียแล้ว

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ผู้ฝึกฝัในพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจ มีความเก่งกาจในการรับฟังขยายอาณาเขต เป็นที่ถนัดร้านของเจ้าผู้ครองนครต่างๆ ในขณะนั้นรู้สึกว่ สิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นในเมืองแห่งใหม่นี้ควรจะเป็นพระพุทธรูปใหญ่ องค์สำคัญคู่บ้านคู่เมือง น่าจะมีการหล่อองค์พระพุทธรูปที่สำคัญองค์หนึ่ง เพื่อเป็นพุทธานุชา ให้สมกับที่พระองค์ท่านทรงมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกทรงเข้าใจพระพุทธศาสนามาก

ในระหว่างนั้นได้ทรงสร้างวัดสำคัญขึ้นแล้ววัดหนึ่ง คือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ทรงฝังแม่น้ำด้านทิศตะวันออก มีพระปรางค์มหาธาตุ มีพระวิหาร ๔ ทิศ แต่ยังไม่ีพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปสำคัญจึงเกิดขึ้นในเวลาต่อมา มีการระดมช่างปั้นองค์พระที่ชำนาญการมาปั้น ออกแบบพระพุทธรูปสำคัญนี้ ซึ่งทรงต้องการสร้างรวม ๓ องค์ด้วยกัน แล้วทรงให้ช่างปั้นพระพุทธรูปที่ศรีสัชนาลัยมาช่วยออกแบบปั้นพระพุทธรูปอีกด้วยช่างเหล่านี้เป็นผู้ชำนาญการยิ่ง เป็นที่เล่าลือกันอยู่ในเวลานั้น

ช่างผู้ชำนาญการปั้นออกแบบพระพุทธรูปจากศรีสัชนาลัย ๕ คนที่มาร่วมพิธีการได้แก่ บาอินทร์ บาพราหมณ์ บาพิณญ์ บาราชสิงห์ และบาราชกุศล ซึ่งเป็นพราหมณ์ทั้งหมด พราหมณ์ทั้ง ๕ สมทบกับช่างฝีมือปั้นพระพุทธรูปจากนครเชียงแสน จากหริภุญชัย ที่ทรงเลือกเฟ้นมากี่ค่านินการออกแบบปั้นพระพุทธรูป รวม ๓ องค์ด้วย ตามพระราชประสงค์

องค์ที่ ๑ คือ พระพุทธรชินราช มีขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว

องค์ที่ ๒ คือ พระพุทธรชินสีห์ มีขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๔ นิ้ว

องค์ที่ ๓ คือ พระศรีศาสดา มีขนาดหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๖ นิ้ว

การออกแบบปั้นองค์พระนั้น กำหนดให้มีพุทธลักษณะละม้ายกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน แต่ไม่เหมือนกับพระพุทธรูปแบบศรีสัชนาลัยหรือสุโขทัย

พระองค์ต้องการให้ช่างออกแบบองค์พระให้ละม้ายไปทางพุทธลักษณะในสมัยเชียงแสนบ้าง ละม้ายไปทางสมัยศรีสัชนาลัยบ้าง สวรรคโลกบ้าง หรือสุโขทัยก็เอามาแต่งเติมเข้ามาบ้าง เรียกว่าเป็นการออกแบบให้แปลกไปกว่าที่อื่น แต่จะต้องงดงามน่าเลื่อมใส

แล้วไม่นานนักการออกแบบปั้นพระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๓ องค์ ก็บรรลุผลสำเร็จไปได้ด้วยดี มีการกำหนดเททองขึ้นทันทีตามแบบที่จัดทำขึ้น และตามฤกษ์ยามที่กำหนด คือ วันที่ ๕ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ จุลศักราช ๑๔๕๘

การเททองนั้นจึงเต็มไปด้วยพระเถระชั้นผู้ใหญ่เป็นจำนวนมากมาร่วมพิธีการครั้งนี้ ทั้งพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคณะคามวาสีและธรรมาวาสี ร่วมด้วยพระอุปาลี พระศิริมานนท์ วัดเขาสมอแครง เป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์ นับว่าเป็นพิธีที่ใหญ่ยิ่งทีเดียว ชาวพุทธในครั้งกระนั้นแห่กันมามากมายมืดฟ้ามัวดิน เพราะตื่นเต้นกับพิธีการและเมืองที่เกิดใหม่แสนจะงดงามและน่าอยู่ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปดั่งพระประสงค์ จึงทรงตั้งจิตอธิษฐานไปในทางที่ดีให้ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปได้ไม่มีอุปสรรคอันใด

เมื่อแกะแบบออกเพื่อพิจารณาองค์พระพุทธรูปที่หล่อเสร็จแล้ว ก็ปรากฏออกมาว่า พระพุทธรูปชินสีห์ กับ พระศรีศาสดา มีความสมบูรณ์ ไม่มีอะไรบกพร่องแต่เมื่อแกะแบบพิมพ์ของพระพุทธรูปชินราชออกมา ทุกคนก็ต้องนั่งอึ้งไปหมด เนื่องจากมีความบกพร่องมากมาย องค์พระไม่สมบูรณ์ ทองที่หล่อไม่เข้าที่ ขาดโน่นนี่ไปหลายแห่ง ทำให้ต้องจัดการทำแบบขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ครั้งที่สองก็ไม่เป็นไปดั่งที่ต้องการ องค์พระพุทธรูปชินราชยังไม่สมบูรณ์ ขาดคอกบกพร่อง การเททองที่ว่าดีแล้วก็ไม่ดีเลย การหล่อแบบกระทำขึ้นใหม่อีกเป็นครั้งที่สาม ช่างผู้ชำนาญเชี่ยวชาญทั้งหลายบรรจงใช้ฝีมืออย่างเต็มที่ หวังจุดอ่อนและความผิดพลาดจะไม่เกิดขึ้นอีกอย่างแน่นอน แต่ก็ไม่สำเร็จ เหมือนกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เกิดขึ้น

อาถรรพณ์หรือ? เกิดอาเพศขึ้นมาหรือ ?

เทพยดาฟ้าดินมิต้องการให้หล่อพระพุทธรูปชินราชขององค์สำคัญนี้หรือ ?

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงตั้งจิตอธิษฐานอีกครั้ง แล้วให้พระนางประทุมเทวีตั้งจิตอธิษฐานร่วมด้วย เพื่อให้เบื้องบนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ อย่าได้ขัดพระประสงค์ขอให้เททองหล่อพระพุทธรูปชินราชนี้จงลุล่วงไปด้วยดีปราศจากอุปสรรคใดๆทั้งหลายทั้งปวง

การทำแบบหล่อองค์พระดำเนินไปอีก แล้วการเททองก็เริ่มพิธีด้วยความระมัดระวังยิ่งขึ้น เหตุการณ์ครั้งกระนั้นมิมีเรื่องเล่าว่า มีผู้พบเห็นความแปลกประหลาดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในพิธีกรรมนี้ ซึ่งครั้งแรกก็ไม่มีผู้ใดสงสัยหรือคิดมากประการใด นั่นก็คือในการเททองหล่อองค์

พระพุทธชินราชครั้งที่สี่นี้เอง เกิดมีผู้มาร่วมพิธีด้วยท่านหนึ่ง คือคนหนุ่มชาวห่มขาวหรือ “ชีปะขาว” มาช่วยปั้นหุ่นองค์พระด้วยอย่างขะมักเขม้นด้วยความเอาใจใส่ ไม่มีผู้ใดรู้จักมาก่อนว่ามาจากแห่งไหน ที่ไหน เห็นช่วยงานอย่างไม่เกรงความเหน็ดเหนื่อยก็เป็นเรื่องที่ดีไป อีกทั้งเป็นผู้ที่มีฝีมือเลอเลิศไม่ว่าจะปฏิเสธได้ มีผู้สนใจซักถามอะไร ชีปะขาวก็ไม่พูดไม่จา คงนั่งเฉยทำแต่งานที่ยังไม่เสร็จจวน แล้วก็ทำงานทั้งกลางวันกลางคืนเสียด้วย จนกระทั่งถึงเวลาเททองที่เคียว

ฤกษ์เททองเริ่มขึ้นแล้วในครั้งที่สี่ ณ วันที่ ๕ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๓๑๕ ปีพุทธศักราชที่ ๑๕๐๐ ห่อนอยู่ ๗ วัน ทุกสิ่งทุกอย่างยุติลง เมื่อรอจนทองที่เทละลายความร้อนลงจนเย็นแล้ว การแกะแบบพิมพ์ก็เริ่มขึ้นด้วยความระทึกใจ ทุกคนเกรงว่าจะไม่สำเร็จอีก แต่ประหลาดเหลือ เมื่อแบบพิมพ์ถูกแกะออกหมดแล้วก็มองเห็นองค์พระพุทธชินราชสมบูรณ์ดีทุกประการ งดงามตามพุทธลักษณะที่กำหนดทุกอย่าง ทุกคนยกมือสาธุทว่มนิระขณลุกไปตามๆกัน ด้วยความเลื่อมใสศรัทธายิ่ง

ปะขาวผู้มาจากสารทิสไหนไม่มีใครทราบเห็นดังนั้นก็จากไป มีผู้พบเห็นว่าเดินออกไปจากพิธีการ ออกสู่ประตูเมืองไปทางทิศเหนือโน่น ไม่พูดไม่จา ไม่บอกไม่กล่าวกับผู้ใดทั้งสิ้น พอมีคนคิดอะไรได้ก็พากันกล่าวขวัญถึงปะขาวผู้นี้กัน ค้นหาอย่างไรก็ไม่พบ กลายเป็นบุคคลเร้นลับ นำประหลาดไปจนบัดนี้ บางคนก็พูดกันว่าคงจะเป็นเทวดาแปลงมาร่วมพิธีการสำคัญครั้งนี้ด้วยนั่นเอง ประตูเมืองด้านทิศเหนือที่มีคนพบเห็นว่าปะขาวเดินออกไปนั้น ก็มีการตั้งชื่อว่าบ้านดาปะขาวหาย ตั้งแต่นั้นมาจนปัจจุบัน

เมืองใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่อย่างใหญ่โตนี้ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ก็ได้ขนานนาม ณ ที่ตรงนี้ว่าดาบลจันกร็อง จาการบุน แต่การที่จะตั้งชื่อพระนครแห่งนี้มีผู้จะตั้งชื่อว่าอะไรจึงจะเหมาะสม จึงทรงปรึกษากับข้าราชบริพาร อำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ตลอดจนพราหมณ์

ด้วยฤกษ์ยามที่พระองค์เสด็จมาถึงพระนครใหม่แห่งนี้เป็นยามพระพิษณุ พราหมณ์ผู้มีวิชาความเป็นที่เคารพนับถือก็กราบทูลว่าน่าจะเอาชื่อที่มีฤกษ์ยามครั้งนี้จารึกไว้ด้วย จึงขอพระราชทานขนานนามว่า “พิษณุโลก” น่าจะเหมาะสมยิ่ง

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก พอพระทัยในพระนามนี้ ถือเป็นมงคลนาม และเพื่อให้พระราชบุตรทั้ง ๒ พระองค์เจริญรอยตามพระองค์ไปเบื้องหน้าที่จะปกครองไพร่ฟ้าของพระองค์ให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งๆ ขึ้นไป จึงประกาศอย่างเป็นทางการว่า ณ แห่งนี้คือนครอันยิ่งใหญ่นามว่า “พิษณุโลก”

พิษณุโลก เมืองสำคัญเมืองหนึ่งในครั้งกระนั้น แม้ปัจจุบันนี้พิษณุโลกก็มีความสำคัญหาไม่น้อย สิ่งที่อยู่บ้านคูเมืองพิษณุโลกมาเป็นเวลาช้านานมากกว่าหนึ่งพันปีไม่มีอะไร นอกจากสิ่งเดียวที่ยิ่งใหญ่สำคัญ ก็ได้แก่พระพุทธรูปที่งดงามมีพุทธลักษณะยากที่จะหาพระพุทธรูปแห่งใดเสมอเหมือน

พระพุทธชินราช ที่ลดหลั่นรอกันลงมาก็คือ พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา พระพุทธรูปสำคัญรวม ๓ องค์ด้วยกันที่สร้างขึ้นพร้อมๆกันในสมัยก่อนที่มีอายุเกินกว่าหนึ่งพันปี ทั้ง ๓ องค์ ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิชณุโลกริมฝั่งแม่น้ำน่านในปัจจุบันนี้ เป็นศรีสง่าแก่เมืองพิษณุโลกตลอดมา

พระพุทธชินราช พระพุทธรูปปฏิมากรซึ่งมีพุทธลักษณะงดงามที่สุดในเมืองไทย มีผู้เคารพนับถือมากที่สุดองค์หนึ่ง มีประวัติอันน่าทึ่งและยาวนานดังกล่าว พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ก็ทรงเคารพสักการะพระพุทธชินราชทั้งสิ้น หากมีโอกาสเสด็จพระราชดำเนินมาที่เมืองพิษณุโลก จะต้องเสด็จไปสักการะบูชาเสมอ ดังหลักฐานที่ปรากฏตามพระราชพงศาวดารตอนหนึ่ง ความว่า

ใน จ.ศ. ๑๔๖ ปีวอก พระพุทธศักราช ๑๙๒๑ สมเด็จพระนเรศวรขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อเสด็จกลับลงมาถึงเมืองพิษณุโลกได้เสด็จเข้าไปสักการะ เปลื้องเครื่องคันเป็นพระพุทธรูป และให้มีการสมโภช ๑ วัน แล้วเสด็จกลับสู่พระนคร และในสมัยสมเด็จพระนเรศวรครั้งเสด็จไปช่วยราชการสงคราม ณ เมืองหงสาวดีมีชัยกลับมา ก็ได้ทรงเปลื้องเครื่องออกบูชาพระพุทธชินราชและมีการสมโภช ๑ วัน ครั้นภายหลังไปรบพระมหาเถรคันฉ่องเข้ามาแล้วก็ได้เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธชินราชและมีการสมโภช ๑ วันอีก

๒.๕.๒ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นวัดหลวงมาตั้งแต่โบราณ ปัจจุบันนี้เป็นวัดชั้นเอก รวมหาวิหารตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านทางฝั่งตะวันออก สร้างในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ เป็นวัดสำคัญยิ่งของจังหวัดพิษณุโลก เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช อันเป็นพระพุทธรูปโบราณที่งดงามที่สุดของประเทศไทย เมื่อคราวเสียเมืองพิษณุโลกแก่กองทัพพม่า พวกข้าศึกได้เผาผลาญบ้านเรือนและวัดวาอารามพินาศย่อยยับเกือบทั้งเมือง แต่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุยังเป็นปกติอยู่ หากได้เป็นอันคราญอย่างใดไม่ นับว่าเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์และเพิ่มความเลื่อมใสในองค์พระพุทธชินราชยิ่งขึ้น ปูนียสถานและโบราณวัตถุภายใน บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ นอกจากพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดาและพระเหลือที่กล่าวแล้วข้างต้น ยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกหลายอย่างซึ่งจะได้นำมากล่าวต่อไป^{๑๑}

^{๑๑} ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, พระพุทธรูป และอนุสาวรีย์สำคัญทั่วประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ทรงเล็งถึงการสร้างพระพุทธรชินราช ไว้ในพระราช
ปรารภเรื่อง พระพุทธรชินราช ตอนหนึ่งว่า

ในเวลานั้น ที่เมืองศรีสัชนาลัย ทั้งสวรรคโลกและสุโขทัยเป็นที่เลื่องลือปรากฏในฝีมือช่าง
ต่าง ๆ ทั้งการที่ท่าพระพุทธรูปว่า มีฝีมือดียิ่งนัก พระองค์จึงทรงพระวิคไปว่า ถ้าจะทำแต่
ด้วยฝีมือชาวเชียงแสน จะสู้พระพุทธรูปเมืองสวรรคโลกไม่ได้ ก็จะเป็นที่เสื่อมเสียพระ
เกียรติยศ อีกประการหนึ่ง การที่พระองค์มีเดชานุภาพครอบงำประเทศหริภุญชัย (ลำพูน)
และศรีสัชนาลัยอยู่ได้ ควรจะให้ปรากฏพระเกียรติยศไว้ จึงมีพระราชสาส์นไปยังกรุงศรีสัชนา
ลัย ขอช่างมาช่วยปั้นหุ่นพระพุทธรูปสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัชนาลัย จึงส่งช่างพราหมณ์ที่มี
ฝีมือ ๕ นาย ให้มากับราชทูตมีชื่อจกไว้ในหนังสือโบราณว่าชื่อ บาอินทร์ ๑, บาพรหม ๑,
บาพิณ ๑, บาราชสิงห์ ๑, บาราชกุศล ๑, รวมพราหมณ์ ๕ นาย ครั้นเมื่อมาถึงเมือง
พิณโลกแล้ว พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก (พญาสิทธิ) จึงให้ช่างสวรรคโลก สมทบกับช่างชาว
เชียงแสนและช่างชาวเมืองหริภุญชัย ซึ่งพระองค์ให้ตามเสด็จมาก่อนแล้วนั้น ช่วยกันปั้นหุ่น
พระพุทธรูป ๓ พระองค์ มีทรวดทรงต้นฐานคล้ายกัน แต่ประมาณนั้นเป็น ๓ ขนาด คือ
พระองค์หนึ่งคั่ง พระนามเริ่มไว้ว่า พระพุทธรชินราช หน้าตัก ๕ สอกคืบ ๕ นิ้ว อีกพระองค์
๑ เริ่มพระนามไว้ว่า พระศรีศาสดา หน้าตัก ๔ สอกคืบ ๖ นิ้ว อีกพระองค์หนึ่งเริ่มพระนาม
ไว้ว่า พระพุทธรชินสีห์ หน้าตัก ๕ สอกคืบ ๔ นิ้ว พระองค์ทรงเลือกลักษณะอาการตามชอบ
พระทัยให้ช่างทำ คือต้นฐานอาการนั้น อย่างพระพุทธรูปเชียงแสน ไม่เอาอย่างพระพุทธรูป
ในเมืองศรีสัชนาลัย เมืองสวรรคโลก และเมืองสุโขทัย เลือกเอาแต่สิ่งทั้งสามดา ลักษณะ
บางอย่างปนๆกัน เป็นอย่างเชียงแสนบ้าง อย่างสวรรคโลกบ้าง สุโขทัยบ้าง แต่นี้พระหัตถ์
ซึ่งพระสวรรคโลก สุโขทัย ไม่เสมอกันอย่างมือคน ทรงรับสั่งให้ทำให้เสมอกัน ตามที่
พระองค์ทรงทราบว่า เป็นพุทธลักษณะ แล้วให้ช่างและคนทั้งปวงดูเป็นอันมาก เห็นพร้อมกัน
ว่า พระพุทธรูปทั้ง ๓ พระองค์นี้ งานดีหาที่เสมอมิได้

จะเห็นได้ว่า พระพุทธรชินราช เป็นพระพุทธรูปที่ออกแบบอย่างงดงาม หาที่ติมิได้
ด้วยช่างสร้างพระพุทธรูป ทั้งชาวเชียงแสน ชาวลำพูน ชาวสวรรคโลก ชาวสุโขทัยและชาวศรีสั
ชนาลัย หลังจากนั้นจึงมีการเททองหล่อพระพุทธรูป พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ คือ พระพุทธรชินราช
พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา แต่ปรากฏว่าหล่อสำเร็จเพียง ๒ องค์หลัง ส่วนพระพุทธรชิน
ราชนั้น หล่อไม่สำเร็จ ต้องทำหุ่นและหล่อใหม่ถึง ๓ ครั้งก็ไม่สำเร็จ จนถึงครั้งที่ ๔ มีประวัติเล่าว่า
มีจิปะชวามาช่วยหล่อจึงสำเร็จสมบูรณ์

พระพุทธรชินราช เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสำริด หน้าตักกว้าง ๕
สอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูง ๖ สอก ๑ คืบ เมื่อแรกนับตั้งแต่หล่อเสร็จ และประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตน
มหาธาตุเรื่อยมานั้นมิได้ปิดทอง คงขัดเกลี้ยงธรรมดา จนถึงปี พ.ศ. ๒๑๑๔ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงมีพระราชศรัทธา นำทองเครื่องราชูปโภค ไปตีแผ่เป็นทองแผ่น นำนามาปิดทององค์พระพุทธรชินราช ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง จนบริบูรณ์ทั้งองค์

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรขึ้นที่กรุงเทพฯ โปรดฯให้ช่างขึ้นไปหล่อพระพุทธรชินราชจำลองนำมาประดิษฐานเป็นพระประธาน ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร โดยพระองค์ได้เสด็จฯ ไปทรงเททองหล่อพระพุทธรชินราชจำลอง เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ และเมื่อหล่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็อัญเชิญมาประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนพระพุทธรชินราชองค์จริง ก็คงประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิชณโลกเรื่อยมา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชนิพนธ์ชมพระพุทธรชินราชไว้ในหนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ตอนหนึ่งว่า

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทธรูปมานักแล้ว ไม่ได้เคยรู้สึกว่าคุณปลื้มใจจำเริญคาทำพระพุทธรชินราชเลย ที่ตั้งอยู่นั้นก็เหมาะนักหนา วิหารพอเหมาะกับพระ มีที่คู่ได้ถนัดองค์พระก็ตั้งคำพอดูได้ตลอดองค์ ไม่ต้องเข้าไปดูจนจ่อเกินไป และไม่ต้องแหงนคอตั้งบ่า แลดูแต่พระนาสิกพระ อึงพิศไปรู้สึกยินดีว่า ไม่เชื่องลงมาเสียจากที่ที่นั่น พระพุทธรชินราชยังอยู่ที่เมืองพิชญโลกคราบใด เมืองพิชญโลก จะเป็นเมืองที่ควรไปเที่ยวอยู่คราบนั่น ถึงเมืองพิชญโลก จะไม่มีชิ้นอะไรเหลืออยู่เลย ขอให้มิแต่พระพุทธรชินราชเหลืออยู่แล้ว ยังคงจะอวดได้อยู่เสมอว่า มีของควรดูควรชมอย่างยิ่งอย่างหนึ่งในเมืองเหนือ หรือจะว่าในเมืองไทยทั้งหมดก็ได้

๒.๕.๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธรชินราชในสังคมไทย^{๔๔}

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทธศาสนา อยู่คู่กับสังคมโลกมาถึง ๒,๕๐๐ กว่าปีถึงปัจจุบันได้รับเป็นมรดกพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระธรรมทูตเข้ามาทางสุวรรณภูมิ ที่ปรากฏเป็นโบราณวัตถุและโบราณสถาน เช่น พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น มีวัดวาอารามต่างๆ แต่ละวัดจะมีองค์พระปฏิมากรแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์ วัดแต่ละวัดสมัยกรุงสุโขทัย อุดรยา กรุงรัตนโกสินทร์ จะปรากฏสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นพระพุทธศาสนาจึงอยู่คู่สังคมคนไทยมาตลอดเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

^{๔๔} คุรุสภา องค์การค้ำ, พงศาวดารกรุงธนบุรี และ จดหมายเหตุรายวันสมัยกรุงธนบุรี ประชุมพงศาวดาร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำคุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

พิษณุโลกเป็นเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยในประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงการสร้างไว้ในประวัติพระพุทธชินราชแล้ว เมื่อพูดถึงพระพุทธชินราชกับประชาชน คนไทยทุกคนรู้จักเป็นอย่างดีและเป็นที่เคารพบูชาของคนไทยทั่วไป แม้แต่ต่างชาติก็ยังเคารพบูชาแต่ละวันจะมีประชาชนมาสักการะบูชา สังคมไทยจึงมีความผูกพัน ความรักหวงแหนพระพุทธศาสนา พระพุทธชินราชเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ทุกคนที่ไปกราบไหว้บูชาองค์ท่านแล้ว เกิดความสุขหวานระลึกถึงพระพุทธเจ้า เกิดศรัทธายิ่งขึ้น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกจะเปิดวิหารเวลา ๐๘.๐๐-๑๘.๐๐ น.เพื่อให้ประชาชนทุกสารทิศได้บูชากราบไหว้ทุกวัน และมีงานประจำปีสมโภชในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีถึง ๙ วัน คนไทยจึงมีความผูกพันต่อองค์พระพุทธชินราชเมื่อมีความสุข-ทุกข์ก็จะไปนมัสการ แม้แต่เดินทางผ่านถ้ามีเวลาก็จะเข้าไปแวะกราบไหว้บูชาองค์ท่านผู้วิจัยได้กล่าวมาย่อ ๆ

ด้านหน้าพระวิหารพระพุทธชินราชจะมีพระพุทธชินราชจำลองที่ทางวัดจัดไว้เป็นพระพุทธรูปบูชาและพระเครื่องแต่ละรุ่นเพื่อเป็นที่ระลึก ประชาชนบูชาไปประจำบ้านเรือนพระเครื่องนำไปห้อยคอเพื่อเป็นพุทธานุสตรระลึกถึงองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ตามกำลังศรัทธาที่มีต่อองค์พระพุทธชินราชทั้งใกล้และไกลตามความเชื่อส่วนตัว

๒.๕.๔ ความสัมพันธ์ของพระพุทธชินราชกับพระมหากษัตริย์ไทย

พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุด ยากที่จะหาพระพุทธรูปอื่นใดงดงามเสมอเหมือน ดังมีข้อความปรากฏในพระราชปรารภเรื่อง พระพุทธชินราชที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

“แลคนเป็นอันมากก็ลงใจเห็นว่า พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ๒ องค์นี้งดงามนัก ไม่มีพระพุทธรูปน้อยใหญ่ที่ไหนๆใหม่เก่างดงามไปกว่านี้ได้ เห็นจะเป็นของที่เทพยดาเข้าสิงช่างถนัดเป็นมนุษย์มาช่วยสร้างช่วยทำเป็นแน่ ”

จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปปฏิมาที่เทพคือเทวดา และสมมติเทพ คือพระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างขึ้นด้วยพระราชศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณกาล พระมหากษัตริย์แทบจะทุกพระองค์ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงให้ความสำคัญเคารพนับถือ บูชามาโดยตลอด ถือเป็นพระราชประเพณีว่า เมื่อขึ้นครองราชสมบัติแล้ว จะต้องเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธชินราช

สมัยกรุงสุโขทัย^{๔๕}

๑. สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ครองกรุงสุโขทัยเป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง ได้ทรงสร้างเมืองพิษณุโลกสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร และทรงหล่อพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา ในปีพุทธศักราช ๑๕๐๐ ทรงเสด็จมาประทับอยู่ ณ เมืองสองแควในช่วงเวลาหนึ่ง

๒. สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๑๕๑๑ ถึงพุทธศักราช ๑๕๔๒ พระองค์ได้ทรงสร้างเมืองสองแคว เป็นราชธานีสำรอง และเสด็จประทับอยู่ที่เมืองสองแควนานถึง ๗ ปี ทรงปฏิบัติบูชา พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์และพระศรีศาสดาอยู่เนืองนิตย์

๓. สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระมหาธรรมราชาพิษณุโลก โอรสของพญาไสยฤาไท) ขึ้นครองสิริราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๑๕๒๑ ถึงพุทธศักราช ๑๕๕๔ ทรงเสวยราชย์ประทับอยู่เมืองสองแควระยะหนึ่งทรงปฏิบัติบูชาพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา อยู่เนืองนิตย์

๔. สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระยาบาลเมือง) ขึ้นครองสิริราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๑๕๖๒ ถึงปีพุทธศักราช ๑๕๘๑ ทรงปฏิบัติบูชาพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา อยู่เนืองนิตย์

สมัยกรุงศรีอยุธยา

๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ช่วง พ.ศ. ๑๘๕๓ - ๑๘๐๕ เข้ายึดเมืองพิษณุโลก ผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยา

๒. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๒๗) ปิวกอก จศก สมเด็จพระรามาธิบดีแห่งราชวงศ์อู่ทอง เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เสด็จกลับลงมาถึงเมืองพิษณุโลกนมัสการพระพุทธรราช พระพุทธรชินสีห์ ทรงเปลื้องเครื่องคันทำสักการบูชาและมีมหรสพสมโภช ๗ วัน แล้วเสด็จกลับคืนพระนคร

๓. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระนครินทราธิราช (พ.ศ. ๑๘๖๒) ครั้นยกทัพมาระงับศึก ระหว่างพระยาบาลเมืองกับพระยารามแห่งราชวงศ์พระร่วง รัชกาลสมเด็จพระบรม

^{๔๕} ครุสภา องค์การค้ำ, พงศาวดารกรุงธนบุรี และ จดหมายเหตุรายวันสมัยกรุงธนบุรี ประชุมพงศาวดาร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำครุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

ราชาราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ช่วง พ.ศ. ๑๕๖๗-๑๕๘๑) หัวเมืองเหนือระตึระสายทรุดโทรมด้วยเหตุไม่มีเจ้านายในราชวงศ์พระร่วง ซึ่งไม่มีความสามารถปกครองเป็นประเทศราชคังแต่ก่อน จึงได้รวมหัวเมืองเหนือทั้งปวงเข้าเป็นมณฑลเดียวกัน ทรงตั้งพระรามศวร พระราชโอรสเป็นพระมหาอุปราชขึ้นครองเมืองพิษณุโลก สำเร็จราชการหัวเมืองเหนือทั้งปวง

จุลศักราช ๘๐๐ (พ.ศ. ๑๕๘๑) มะเมียศก ครั้นนั้นสมเด็จพระบรมราชาราชที่ ๒ สร้างวัดมะเหยงคณ์เสวยราชสมบัติ และสมเด็จพระรามศวร (เจ้าผู้เป็น) พระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิษณุโลกครั้งนั้น เห็นน้ำพระเนตรพระพุทธชินราชคคออกมาเป็นโลหิต สมเด็จพระรามศวรเป็นราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาราชที่ ๒ ต่อมาปี พ.ศ. ๑๕๘๑ เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ”

จุลศักราช ๘๒๕ (พ.ศ. ๒๐๐๖) มะแมศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาประทับที่พิษณุโลก ศักราช ๘๔๔ (พ.ศ. ๒๐๒๕) ขาลศก ท่านให้เล่นการมหรสพ ๑๕ วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาาคิคำหลวงจบบริบูรณ์ ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ พร้อมทั้งซ่อมแซมคดแปลงพระมหาธาตุให้เป็นพระปรารค์แบบอยุธยา และทรงสร้างเรือนแก้วถวายพระพุทธชินราช เป็นเอกลักษณ์จนถึงปัจจุบัน

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑ พระบรมราชจักรองกรุงศรีอยุธยาได้รับรชทายาทจากพระเชษฐาเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก เป็นราชธานีฝ่ายเหนือมีเจ้านายในราชวงศ์ถือเป็นประเพณีสืบมาหลายรัชกาลนับรวมเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี

๔. สมเด็จพระมหาธรรมราชาราช ช่วง พ.ศ. ๒๐๕๓-๒๑๑๑ ครั้งที่เสด็จขึ้นปกครองเมืองพิษณุโลก และทรงเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ พระองค์ได้ทรงปฏิบัติบูชาพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ได้ทรงสร้างอารามใกล้เคียงเป็นหลายคับดปรากฏว่าพระองค์ทรงนับถือเลื่อมใสในพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดามากมีพระราชดำริอันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

อันสมเด็จพระมหาธรรมราชาราช แลสมเด็จพระนเรศวรบรมนาถ แลสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถสามพระองค์นี้ เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชาราชได้เสด็จประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ทั้งสามพระองค์ได้มอบพระองค์อุปฐากปฏิบัติพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา ได้ทรงทำสักการบูชาเนืองๆ

๕. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จุลศักราช ๙๔๓ (พ.ศ. ๒๑๒๔) สมเด็จพระนเรศวรบรมนาถเจ้า เสด็จขึ้นไปช่วยราชการสงครามเมืองหงสาวดี มีชัยชนะเสด็จกลับมายังเมืองพิษณุโลก ก็ทรงเปลื้องเครื่องทรงออกบูชาพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และสมโภชมหรสพ ๓ วัน

หลังจากประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง ถึงพระนครศรีอยุธยา ถวายบังคมลาขึ้นมายังเมืองพิษณุโลก เสด็จเข้าไปถวายนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ทรงมีพระราชศรัทธาเปลื้องสุวรรณอัฐมการขัดคิยาภรณ์ออกจากองค์กระทำสักการบูชา

๖. สมเด็จพระเอกาทศรถ จุลศักราช ๙๕๓ (พ.ศ. ๒๑๓๔) ปีเถาะ ตีศก ท้าวหลวงเสด็จอยู่ในเมืองเพชรบุรี สมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จขึ้นไปประพาสโดยทางชลมารค เสด็จถึงเมืองพิษณุโลกตั้งค้ำหนักในตำบลวัดจันทร์ ฝ่ายพระคณาธารสารสินธพราชพาหนะ และช้างค้ำน้ำค้ำทั้งปวงนั้น ทรงพระกรุณาตรัสให้ไปโดยทางสถลมารครับท้าวหลวงในเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราชในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ในเมืองพิษณุโลก คำรัสสั่งให้เอาทองนพคุณเครื่องราชูปโภค มาแผ่เป็นทองปะทาสีปิดพระพุทธปฏิมากร พระพุทธชินราชด้วยพระองค์เองจนเสร็จบริบูรณ์ แล้วให้มีการฉลองเล่นการมหรสพบูชา ๑ วัน ๑ คืน เป็นมโหฬารยิ่งนัก ในที่นี้ควรจะสังเกตได้ว่าพระพุทธชินราชตั้งแต่สร้างยังมีได้เคยปิดทองเป็นแต่ขัดเกลี้ยงอย่างพระทองสัมฤทธิ์ทั่วไป ดังนั้นสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงเป็นผู้ปิดทองพระพุทธชินราชเป็นครั้งแรก

๗. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เสด็จขึ้นประทับที่เมืองพิษณุโลกขณะที่ทำสงครามกับเชียงใหม่ ๒ ครั้ง โปรดให้ช่างฝรั่งเศสคิดแบบอย่างซ่อมแปลงป้อมปราการเมืองพิษณุโลก

จุลศักราช ๑๐๒๒ (พ.ศ. ๒๒๐๓) ปีชวด โทศก เดือนอ้าย เสด็จพระราชสงคราม ณ เชียงใหม่ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพระราชหฤทัยทรงพระราชศรัทธาจะถวายสักการบูชาพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ณ เมืองพิษณุโลก ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์เดือนอ้ายแรมสามค่ำจึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งสมรรถชัยไปโดยชลมารควิถีสิบสี่เวร ถึงเมืองพิษณุโลก และตั้งค้ำหนักที่ตำบลช่องคา ถวายสักการบูชาพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และถวายพระพุทธสมโภชด้วยการมหรสพ ๓ วัน

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๒๐๔ เสด็จกลับจากเมืองเชียงใหม่ โดยชลมารควิถีถึงเมืองพิษณุโลก แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากรพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กระทำมหาสักการบูชา แล้วเล่นการมหรสพสมโภช ๓ วัน และเสด็จประทับยับยั้งอยู่เมืองพิษณุโลก ๑ วัน แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากเมืองพิษณุโลกมาโดยชลมารค

๘. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จุลศักราช ๑๑๐๒ (พ.ศ. ๒๒๘๓) เดือน ๑๒ ปีวอก โทศก สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เสด็จขึ้นไปสมโภชพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ๓ วัน และโปรดให้ทำบานประตูประดับมุกสำหรับวิหารพระพุทธชินราช คำจารึกที่บานประตูด้านขวามือว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ให้ช่าง ๑๓๐ คนเขียนลายประดับมุกที่บานประตูเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๒๘๘ ลงมือประดับมุกเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ รวมเป็นเวลา ๕ เดือน ๒๐ วัน จึงแล้วเสร็จ”

สมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จุลศักราช ๑๑๓๒ ปีชวด โทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓) สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จขึ้นไปปราบปรามเมืองฝาง แะนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ ได้เปลี่ยนผ้าทรงสะพักออกทรงพระพุทธชินราช

และในปีเดียวกัน วันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ปีชวด โทศก เสด็จยกคราห์ขึ้นไปปราบหลวงโกษา ณ เมืองพิษณุโลก ได้เสด็จนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดาทรงโสมนัสปริศนาปราโมทย์เลื่อมใสศรัทธา ทรงเปลี่ยนพระภูษาจากพระองค์ ทรงพระพุทธชินราช

อุวันศุกร์ เดือน ๑๑ แรมค่ำหนึ่ง ในปีเดียวกันนั้น เสด็จสมโภชเมืองพิษณุโลก ๓ วัน เสด็จนมัสการพระพุทธชินราช แล้วตั้งข้าหลวงซึ่งมีความชอบในการสงคราม ให้พระยาขมราชเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิณวาทราช (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑) รังเมืองพิษณุโลก

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๑. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งกรุงธนบุรีได้เป็นเจ้าพระยาจักรี พยุหโยธาทัพไปปราบปรามประเทศใดๆ ในภาคเหนือก็ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดาทุกครั้ง และในปีพ.ศ. ๒๓๑๘ อะแซห่วนก็แม่ทัพพม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลก พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ไปป้องกันเมืองพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ ได้ทำสงครามสู้รบกับกองทัพพม่าที่ล้อมเมืองพิษณุโลก โดยผลัดกันยกกองทัพรบกับพม่าคนละวัน อะแซห่วนก็ก็ขึ้นขมในฝีมือการรบของเจ้าพระยาจักรีมาก จึงได้ส่งทูตมาเจรจาพักรบหนึ่งวัน และขอคูตัวเจ้าพระยาจักรี กองทัพพม่าล้อมเมืองพิษณุโลกนานสิบเดือน จนชาวเมืองพิษณุโลกขาดแคลนอาหารและเกิดโรคระบาด เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์จึงได้นำกองทัพตีฝ่าวงล้อมพม่าไปตั้งมั่นที่เพชรบูรณ์ อะแซห่วนก็เข้าเมืองได้แล้วเผาเมืองพิษณุโลก พินาศสิ้น เหลือเฉพาะพระพุทธชินราชเท่านั้นที่ไม่ถูกทำลาย

๒. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ได้เคยตามเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระบรมชนกนาถไปในการศึก ก็คงจะถวายนมัสการพระพุทธชินราชเช่นเดียวกัน ซึ่งในขณะนั้นมีเจ้าพระยาสุรสีห์พิณวาริราชผู้สำเร็จราชการการเมืองพิษณุโลก ภายหลังได้เป็นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

๓. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้า พระองค์ก็ได้เคยตามเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระบรมราชชนกนาถไปในการศึก ก็คงจะถวายนมัสการพระพุทธชินราชเช่นเดียวกัน และเมื่อจุลศักราช ๑๑๕๑ (พ.ศ. ๒๓๗๒) ปีฉลู เอกศก กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ จึงได้รับสั่งให้ไปอัญเชิญพระพุทธชินสีห์ลงแพล่องมายังกรุงเทพฯ ทอดแพหน้าค่านักน้ำวังหน้ามีการสมโภช ๓ วัน แล้วจึงอัญเชิญประดิษฐานไว้ที่มุขด้านตะวันตกพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อยังทรงผนวชไปประทับครองวัดบวรนิเวศ เมื่อวันพุธ เดือนยี่ ขึ้นห้าค่ำ ปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๑๑๕๘ (พ.ศ. ๒๓๗๙) รุ่งปีขึ้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทูลขอให้ย้ายมาไว้ด้านตะวันออก และได้ทรงกาไหล่พระรัศมีฝั่งพระนครและฝั่งเพชรพระอุมาโลม ปิดทองใหม่ทั้งพระองค์ ครั้งเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงทรงทำกาบทองคำลงยาหุ้ม พระรัศมีเป็นน้ำหนักทองชั่งสิบคำลึง และหล่อฐานใหม่ เมื่อการฐานได้ประกอบแล้วสำเร็จ ทรงปิดทองพระพุทธชินสีห์ใหม่ทั้งพระองค์และฐาน

๔. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงผนวชได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการ พระพุทธชินราช และประพาสหัวเมืองเหนือทั้งปวง

เมื่อปีมะเส็ง เบญจศก จุลศักราช ๑๑๕๕ (พ.ศ. ๒๓๗๖) เสด็จถึงเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองฝาง และเมืองกำแพงเพชร ทรงทราบถิ่นฐานทั่วไป

เมื่อปีชวด อัฐศก จุลศักราช ๑๒๒๘ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ในวันลอยพระประทีปเดือน ๑๑ แรมค่ำ ๑ ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช ทรงนมัสการพระพุทธชินราช และเปลื้องกำไลหยกจากพระกรสวมนิ้วพระหัตถ์ พระพุทธชินราช และบูชาด้วยบายศรีปิ่นด้วยรักปิดทองสำหรับ ๑ ปิดเงินสำหรับ ๑ และคั้นไม้เงินทองเครื่องสักการบูชาตามสมควรโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กเล่นหนังซึ่งมีอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุนั้นเป็นการสมโภชด้วย ประทับอยู่ ๒ ราตรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชดำรัสสรรเสริญพระพุทธรูปทั้งสามองค์นี้ไว้ว่า “ก็แลพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ พระศรีศาสดา สามพระองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปภูมิกรคติล้าเลิศ ประกอบไปด้วยพระพุทธรลักษณะอันประเสริฐมีสิริอันเทพยดาอภิบาลรักษา ย่อมเป็นที่สักการบูชานับถือมาแต่กาลโบราณ แม้พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเก่า ได้มีพระเชษฐาอนุภาพมโหฬารปรากฏมาในแผ่นดินทรงนับถือทำสักการบูชามาหลายพระองค์

๕. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

วันที่ ๑๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) เวลาบ่ายได้นมัสการพระพุทธชินราช และ
ตรวจการทั้งปวง

พระราชพิธีหล่อพระพุทธรชินราช” นิมนต์พระราชมนี (เข้ม) วัดมหาธาตุ กับบาเรียน ๑ รูป มีพระปรากฏมนี เจ้าคณะเมืองเป็นประธาน

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐ เวลาเช้าย่ำรุ่ง ๕๒ นาที เป็นฤกษ์ปิดทองพระพุทธรชินราช ได้ปิดทองด้วยพระองค์เองทั่วทั้งพระพักตร์แล้วจุดธูปเทียนชัย อธิษฐานให้พระราชมุนีจุลเทียมนชัย แล้วเลี่ยนพระสงฆ์ ๑๐ รูป แล้วสวดภาณวารปลายเป็นพุทธานิเษกตั้งแต่เวลาเช้านี้ไป และเริ่มมีการสมโภชพระพุทธรชินราชด้วยการมีมหรสพ มีละครเป็นต้น เวลาบ่าย ๒ โมง การปิดทองพระพุทธรชินราชแล้วสำเร็จเห็นพระสิริรูปโอภาสส่องไสเป็นที่ชื่นชมยินดียิ่งนัก ได้ถวายแพรคาคสีนวล ซึ่งเป็นพระภูษาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงเสด็จสุดาประทานถวายเป็นพุทธรบูชา แต่ครั้งจะทรงที่พระองค์ก็ไม่ใช่ที่พอพระทัย ในการซึ่งพระพุทธรูปอันมีผ้าไปห่มห่อเสียบจึงได้คล้องไว้ที่นิ้วพระหัตถ์ ส่วนที่พระองค์นั้นได้ถวายสังวาลเพชรทรงสายหนึ่ง ส่วนดาบซึ่งสำหรับจะทรงนั้นได้ประดับไว้ที่ฐาน แล้วได้ถวายเครื่องบรรณาการคันไม้ทองคันไม้เงินเทียนทองเทียนเงินตะเกียงน้ำมันหอมคามแบบเครื่องบรรณาการเจดีย์สถานที่สำคัญทั้งปวง แด่งบายศรีปิ่นด้วยรัก ๒ สำหรับ คามแบบอย่างในรัชกาลที่ ๔ แต่เดิมหมและแวนสำหรับเวียนเทียน ซึ่งทำด้วยรัก ปิดทองปิดเงินเป็นสำหรับกันขึ้นนั้น ได้ตั้งให้พราหมณ์เบิกแวน เวียนเทียนสมโภชตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

วันที่ ๑๓-๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ สวดพระพุทธมนต์แล้วจุดดอกไม้เพลิง มีหนังสือราชการเชิดสมโภชทั้ง ๓ วัน วันแรกคำร่ว วันที่ ๒ ทหารบกทหารเรือ วันที่ ๓ มหาเถรและกรมวังเวลาเช้าเลี้ยงพระซึ่งเข้าพระราชพิธีนั้นทุกวัน จี๊พ้อพราหมณ์ตั้งพระราชพิธีตามพราหมณ์ ศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภเรื่องพระพุทธชินราช
ความตอนหนึ่งว่า

เห็นพระพุทธลักษณะแห่งพระพุทธชินราชงามหาพระพุทธรูปองค์ใดเปรียบมิได้ ครั้น
เมื่อสร้างวัดเบญจมบพิตรขึ้นได้พยายามหาพระพุทธรูปเป็นพระประธานทั้งในกรุงและหัว
เมืองก็ไม่เป็นที่พอใจ จึงคิดเห็นว่า จะหาพระพุทธรูปองค์ใดให้งามเสมอพระพุทธชินราชนั้น
ไม่มีแล้ว ครั้นเชิญพระพุทธชินราชลงมาก็เห็นว่าเป็นหลักเป็นศรีของเมืองพิษณุโลก

๖. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกเรือจาก
ไผ่ขอ เวลาเช้า ๒ โมง พอเวลา ๕ โมง ก็ถึงเมืองพิษณุโลก พักอยู่ที่แพหน้าท่าว่าการมณฑล เป็น
ธรรมเนียมเจ้านายไปถึงเมืองพิษณุโลกแล้ว ก็ต้องกระทำการสมโภชพระพุทธชินราช เพราะฉะนั้น
ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ นั้นเอง คอนเียนได้ข้ามฟากไปวัดมหาธาตุ ตรงเข้าไปนมัสการพระพุทธ
ชินราช จุดเทียนนมัสการ แล้วนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วจุดดอกไม้เพลิงและดุ
ละคร ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ เวลาเช้าถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์แล้ว เวียนเทียน
สมโภชพระพุทธชินราชถูกต้องตามธรรมเนียม

ในหนังสือ “เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง” (พ.ศ. ๒๔๕๐) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) ทรงยกย่องพระพุทธ
ชินราชไว้ดังนี้

นอกจากสถานที่กล่าวถึงมาแล้วนี้ ก็ไม่มีอะไรที่แปลกน่าดูอีกในเมืองพิษณุโลกเมืองก็
ใหญ่แต่ช่างมีจีนที่ดีๆ เหลืออยู่น้อยจริงๆ แต่มีจีนสำคัญอยู่พอที่จะแก้หน้าของเมืองได้ดียิ่ง
กล่าวคือ พระพุทธชินราช ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทธรูปมานักแล้ว ไม่ได้เคยรู้สึกว่าคุณปลื้ม
ใจจำเริญตาเท่าพระพุทธชินราชเลย ที่ตั้งอยู่นั้นก็เหมาะนักหนา วิหารพอเหมาะกับพระมีที่ดู
ได้นัก และองค์พระก็ตั้งคำพอดูได้ตลอดองค์ ไม่ต้องเข้าไปดูจนจ่อเกินไป และไม่
ต้องแหงนคอตั้งบ่าเลดูพระนาสิกพระ ยิ่งพิศไปยิ่งรู้สึกยินดีว่าไม่เชิญลงมาเสียจากนั้น ถ้า
พระพุทธชินราชยังคงอยู่ที่พิษณุโลกคราบใดเมืองพิษณุโลกจะเป็นเมืองที่ควรไปเที่ยวอยู่
คราบนั่น ถึงในเมืองพิษณุโลกจะไม่มีจีนอะไรเหลืออยู่อีกเลย ขอให้แม้แต่พระพุทธชินราช
เหลืออยู่แล้วยังคงจะต้องอวดได้อยู่เสมอว่า มีของควรดูควรชมอย่างยิ่งในเมืองเหนือ หรือ
จะว่าในเมืองไทยทั้งหมดก็ได้

ในลิขิตพ้ายทรงใช้พระนามแฝงว่า “หนานแก้วเมืองบุรณ” ครั้งดำรงพระยศเป็นพระ
บรมโอรสาธิราชฯ พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงพระราชนิพนธ์ ว่า

ครั้นคำพระเสด็จขึ้น	นมัสการ
ณ พระธาตุวิหาร	ชื่ออ้าง
คอกไม้รัชฎากาญจน์	แต่งพุ่ม ถวายนา
พระพุทธชินราชสร้าง	ประเสริฐสิ้นศิลปคน ๆ
ปฏิมางามเลิศล้วน	งามเจริญ เนटना
ยิ่งพิศหนักยิ่งเพลิน	เพลิดแท้
หาคำเพื่อสรรเสริญ	พระห่อน พอเลย
งามมหคหาที่แก้	บ่ได้แห่งใด ๆ

๑. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จไปประทับในพระวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตน
มหาธาตุ พระสงฆ์ซึ่งชุมนุมเฝ้ารับเสด็จอยู่ในวิหาร ๑๒ รูป มีพระมงคลเทพมุนีเจ้าคณะมณฑล
เป็นประธานถวายชัยมงคลคาถา ทรงเปลี่ยนเครื่องราชอิสริยาภรณ์พระคณาจักรวราภรณ์ อันเป็น
โบราณมงคลถวาย ทรงคล้องที่นิ้วพระหัตถ์พระพุทธชินราช สมเด็จพระบรมราชินีถวายผ้าทรง
สะพักครุฑกรองทอง ภูษามาลารับจากพระหัตถ์เชิญไปถวายทรงสะพักแล้ว ทรงพระสุหร่าย ทรง
จุดเทียนทองเงินเครื่องนมัสการที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี บูชาพระแล้วประทับพระราช
อาสน์ เสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุและ วัดราชบูรณะ แล้ว
สมโภชพระพุทธชินราช

เวลา ๑๘.๓๐ นาฬิกา ในวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องครึ่งยศทหารบกประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จถึงปะ
รำหน้าวิหารพระพุทธชินราช พระกัลยาณ-วัฒนวิศิษฐ์ นำพวกพ่อค้าเงินถวายชัยมงคลและเครื่องกิม
ฮวยอั้งฉิว ทรงปราศรัยกับพวกพ่อค้าพอสมควรแล้ว เสด็จประทับในพระวิหารพระพุทธชินราช
ทรงประเคนไถ่ขำแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ ๒๐ รูป พระสงฆ์ออกไปครองใคร
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายต้นไม้ทองเงินหนึ่งคู่ สมเด็จพระบรมราชินีถวายต้นไม้ทองเงิน
หนึ่งคู่ เป็นพุทธบูชาแล้วทรงเครื่องนมัสการพระสงฆ์ครองใครเสร็จเข้านั่งยังอาสน์ มีพระมงคล
เทพมุนีเป็นประธาน ถวายศีลและเจริญพระพุทธมนต์ สวดพระพุทธมนต์จบและถวายอดิเรกแล้ว
พระราชทานเทียนชนวนแก่พระยาภิรมย์ภักดีไปจุดคอกไม้เพลิงถวายเป็นพุทธบูชาแล้วเสด็จ

กลับ ส่วนทางบ้านเมืองก็ได้จัดให้มีมหรสพฉลอง เช่น ภาพยนตร์ ลิเก และเพลงฉลองในการสมโภชต่อไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ ถวายศรานุประดิษฐานราชราภรณ์ อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดแก่พระพุทธรชินราช นับว่าไม่เคยมีพระพุทธรูปองค์ใดได้รับเครื่องราชสักการะจากพระมหากษัตริย์มากพระองค์และเป็นชั้นสูงสุดถึงเพียงนี้

๘. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙

วันที่ ๒๗-๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคเหนือ ตั้งคั้งที่ จังหวัดพิษณุโลก

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงฉลองพระองค์เต็มยศ เสด็จไปวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระพุทธรชินราช ทรงถวายพัชรรัตนารณ์และทรงเปลื้องแพรทรงสะพัก ถวายเป็นพุทธรบูชา ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ ทรงประเคนผ้าไตรและขำมแด่พระสงฆ์ ๒๐ รูป ทรงประเคนภัตตาหาร ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม ทรงพระราชอุทิศเทียนชนวนพระราชทานให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ไปจุดดอกไม้เพลิงถวายเป็นพุทธรบูชา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเบิกแว่นเทียน สมโภช

วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จนมัสการพระพุทธรชินราช และเสด็จไปทรงประกอบพระราชพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ พระราชวังจันทร์

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จนมัสการพระพุทธรชินราช ถวายเครื่องสักการะตามพระราชประเพณี แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ ก่อสร้างโรงพยาบาลค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร แล้วเสด็จเข้าพระวิหารทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรชินราช แล้วเสด็จไปยังพลับพลาหน้าพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนบูชาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย แล้วทรงพระราชดำเนินประทับณวิหารพระพุทธรชินราช พระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยเสด็จถ้วนสามรอบ เสด็จเข้าพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนาถกณฑ์ ๑ จบ แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา พระบาทสมเด็จพระ

เจ้าอยู่หัว ทรงพระเคนปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอดิเรก แล้วเสด็จออกจากพระวิหารไปทรง
เยี่ยมราษฎรที่เฝ้าฯ รับเสด็จอยู่อย่างคับคั่งในบริเวณวัด

วันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลา ๑๒.๑๐ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสอง
พระองค์ ไปพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลก ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๖-๒๕๑๗ พระราชทานธงประจำรุ่นแก่ลูกเสือชาวบ้านจังหวัด
พิษณุโลก และทรงเยี่ยมราษฎรจังหวัดพิษณุโลก

จากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ
พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ไปยังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ทรงจุดธูป
เทียนเครื่องนมัสการสักการะพระพุทธชินราช

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนาง
เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จประพาส เมืองพิษณุโลก ทรงนมัสการพระพุทธชินราช ถวายเครื่อง
ราชสักการะตามพระราชประเพณี แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปเปิดเขื่อนนเรศวร อำเภอ พรหม
พิราม จังหวัดพิษณุโลก

๒.๖ พระพุทธชินราชในฐานะเป็นสื่อ

๒.๖.๑ ด้านจิตรกรรม

จิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนเรื่อง เทพชุมนุม ภาพพุทธประวัติ และภาพชาดกใน
พระพุทธศาสนา ภาพจิตรกรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก
นอกเหนือไปจากพระวิหารพระพุทธชินราชแล้วไม่มีที่ใดอีกเลยแม้ในพระอุโบสถก็ไม่มี คาดว่าจะ
ลบเลือนไปตามกาลเวลาหรือมีการบูรณะแต่ช่วงไม่เห็นคุณค่าจึงลบออกเสียก็เป็นได้ แต่ที่มีปรากฏ
หลงเหลืออยู่ก็ที่บ้านประดู่พระอุโบสถ ซึ่งเหลือเพียงแต่ขอบด้านบนเท่านั้นลบเลือนจางเต็มที่แล้ว

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ยังปรากฏอยู่เห็นมีเฉพาะภาพในพระวิหารพระพุทธชินราชเท่านั้น
ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๕ ส่วนคือ

๑. ส่วนที่ติดกับองค์พระพุทธชินราช เขียนเป็นลายรดน้ำ รูปเทวดาพนมกรถือดอกบัวมี
ทั้งหมด ๔ องค์ ด้านซ้ายและขวาข้างละ ๒ องค์และภาพดอกไม้ร่วง (ดอกมณฑาทิพย์) ซึ่งทั้งหมดได้
ลงรักปิดทอง

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านทิศเหนือและใต้ เขียนเป็นรูปเทวดานั่งประนมกรถือดอกบัว
เทวดาทั้งหมดทรงเครื่องอาภรณ์หลากหลายสีไม่เหมือนกันเขียนขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่มีการบูรณะ
ใหม่สมัยรัชกาลที่ ๕ และที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๓. ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระเวสสันดร อยู่บริเวณประตูทางออกด้านซ้ายมือ เขียนเป็นภาพเรื่องราวชาดก เรื่องพระเวสสันดร เขียนไว้ได้ละเอียด ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เป็นภาพจิตรกรรมที่สวยงามมีคุณค่ามาก

๔. ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ อยู่บริเวณประตูทางออกด้านขวามือเขียนเป็นภาพเรื่อง พุทธประวัติ เริ่มตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานเป็นภาพจิตรกรรมที่สวยงามมีคุณค่ามาก

๕. ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านนอกด้านซ้ายและขวาของประตูชั้นใน บริเวณระเบียงหน้าประตูทางเข้า เขียนเป็นภาพดอกไม้วังและภาพลายไทยเป็นรูปข้าวหลามตัด

ภาพจิตรกรรมทั้งหมดเขียนขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัย แต่มีการบูรณะซ่อมแซมมาตลอด ภาพจึงอยู่ในลักษณะที่สมบูรณ์เด่นชัด (บูรณะครั้งสุดท้าย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖)

จิตรกรรมฝาผนัง เรื่องเทพชุมนุม (Murals in the wall “Story of the God meeting”) เป็นรูปเทวดาทรงเครื่องนั่งพับเพียบ พนมกร นมัสการพระพุทธชินราช ทุกห้องระหว่างช่องลมซึ่งแทนหน้าต่าง ห้องละหกลองค์ ด้านซีกองค์พระพุทธชินราช มีอยู่หนึ่งห้องที่มีเทวดาสององค์ ตอนกลางสี่ห้อง ๆ ละสามองค์ และท้ายพระวิหารหนึ่งห้องมีเทวดาหกองค์ พื้นฝาผนังหลังภาพเทวดาเขียนลายดอกไม้วัง

หลังจากที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นแล้ว ต่อมาเมื่อใครพบเห็นก็รู้สึกเลื่อมใสศรัทธา อยากที่จะรังสรรค์พระพุทธรูปให้กว้างขวางเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับได้คิดค้นคิดแปลงให้องค์ปฏิมากรรมแทนพระพุทธรองค์นี้มีความงดงามจับจืดจับใจมากยิ่งขึ้น

๓.๓.๒ คุณค่าทางจิตวิญญาณ

การได้เห็นเมื่อคากระทบกับรูป เป็นจักขุวิญญาณ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตรที่ ๒๕ ว่า สมณานนฺทฺ ทสฺสนํ แปลว่า ความเห็นซึ่งสมณะทั้งหลายผู้มีความระงับจากกิเลสด้วยจกฺขุคือตา หรือด้วยปัญญาคือใจ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐเป็นเหตุจะนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใส การเห็นมี ๒ อย่าง

๑. เห็นด้วยตาที่แลเห็น การเห็นด้วยตาเป็นทางกามาวจร

๒. เห็นด้วยใจที่อาศัยปัญญา การเห็นด้วยปัญญาเป็นทางโลกุตตร

การเห็นด้วยตาหรือด้วยใจในวัตถุที่ควรจะเลื่อมใส เพศบรรพชาที่มีภิกษุสามเณร จัดเป็นมงคลความเจริญตาเจริญใจอีกอย่างหนึ่ง เห็นผู้ปฏิบัติกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา นำเลื่อมใสจะเป็นหญิงหรือชาย กฤหัสถ์หรือบรรพชิต ฤาษีคฤาส ก็จัดเป็นมงคลความเจริญใจได้ อนึ่ง การเข้าไปอุปัฏฐากปฏิบัติแก่ท่านผู้มีศีลมีคุณวิเศษที่สิ้นกิเลสมีพระพุทธเจ้า เป็นคณิกัณฐิ หรือได้ฟังข่าวสารท่านผู้สิ้นกิเลสจากสันดานก็ดี การที่ได้เห็นได้ฟังได้ระลึกถึงท่านผู้สิ้นกิเลสทั้ง ๓

นี้ จัดเป็นมงคลความเจริญตาเจริญใจได้ความศรัทธาเลื่อมใสในศีลคุณ จัดเป็นกุศลหนทางสุคติโลก
สวรรค์ทั้งสิ้น อนึ่ง การเห็นท่านผู้สั่นกลีตสเป็นเหตุให้มีนิสัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาล

การได้เห็น	สมณะ	ผู้สงบ
นาคารพ	ศรัทธา	นำสรรเสริญ
นับเป็นหนึ่งใน	ตัวอย่าง	ทางเจริญ
ชวนให้เดิน	ตามอย่าง	ในทางธรรมฯ

พระสารีบุตรเถระ ในสมัยนั้น ไม่ห่างไกลจากกรุงราชคฤห์มากนัก ที่ตำบล นาลันทา
มีหมู่บ้านพราหมณ์ ๒ หมู่บ้าน ชื่อ อุปติสสคาม มีหัวหน้าหมู่บ้านชื่อว่า วังคินตะ ภรรยาชื่อว่า สารี มี
บุตรชื่อว่า อุปติสสะ แต่เพราะเป็นบุตรของนางสารี จึงนิยมเรียกกันว่า สารีบุตร

ในหมู่บ้านโกถิตคาม มีภรรยาของหัวหน้าหมู่บ้านชื่อว่า นางโมคคัลลตี มีบุตรชื่อว่า
โกถิตตะ แต่นิยมเรียกกันว่า โมคคัลลานะ ตามชื่อของมารดา

ทั้งสองตระกูลนี้ มีความเกี่ยวข้องกันเป็นสหายนานถึง ๘ ชั่วอายุคน ดังนั้น มาจน
ทั้งสอง จึงเป็นสหายนคฺยบรรพบุรุษ มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เข้าศึกษาศิลปวิทยาในสำนักของ
อาจารย์คนเดียวกัน เมื่อจบการศึกษาก็เป็นเพื่อนเที่ยว ร่วมสุขร่วมทุกข์ หาความสนุกความสำราญ
การเล่นมหรสพตามประสาวัยรุ่น ให้รางวัลแก่ผู้แสดงตามโอกาสอันควร

วันหนึ่ง สหายทั้งสองพร้อมด้วยบริวารไปคุมมหรสพด้วยกันเช่นเคย แต่ครั้งนี้มิได้มีความ
สนุกยินดี เบิกบานใจเหมือนครั้งก่อนๆเลย ทั้งสองมีความคิดตรงกันว่า “ทั้งคนแสดงและทั้งคนดู
ต่างก็มีอายุไม่ถึงร้อยปีก็จะตายกันหมดไม่เห็นมีประโยชน์อะไรเลยกับการหาความสุขความสำราญ
แบบนี้ เราควรแสวงหาโมกขธรรมจะประเสริฐกว่า” ทั้งสองเมื่อทราบความรู้สึกและความประสงค์
ของกันและกันแล้ว จึงตกลงกันนำบริวารฝ่ายละครึ่ง รวมได้ ๕๐๐ คนออกบวช และปรึกษากันว่า
“พวกเราควรจะไปบวชในสำนักของใคร และอาจารย์ไหนจึงจะดี”

สมัยนั้น สมุชชัยปริพาชก เป็นอาจารย์เจ้าสำนักใหญ่ในเมืองราชคฤห์มีคนเคารพ นับถือ
มีศิษย์มีบริวารมากมาย มาจนทั้งสองจึงพากันเข้าไปขอบวชฝากตัวเป็นศิษย์ศึกษาศิลปวิทยาในสำนัก
นี้ ตั้งแต่มาจนทั้งสองมาบวชอยู่ด้วยแล้วสำนักของสมุชชัยปริพาชก ก็เจริญรุ่งเรืองด้วยลาภสักการะ
และคนเคารพนับถือมากขึ้น มาจนทั้งสองศึกษาอยู่ในสำนักนี้ไม่นานก็สิ้นความรู้ของอาจารย์ เมื่อ
ถามถึงวิทยาการที่สูงขึ้นไปอีก อาจารย์ก็ไม่สามารถจะสอนให้ได้จึงปรึกษากันว่า

“ การบวชอยู่ในสำนักนี้ไม่มีประโยชน์อะไร ถัดนี้มีใช้ทางเข้าถึงโมกขธรรม เรา
ควรพยายามแสวงหาอาจารย์ ผู้สามารถสอนโมกขธรรมแก่เราได้ ” ดังนั้น ทั้งสองจึงทำสัญญาต่อกัน
ว่า “ ในระหว่างเราทั้งสอง ถ้าผู้ใดได้อมตรรกก่อน ผู้นั้นจงบอกแก่กันให้รู้ด้วย ”

วันหนึ่ง พระอัสสชิ หนึ่งในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ ที่พระพุทธองค์ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา ได้จาริกมาถึงกรุงราชคฤห์ และเข้าไปบิณฑบาตในเมือง อุปติสสปริพาชก ออกจากอารามมาด้วย กิจธุระภายนอกท่านแสดงออกซึ่งปฏิบัติอันน่าเลื่อมใส จะก้าวไปหรือดอยกลับ จะเหยียดแขนหรือพับแขน จะเหลียวซ้ายแลขวา คำนวณเลื่อมใสเรียบร้อยไปทุกอิริยาบถทอจกัญแต่พอประมาณ มีอาการแปลกจากบรรพชิตที่เคยเห็นมาแต่กาลก่อนอยากจะทราบวาทานบวชในสำนักของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน แต่ก็มิอาจถามท่านได้ เพราะมิใช่กาลเวลาอันสมควร จึงเดินตามไปห่างๆ เมื่อพระเถระได้รับอาหารพอสมควรแล้ว จึงออกไปสู่ที่แห่งหนึ่ง เพื่อทำภักติก อุปติสสปริพาชก จึงได้จับปลาอาสนะ ถวายน้ำใช้น้ำฉัน และคอยเฝ้าปฏิบัติอยู่ เมื่อเสร็จภักติกแล้ว จึงกราบเรียนถามด้วยความเคารพว่า

“ ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ศิวพรรณของท่านก็หมดจดผ่องใส ทานบวชในสำนักของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน และท่านชอบใจธรรมของใคร ? ”

พระเถระตอบว่า “ ปริพาชกผู้มีอายุ เราบวชจำเพาะพระมหาสมณะศากยบุตร ผู้เสด็จออกจากศากยสกุล พระองค์เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของท่าน ”

“ พระศาสดาของท่านสอนว่าอย่างไร ? ”

พระเถระคิดว่า “ ธรรมคาปริพาชกทั้งหลาย ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อพระศาสนา ควรที่เราจะแสดงความลึกซึ้งกัมภีรภาพแห่งพระธรรม ” จึงกล่าวว่า :-

“ ผู้มีอายุ เราเป็นผู้บวชใหม่ มาสู่พระธรรมวินัยนี้ไม่นาน ไม่สามารถจะแสดงธรรมแก่ท่านโดยพิสดารได้ เราจักกล่าวแก่ท่านแต่โดยย่อพอรู้ความ ”

“ ท่านสมณะ ท่านจงกล่าวแต่เนื้อความเกิด ข้าพเจ้าต้องการเฉพาะเนื้อความเท่านั้น ” พระอัสสชิเถระได้ฟังคำของอุปติสสปริพาชกแล้วจึงกล่าวหัวข้อธรรมมีใจความว่า :-

เข ฐมมา เหตุปฏภาว เตสํ เหตุ คถาคโค
เคสญจ โย นิโรธो จ เอว วาที มหาสมโณ ฯ

“ ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด (เกิดแต่เหตุ) พระคถาคโคเจ้า ทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ ทรงตรัสอย่างนี้ ”

อุปติสสะ เพียงได้ฟังหัวข้อธรรมนี้จากพระเถระเท่านั้นก็เกิดธรรมจักขุก็คือดวงตาเห็นธรรมว่า :-

“ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับเป็นธรรมดา ” ดังนี้ แล้วถามว่า “ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เวลานี้พระบรมศาสดาของเรา ประทับอยู่ที่ไหน ? ” สรุปลความได้ว่า สิ่งที่สร้างสรรค์ให้เกิดสรีรภพนั้น ได้แก่การได้เห็นด้วยตา การได้ยิน เป็นสิ่งที่จะตอบสนองให้ผู้รับเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้เป็นอย่างดี ดับทุกข์ได้

การเกิดขึ้นของมนุษย์ตามหลักธรรมคำสอนก็นับว่าเป็นทุกข์อยู่แล้วดังที่มีบาลีเป็นที่
รองรับไว้ว่า

ชาติปิ ทุกขา แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์
ชราปิ ทุกขา แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์
มรณะณปิ ทุกขา แม้ความตายก็เป็นทุกข์
โสกะปริเทวะทุกขะโทมะนัสสุปายาสาปิ ทุกขา
แม้ความโสก ความร่ำไรราพัน ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์
อัปปีเยหิ สัมปะโยโค ทุกโข ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์
ปิเยหิ วิปะโยโค ทุกโข ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์
อัมปิณัง นะ ละภะติ ตัมปิ ทุกขา มีความปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้น นั่นก็เป็นทุกข์
สังจิตเตนะ ปญฺจุปาทนํกัชนฺธา ทุกขา ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์
เสขะธิกัง ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ
รูปุปาทนํกัชนฺโ ขันธ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือรูป
เวทณุปาทนํกัชนฺโ ขันธ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือเวทนา
สัณฺณุปาทนํกัชนฺโ ขันธ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือสัญญา
สังขารุปาทนํกัชนฺโ ขันธ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือสังขาร
วิญญานุปาทนํกัชนฺโ ขันธ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือวิญญาณ

การเกิดของมนุษย์ต้องอาศัยกรรมนำมาเกิด คือ

๑. กิเลส สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่
บริสุทธิ์

๒. กรรม การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา

๓. วิบาก ผลแห่งกรรมที่ทำได้แต่ปางก่อน

องค์พระพุทธชินราชซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า เป็นศูนย์รวมในการ
กระทำความดี เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจเพื่อระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ ประการ

๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา
๒. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์
๓. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา

การที่ได้ระลึกถึงคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นเกิด
ความสงบทางด้านจิตใจที่ปราศจากไฟทั้ง ๓ กอง จิตในขณะนั้นเป็นฝ่ายกุศลธรรมย่อมจะนำไปสู่
สุคติคังในนิทานธรรมบทภาคหนึ่งว่า

ในเรื่องมัจจุรณชาติมาณพ พราหมณ์ผู้ตระหนี่ชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ชื่อว่า อทินนปุพพะ
เขาตระหนี่สมชื่อจริงๆ ไม่เคยให้ของอะไรแก่ใครๆเลย จนกระทั่งชาวเมืองตั้งชื่อให้ว่า “ อทินน
ปุพพะ ” แปลว่าไม่เคยให้อะไรแก่ใคร

ราชาแห่งความตระหนี่นี้เห็นวคนนี้มีลูกชายน้อยน่ารักคนหนึ่ง ความรักที่มีต่อลูกชาย
ทายาทของเขา ทำให้เขาอยากจะทำเครื่องประดับให้สักอย่างหนึ่งเป็นเครื่องตอบแทนความรัก
เครื่องหมายแห่งความรักใคร่ของเขา แต่ว่าไม่อยากจะจ้างช่างทองคำ เพราะกลัวว่าจะต้องเสียค่าจ้าง
ให้เขา จึงนำทองมาทุบๆ ทำเป็นค้อนทุบเกลี้ยงๆ เสร็จแล้วก็ประดับให้ลูกชายของเขา ด้วยค้อนทุบนี้เอง
จึงทำให้ทายาทของเขาได้นามว่า “ มัจจุรณชาติ ” หรือนายค้อนทุบเกลี้ยง

เมื่อเวลาผ่านไปจากเดือนเป็นปี และจากปีหนึ่งเป็นสอง สาม สี่ ห้า ปี ทายาทน้อยมัจจุ
รณชาติเจริญเติบโตเป็นหนุ่ม แต่ว่า ขณะที่เขาก้าวขึ้นสู่ความเป็นหนุ่ม เขาเป็นโรคผอมเหลือง
นอนจมอยู่อย่างน่าสงสาร ไม่มีโอกาสได้สนุกรื่นเริงเหมือนอย่างคนอื่นเขาขาดการรักษาเพราะมีบิดา
เป็นคนตระหนี่ ก่อนที่จะสิ้นชีวิต จวนรุ่งสว่างวันนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธ
จักขุ ทอดพระเนตรเห็นเด็กน้อยมัจจุรณชาติ ผู้ถูกบิดาทอดทิ้งให้นอนอยู่ที่ระเบียงข้างนอก เพราะ
ความตระหนี่ของคน พระองค์ทราบว เด็กน้อยผู้นี้หากได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระองค์ เขา
จะได้ไปสู่สวรรค์

วันรุ่งขึ้น พระองค์จึงเสด็จเข้าสู่เมืองสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็น
บริวารของพระองค์ และได้เสด็จถึงประตูเรือนของพราหมณ์ตระหนี่นั้น

ในขณะนั้น เจ้าเด็กน้อยผู้นำสงสารกำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน พระศาสดาทรง
ทราบวไม่เห็นพระองค์ จึงได้เปล่งรัศมีไปวบหนึ่ง เขาเห็นดังนั้นก็ตกใจจึงพลิกกลับมาเห็นพระ
ศาสดา จึงคิดว่า

“ เราอาศัยบิดาเป็นอันธพาล จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้ ไม่ได้ถวายทาน
หรือฟังธรรม เดียวนี้แม้แต่มือสองข้างของเราก็คงไม่ไหวแล้ว เราจะทำอย่างไร ”

ขณะนั้นเขาคิดได้แต่เพียงว่า เขาสามารถทำได้แต่เพียงทำใจให้เลื่อมใสเท่านั้น
พอพระองค์เสด็จกลับมาณพเท่านั้น ทายาทน้อยก็หมดลมหายใจ ไปเกิดในวิมานสวรรค์

ฉะนั้นการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าจึงมีคุณค่าทางด้านจิตใจอย่างยิ่งพระพุทธชินราช
ถือว่าเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า เมื่อเกิดความทุกข์ใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ไปนมัสการแล้วทำให้เกิด
ความสบายใจจากการได้เห็นความสวยงาม ความสงบนิ่งจากการทอดพระเนตรอยู่ในอาการสำรวม
ขององค์พระพุทธชินราชเหมือนกับการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสกับพระวัชกเถติยว่า

“อย่าเลย วักกลี ร่างกายอันเปื่อยเน่าของเรา ที่เธอเห็นนี้จะมีประโยชน์อะไร
วักกลี ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นธรรม
วักกลี เป็นความจริง บุคคลเห็นธรรมก็ยอมเห็นเรา บุคคลเห็นเราก็อยอมเห็นธรรม ”

๒.๖.๓ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ (Ruins – Antiques)

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็นวัดที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนั้น ภายในวัดจึงมีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมายดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยानริศราานุวัติวงศ์ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ นมัสการพระพุทธชินราชแล้วแลดูธรรมาสน์เทศน์ ธรรมาสน์สวด คูเรือนแก้ว แลสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นของดีอย่างเอก ไม่เคยพบไม่เคยเห็น ”

โบราณสถานและโบราณวัตถุในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร มีดังนี้

๑. โบราณสถาน

- พระปรางค์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
- พระวิหารพระพุทธชินราช
- พระวิหารพระพุทธชินสีห์
- พระวิหารพระศรีศาสดา
- พระวิหารเก้าห้อง (พระวิหารพระอัฐารส) ปัจจุบันเหลือแค่เสา
- พระอุโบสถ
- พระวิหารพระเจ้าเข้านิพพาน
- พระวิหารแถบ หรือหอกรรมฐาน
- พระวิหารหลวงพ่อคง
- พระวิหารหลวงพ่อขาว
- พระวิหารพระสังกัจจายน์
- พระมณฑปรอยพระพุทธบาท
- พระเจดีย์หลังพระอุโบสถ
- พระเจดีย์ ๓ องค์ ภายในวิหารกต
- พระปรางค์องค์น้อย
- หอกลอง
- หอระฆัง

๒. โบราณวัตถุที่สำคัญ มีดังนี้

- พระบรมสารีริกธาตุ
- พระพุทธรชินราช
- พระพุทธรชินสีห์ (จำลอง)
- พระศรีศาสดา (จำลอง)
- พระเสถียรคปฎิมากร (พระเหลือ)
- หีบพระบรมศพพระพุทธเจ้าเข้านิพพาน
- พระพุทธรูปสามพี่น้อง ภายในพระวิหารพระเจ้าเข้านิพพาน
- พระอัฐารส
- หลวงพ่อโค พระประธานในพระอุโบสถ
- พระสังกัจจายน์
- หลวงพ่อคำหรือพระกินเณร
- หลวงพ่อคง
- หลวงพ่อขาว
- รอยพระพุทธรบาทจำลอง
- ธรรมาสน์สาวค
- ธรรมาสน์เทศน์
- บานประตูประดับมุก
- ระฆังสมัยกรุงศรีอยุธยา
- กลองอินทเทรี

๒.๖.๔ ด้านประติมากรรม

งานด้านประติมากรรมนี้ จัดเป็นศิลปกรรมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดจากฝีมือ ความคิด และความสามารถของบุคคล สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาคือศาสนา หรือสร้างขึ้นตามความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ ขนบประเพณี ตลอดจนสร้างขึ้นตามคตินิยมของชุมชน หรือท้องถิ่น และสร้างขึ้นเป็นที่ระลึก หรือเป็นอนุสาวรีย์รำลึกถึงผู้ที่ทำคุณประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น

ประติมากรรม จึงเป็นศิลปกรรมที่เกิดขึ้นด้วยการปั้น, การแกะสลัก, การหล่อ หรือวิธีการอื่นใดที่ก่อให้เกิดงานศิลปะ ซึ่งมีทั้งความกว้าง ขาว และลึกหรือหนา ในผลงานศิลปะนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง ได้แก่งานศิลปะที่เกี่ยวกับงานแกะสลัก หรืองานปั้นเช่น รูปปั้นคนและสัตว์

ส่วนปฏิมากรรม ได้แก่ รูปปั้นที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาโดยเฉพาะ เป็นต้นว่า รูปปั้นพระพุทธรูป

ประติมากรรม เกี่ยวกับการปั้น แกะสลัก การหล่อเป็นรูปทรง ๓ มิติ คือ มีความกว้าง ความยาว และความหนาหรือความลึก เป็นกระบวนการในทางบวกหรือทางลบ ได้แก่ การเพิ่มเข้าหรือลดทอน เช่น อนุสาวรีย์ต่างๆ ถ้าทางพุทธศิลป์ก็เช่น พระพุทธรูป ซึ่งใช้คำเฉพาะว่า “ปฏิมากรรม” ส่วน “ประติมากรรม” นั้น หมายถึงงานวิจิตรศิลป์ประเภท ๓ มิติ ทุกชนิด รวมทั้งพุทธศิลป์ด้วย

พระพุทธชินราชมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดหลวง แต่สมัยโบราณคูเมืองพิษณุโลก ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางปากตะวันออก สร้างในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อปีพุทธศักราช ๑๕๐๐ พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปฝีมือการหล่อของช่างไทยสมัยสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปที่มีพระพุทธรูปลักษณะงดงามที่สุดของเมืองไทย กล่าวคือ มีลักษณะงดงามถูกต้องตามพุทธลักษณะหมดทุกส่วน มีหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้วเศษ ส่วนสูงตั้งแต่หน้าตักถึงพระเศียร ๘ ศอก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพักตร์รูปไข่ หรือที่เรียกว่า รูปหน้านาง ที่แสงพระพักตร์มีเครื่องหมายศูลประดับด้วยเพชร แสดงให้เห็นเป็นพระอุณาโลม ทั้งองค์หล่อเป็นท่อนๆ ด้วยทองสำริด สายสังวาลทองคำเนื้อ ๑ ที่เรียกว่า ทองสีกอบบว เป็นครานพริณฑ์ ประดับด้วยบุษย์น้ำเพชร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงสร้างถวายเป็นพุทธบูชา นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเสมอกัน ส่วนประกอบองค์พระข้างองค์พระเป็นเรือนแก้ว หรือพระรัศมีเป็นลวดลายแกะด้วยไม้สักเป็นรูปนาควงขนาดไปตามรูปทรงขององค์พระขึ้นไปบรรจบกันเหนือพระเศียร มีลักษณะเป็นลายรักร้อย และเป็นลายของสร้อยสลักกัน มีรูปยักษ์นั่งทั้งซ้ายขวา หล่อด้วยทองสำริดชื่อว่า ท้าวเวสสุวรรณและท้าวอาทวักย์

พระอุณาโลมประดับเพชรที่พระนลาฏ (หน้าผาก) พระพุทธชินราช (Phra Unalome (Insignia with the diamonds) ที่แสงพระพักตร์มีเครื่องหมายศูลประดับด้วยเพชร แสดงให้เห็นเป็นพระอุณาโลม

ฐานเรือนแก้วพระพุทธชินราช (Sculpturing with the teak composition of Phra Buddha Chinnaraj) พระพุทธชินราช มีฐานเรือนแก้วแกะสลักด้วยไม้สักลงรักปิดทอง สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีความประณีตอ่อนช้อยสวยงาม แกะสลักเป็นรูปมกรหรือเหรา คือ นาค มังกร สิงห์ ช้าง รวมกันช่วยเน้นให้องค์พระพุทธรูปสวยงามเด่นชัดยิ่งขึ้น

อาทวักย์ (Aravakayaka) แบกหรือรองรับเรือนแก้วพระพุทธชินราช หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีคำไท่ทึ่ระเป็นอาวุธ อยู่ทางด้านขวาของพระพุทธชินราช

ท้าวเวสสุวรรณ (Thao vessuvan) แบกหรือรองรับเรือนแก้วพระพุทธชินราช หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีกระบองเป็นอาวุธ อยู่ทางด้านซ้ายของพระพุทธชินราช

พระสารีบุตร (Phra Sari butta) เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ประดิษฐานอยู่ด้านขวาของ พระพุทธชินราช สร้างด้วยไม้ลงรักปิดทอง

พระมหาโมคคัลลานะ (Phra Maha Moggallana) เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ประดิษฐานอยู่ด้านซ้ายของ พระพุทธชินราช ปั้นด้วยปูนลงรักปิดทอง

ประตูเสี้ยวกาง (Seow Kang Door) บริเวณด้านหน้าพระพุทธชินราชมีประตูหุ้ช้าง สร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย สลักเป็นภาพนูน รูปทวารบาล แบบจีนผสมไทย เหยียบสิงห์ เรียกว่าเสี้ยวกาง

ดาวเพดานพระวิหารพระพุทธชินราช (Ceiling decorated With Star's Shape in Phra Vihara Buddha Chinnaraj) เพดานพระวิหารพระพุทธชินราช ทาด้วยสีแดงชาดทั้งหมด โดยเฉพาะแนวเพดานตรงกลางคานแนวยาวพระวิหารแบ่งเป็นช่องลูกฟักประดับด้วยลายจำหลักคอกบัว ทรงควาล้อมเคียนเป็นช่องใหญ่อยู่ตรงกลาง มีทั้งหมด ๘ ดวง

พระพุทธชินราชนี้มีพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เสด็จไปทรงกระทำการสักการบูชาตลอดมา ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรขึ้นแล้ว ทรงแสวงหาพระพุทธรูปทั้งในกรุงและหัวเมืองทั่วไป เพื่อมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ หาไม่ได้จึงพระทัยคิด ครั้นได้เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือและเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราช ที่ทรงสรรเสริญว่า

“จะหาพระพุทธรูปองค์ใดงามเสมอพระพุทธชินราชนั้นไม่มีแล้ว” ครั้นจะอัญเชิญลงมากรุงเทพฯ ก็เกรงว่าราษฎรชาวพิษณุโลกจะเสียใจ เพราะเป็นพระพุทธรูปประจำเมืองจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างขึ้นไปจำลองถ่ายแบบและหล่อขึ้นใหม่ แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๕ แล้วพระราชทานนามว่า พระพุทธชินราช เช่นกัน

พระพุทธรูปในระเบียงวิหารคด (Buddha images within Viharnkot terrace) ระเบียงพระวิหารคดพระพุทธชินราชชั้นนอก เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางต่างๆ เช่น ปางมารวิชัย ปางไสยาสน์และปางประทับยืน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลปะสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนระเบียงชั้นในของพระวิหารใช้เป็นที่เก็บพระพุทธรูปปางต่างๆ หลายขนาดหลายสมัย ดังเรียงรายรวมกับโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ชิ้นส่วนประติมากรรมแตกหักของโบราณสถาน เป็นต้น พระพุทธรูปปางต่างๆ ที่ประดิษฐานอยู่ตามระเบียงพระวิหารคด มีทั้งหมด ๑๘๘ องค์

สำหรับพระพุทธรชินสีห์ (Phra Buddha Chinnasi image) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ศิลปะสมัยสุโขทัย สร้างคราวเดียวกับพระพุทธรชินราชและพระศรีศาสดา ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ปัจจุบันได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

พระศรีศาสดา (Phra Sri Sardasda image) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ศิลปะสมัยสุโขทัย สร้างคราวเดียวกับพระพุทธรชินราช และพระพุทธรชินสีห์ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศใต้ ปัจจุบันได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

พระสิทธิารถ แต่เดิมประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันได้ถูกอัญเชิญไปเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

พระทศพลญาณ แต่เดิมประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันได้ถูกอัญเชิญไปเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

พระสังกัจจายน์ (Phra Sungkatjai image) หน้าตักกว้าง ๓ ศอก อยู่ในวิหารน้อย บริเวณลานวิหารพระพุทธรชินราชด้านใต้ เป็นที่เคารพบูชาของสตรีผู้ใคร่จะมีบุตร หรืออยากจะได้บุตรหญิงหรือชาย ก็มาอธิษฐานขอจากพระสังกัจจายน์ แล้วศิระมงใบใหญ่ที่แขวนไว้ ๒ ใบ เป็นสัญญาณแห่งการร้องขออันวอนนั้น มีหลายคนประสบความสำเร็จตามประสงค์

หลวงพ่อดำ หรือพระกินเนร (Luang Phor Dam or Phra Kin Nen image) หลวงพ่อดำหรือพระกินเนรเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่กว่าพระศรีศาสดา ประดิษฐานอยู่คอนหน้าประตูพระวิหาร พระศรีศาสดาคอนใต้ เล่ากันว่าสามเณรรูปหนึ่งจะลาสิกขา ถี้ออกไม้รูปเทียนไปสักการบูชาพระพุทธรูปองค์นี้แล้วสามเณรก็หายไป ญาติโยมสงสัยเข้าไปดูใกล้ๆ พบรอยเลือดสดๆ อยู่ทั่วบริเวณพระโอษฐ์เพื่อมิให้กินใครๆ อีก ปัจจุบันลงรักปิดทองแล้ว

พระปรางค์องค์น้อย (Small Stupa) ประดิษฐานด้านหน้าวิหารพระสังกัจจายน์ สันนิษฐานว่า เป็นปรางค์ดินแบบในการสร้างพระปรางค์องค์ใหญ่

เจดีย์ ๓ องค์ (The Three Pagodas) ประดิษฐานอยู่ข้างพระวิหารพระพุทธรชินราชด้านทิศใต้เป็นเจดีย์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้างสันนิษฐานว่า คงจะเป็นเจดีย์ที่บรรจุวัตถุสิ่งของที่สำคัญ ของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่

วิหารพระปฏิมาภระ หรือ วิหารแกลบ (The vihira of Phra Patima Kara image) สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐาน พระพุทธรปฏิมาในสมัยโบราณ มีวิหาร ๒ หลัง คือ พระวิหารทางทิศเหนือภายในบริเวณวิหารพระพุทธรชินราช ๑ หลัง ทางทิศใต้ภายในบริเวณวิหารพระพุทธรชินราช ๑ หลัง

พระอัฐารส (Phra Atttharos image) พระอัฐารส เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ สันนิฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท มีความสูง ๑๘ ศอก (๕ เมตร) ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระปรางค์ ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารเก้าห้อง ซึ่งปัจจุบันกำลังได้รับการขุดแต่งใหม่ โดยกรมศิลปากร

๒.๖.๕ ด้านสถาปัตยกรรม^{๙๖}

สถาปัตยกรรม เป็นศิลปะว่าด้วยการก่อสร้าง โดยมีลักษณะเน้นรูปแบบส่วนเรื่องราวหรือเนื้อหาเป็นเพียงส่วนประกอบหรือการประดับตกแต่ง เช่น อาคารสถานที่ที่มีความงดงาม พระบรมมหาราชวัง

สถาปัตยกรรม หมายถึง สิ่งก่อสร้าง หรือวิชาที่ว่าด้วยการก่อสร้างซึ่งสร้างขึ้นเป็นศิลปะและถูกต้องตามหลักการ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ด้านต่างๆ โดยความสะดวกสบายเหมาะสมกับประโยชน์การใช้สอย^{๙๗}

สถาปัตยกรรม ได้แก่ งานก่อสร้าง ซึ่งได้สร้างเป็นที่อยู่อาศัย สถานที่ทำการ การวางแผนผังบ้านเมือง หรือวัดอุสถานที่สร้างขึ้นทางศาสนา

ตามคำนิยามต่างๆนี้ จึงพอประมวลได้ว่า การก่อสร้างสถาปัตยกรรมของไทยที่มุ่งจะสร้างสรรค์ให้มีความสัมพันธ์กับชนบประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ และสภาพทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนไทยที่รูปแบบการก่อสร้าง หรือวัสดุที่ใช้เป็นไปตามคุณลักษณะที่เป็นไทยด้วย

สถาปัตยกรรม สามารถแบ่งออกเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรม ดังนี้^{๙๘}

๑. สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเช่น โบสถ์วิหาร เจดีย์ เป็นต้น
๒. สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเป็นที่พักอาศัย เช่น เวียงวัง และบ้าน

^{๙๖} ธนพันธ์ เมธาพิทักษ์, พระพุทธปฏิมากร กับ เรื่องราวความเป็นมา เกร็ดความรู้ที่คนไทยชาวพุทธควรรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๔.

^{๙๗} สมัย สุทธิธรรม, สารคดีชุดถิ่นทองของไทย, (ทิพยโลก : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔) หน้า ๒๔-๒๖.

^{๙๘} สมฤดี ธารม, วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๖.

ส่วนความประสงค์ด้านงานสถาปัตยกรรม ซึ่งจัดเป็นผลงานที่เป็นโบราณวัตถุ สถานที่ได้รับการสร้างสรรค์ด้วยศิลปะและวิทยาที่มุ่งหมายอำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ มีความประสงค์จะสนองความต้องการในด้านความเชื่อ หรือความศรัทธาต่อพระศาสนา และมีผลทางด้านจิตใจของผู้ที่มีส่วนในการกระทำให้สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้คือ

๑. วัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย
๒. วัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นอาคารที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ ซึ่งจะทำให้เกิดความประทับใจและเกิดความสุข
๓. วัตถุประสงค์ที่จะสนองตอบ และเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความศรัทธาและความเชื่อต่อพระพุทธศาสนา หรือต่อการกระทำที่ควรจะยกย่องเชิดชู

ดังนั้น ในการสร้างบ้านเมืองของบรรพชนในอดีต จึงเป็นไปในลักษณะที่ความต้องการรวบรวมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของคนในบ้านเมืองเดียวกัน สำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยไม่สามารถตอบได้อย่างแจ่มชัด แต่ก็คงมีการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในเขตที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามความรู้ความสามารถ ยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัดเพราะยังมีผู้คนไม่มากนัก แต่เมื่อได้มีการขยายขยายเขตถิ่นฐานบ้านเมืองออกไป การพัฒนาในด้านสถาปัตยกรรมก็เริ่มจะมองเห็นได้ชัด โดยสามารถดูจากวัสดุการก่อสร้างที่นำมาสร้างสรรค์ผลงาน มีกรรมวิธีที่บอกได้ถึงเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาของชาวพิษณุโลกเป็นอย่างดีว่ามีการพัฒนาการในการใช้วัสดุ คือ

๑. ศิลาแลง ถูกนำมาใช้เพื่อการก่อสร้างกำแพง สร้างเป็นพุทธสถานไว้โดยได้จัดแต่งด้วยรูปทรงต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นความคิดที่ริเริ่มสร้างสรรค์

๒. หินและอิฐ ถูกนำมาใช้ประกอบการก่อสร้าง โดยเฉพาะอิฐที่ถูกนำไปใช้ด้วยกรรมวิธีก่ออิฐถือปูนเพื่อความมั่นคงถาวรตามรูปแบบที่ได้รับมาจากท้องถิ่นที่ได้เข้าไปติดต่อกัน ถือว่าเป็นแบบอย่างที่น่ามาใช้เฉพาะตามภูมิประเทศอันมีความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่

- บ้านเมือง - เวียงวัง (ราชธานีเวศน์)
- ที่พักอาศัย - ศาสนสถาน^{๔๔}

หน้าบันพระวิหารพระพุทธชินราช (The gable of Phra Vihara Buddha Chinnaraj) หน้าบันของมุขโถงเป็นแบบลูกฟักหน้าพรหมหรือเรียกว่า “ จั่วควม ” ชั้นล่างสุดจำหลักไม้เป็นรูปเทพพนมช่องละองค์ล้อมรอบด้วยลายดอกไม้ ชั้นที่สองสลักรูป พระนารายณ์ทรงสุบรรณมี

^{๔๔} ธนพันธุ์ เมธาพิทักษ์, พระพุทธปฏิมากร กับ เรื่องราวความเป็นมา เกร็ดความรู้ที่คนไทยชาวพุทธควรรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๒.

ลวดลายดอกไม้ประกอบ และชั้นบนสุดตรงหน้าพระหมและสลักเป็นรูปแจกันดอกไม้มีเทพดาขึ้น ประนมอู่ทั้งสองข้าง หน้าบันลวดลายลงรักปิดทองทั้งหมด

สิงห์ศิลาคู่ (Two Lion Stones) ประดิษฐานอยู่ค้ำหน้าพระวิหารพระพุทธชินราช สมเด็จพระสามพระยาพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงนำมาถวายเป็นพุทธบูชา

บาตรน้ำมนต์ (Holy water within the bowls) ประดิษฐานอยู่หน้าพระวิหารพระพุทธชินราช สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย เพื่อให้ประชาชนที่มาสักการะพระพุทธชินราชได้ดื่มเพื่อเป็นสิริมงคล

ระเบียงวิหารคด (ViharaKot terraces)ระวิหารทิศมีสี่ทิศ นอกนั้นเป็นพระระเบียงวิหารคด มีสองชั้น คือ ชั้นนอกเป็นแนวเดียวกับวิหารทิศส่วนวิหารคดชั้นในนั้นอยู่รอบองค์พระปรารค์ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ จำนวนมาก

๒.๖.๖ ด้านประณีตศิลป์

พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปที่ออกแบบอย่างงดงาม หากที่ใดมิได้ ด้วยช่างสร้างพระพุทธรูป ทั้งชาวเชียงแสน ชาวลำพูน ชาวสุพรรณโลก ชาวสุโขทัยและชาวศรีสัชนาลัย หลังจากนั้นก็มีการเททองหล่อพระพุทธรูป พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา แต่ปรากฏว่า หล่อสำเร็จเพียง ๒ องค์หลัง ส่วนพระพุทธชินราชนั้น หล่อไม่สำเร็จ ต้องทำหุ่นและหล่อใหม่ถึง ๓ ครั้งก็ไม่สำเร็จ จนถึงครั้งที่ ๔ ประวิติเล่าว่า มีชีประขามาช่วยหล่อจึงเสร็จสมบูรณ์

๒.๖.๖.๑ บานประตูประดับมุกพระวิหารพระพุทธชินราช (Mother of pearl inlaid doors of Phra Vihara Buddha Chinnaraj)

บานประตูประดับมุก เป็นบานประตูพระวิหารพระพุทธชินราช มีขนาดใหญ่สองบานคู่ บานประตูคู่นี้ นักโบราณคดีได้ยกย่องว่า เป็นบานประตูประดับมุกโบราณที่งดงามที่สุดในประเทศไทย ลายประดับมุกบานนี้เป็นลายกนกที่มีความงดงาม มีภาพสัตว์หิมพานต์ เช่น ราชสีห์ ชะลิห์ เหมราช ครุฑ กิณร และอื่นๆ บรรจุอยู่ในวงกลม หรือ ลายอีแปะ ด้านละเก้าวง มีกนกหูช้างประกอบช่องไฟระหว่างวงกลม เหนือลายวงกลมเป็นลายกราบเชิง มีลายประจำขามก้ามปูประดับรอบของบานประตูทั้งหมด ตรงกลางบานประตูมีนมอกเลาทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเป็นภาพหนุมานแบกบุษบก ในบุษบกมีพระอุมาโลม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จมาทรงนมัสการพระพุทธชินราช ได้คร่ำถึงออกเลาว่า “นี่แหละ ของวิเศษมีอยู่ที่นี่” บานประตูประดับมุกนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ โปรดให้สร้างบานประตูมุกสำหรับพระวิหารพระพุทธชินราช ดังคำจารึกที่บานประตูด้านขวามือว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ช่าง ๑๓๐ คน เขียนลายประดับมุกที่บานประตูเมื่อวันที่จันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๒๕๕ ลงมือประดับมุกเมื่อวันที่พฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ รวมเป็นเวลา ๕ เดือน ๒๐ วัน จึงแล้วเสร็จ ”

งานประณีตศิลป์ จัดเป็นงานศิลปะต้องอาศัยความละเอียดลออ และมีความงดงามอันเกิดจากฝีมือที่ทำโดยประณีตอาศัยน้ำอดน้ำทน นอกจากนี้ยังจะต้องอาศัยการพากเพียรพยายาม และความมีใจเลื่อมใสศรัทธาในการสร้างสรรค์ผลงานอีกด้วย ผลงานทำลวดลายปูนปั้น ที่ประดับอยู่รายรอบบนฐานทักษิณของพระสถูปเจดีย์

๒.๖.๖.๒ ธรรมมาสน์สวด (Pulpit for Chanting)

เป็นธรรมมาสน์ขนาดใหญ่สำหรับพระนั่งสวดได้ ๔ รูป มีลักษณะสวยงามมาก เป็นฝีมือช่างอยุธยาตอนปลาย เจ้านาย องค์หนึ่งองค์ใดคงจะนำมาถวายให้เป็นพุทธบูชา ธรรมมาสน์สวดยังอยู่ในลักษณะสมบูรณ์ ลวดลายจำหลักลงรักปิดทองและล่องกระຈกสวยงาม หลังคาจัตุรมุข มียอดปราสาท มีมุขประเจ็ด สันหลังคาประดับบราลีเรียงราย ชายคามีรูปกระเบื้องเชิงชาย เพดานจำหลักลวดลายเป็นรูปควาล้อมเดือน และอื่นๆ ฐานและหลังคามีรูปทรงเป็นเส้นอ่อนโค้งท้องช้าง ธรรมมาสน์สวดนี้ถือว่าเป็นศิลปกรรมชิ้นเอกในสมัยอยุธยาและสวยงามที่สุดในประเทศ

๒.๖.๖.๓ ธรรมมาสน์เทศน์ (Pulpit for Sermon)

เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง ยังมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีบันไดทำเป็นรูปคอกบัวชูก้านทั้ง ๒ คอก บันไดชั้นล่างสุดประดิษฐานเป็นรูปกวางหมอบ ตรงราวบันไดเป็นรูปพญานาค ธรรมมาสน์ เป็นงานพุทธศิลป์อันทรงคุณค่าของชาติอีกชิ้นหนึ่งและเป็นทานวัตถุที่มีผู้นำมาถวายพระสงฆ์เมื่อปลงศพ ธรรมมาสน์เทศน์นี้ถือว่าเป็นศิลปกรรมชิ้นเอกในสมัยอยุธยาและสวยงามที่สุดในประเทศ

๒.๖.๖.๔ ธรรมมาสน์รัชกาลที่ ๕ (Pulpit built for King Rama V's Royal Cremation)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร เพื่อทรงพระราชอุทิศในงาน พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓

๒.๖.๖.๕ ตราพระรัตนราชวราภรณ์

เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธชินราช วันที่ ๗ มกราคม ๒๔๖๕

๒.๖.๖.๖ วิหารพระเหลือและพระเหลือ (Phra Lua's Building and Phra Lua image)

เป็นพระวิหารขนาดเล็ก ตั้งอยู่ทางด้านหน้าพระวิหารพระพุทธชินราช พระวิหารมีขนาดกว้าง ๓ เมตร ยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็ก หน้าตักกว้าง ๒๐ นิ้ว สูง ๒๒ นิ้ว มีนามว่า“พระเหลือ” หรือ “พระเสถียรคปฐมิ” มีตำนานกล่าวว่า สร้างขึ้นจากเศษทองสัมฤทธิ์ที่เหลือจากการหล่อพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา

พระวิหารในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะทรงผนวชเป็นสามเณร ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธาให้บูรณะคังมีตราพระเกี้ยวประจำพระองค์ปรากฏอยู่ที่หน้าบัน

๒.๖.๖.๗ หอกลองอินทเทรี (Intapheree Drum Tower)

หอกลองอินทเทรี ตั้งอยู่ในศาลาทรงไทย ด้านขวาพระวิหารพระพุทธชินราช เป็นกลองขนาดใหญ่จำนวน ๒ ใบมีพนักงานคอยช่า กลองบอกเวลาทุกชั่วโมงโดยเริ่มตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐ น. จนถึง ๑๙.๐๐ น. ทุกวัน การช่ากลองบอกเวลานี้ สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่ครั้งพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) เติมช่ากลองเพื่อบอกเวลาจนเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันทั่วไปตั้งแต่ปัจจุบันยังคงรักษาประเพณีนี้อยู่

จากพระราชพงศาวดารเหนือกล่าวว่า ขณะที่มีการตั้งเคาหล่อพระพุทธชินราชนั้น พระอินทร์ได้เนรมิตกายมาช่วยปั้นรูปองค์พระพุทธชินราช กลองนี้มีชื่อว่า “อินทเทรี” หมายถึงกลองของพระอินทร์ กลองนี้ทำด้วยไม้มะเขือเป็นพื้นรูไม้ป้านิดหนึ่ง แต่ได้สูญหายไปนานแล้ว ที่เห็นอยู่นี้เป็นกลองที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๒.๖.๖.๘ พระปรารค์และพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (Grand Stupa and the Pagoda contains Buddha's Human Bone)

พระปรารค์ตั้งอยู่ทางด้านหลังของพระวิหารพระพุทธชินราช เป็นโบราณสถานตั้งอยู่บนฐานทักษิณ ๓ ชั้น ย่อมุมไม้สิบสอง สูงประมาณ ๓๖ เมตร ทางด้านตะวันออกมีมุขและมียันฉนวน ๒๕ ชั้น สูงตลอดยาว ๑๘ วา มีไว้สำหรับให้พุทธศาสนิกชนขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในอุหาภายในองค์พระปรางค์ ส่วนที่บันไดทางขึ้นองค์พระปรางค์ทำเป็น
คัวพญานาคทอดคัวยาวลงมาจากข้างบนถึงข้างล่างมีเศียรพญานาค ๑ เศียรแผ่พังพานอยู่ที่หัวบันได
ทั้ง ๒ ด้าน

ส่วนยอดของพระปรางค์คอนชั้นอัสดงหรือที่เรียกว่า บัวกระดานของเรือนธาตุที่ตั้ง
รับวัดคอคดคอนที่เป็นยอดพระปรางค์ ทำเป็นรูปครุฑและรูปเทวดากำลังแบกพระปรางค์ ตรงชั้น
อัสดงในอดีตเคยมีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ใหม่ ฝีมือช่างซ่อมสู้ฝีมือช่างเก่าไม่ได้ องค์พระ
ปรางค์คงจะสร้างมาตั้งแต่สมัยพญาลิไทเสด็จมาตั้งเมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี โดยสร้างเป็น
เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ดอกบัวตูม) ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงมาบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ใหม่ให้มีรูปทรงแบบพระปรางค์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ คราวเสด็จมาหล่อพระพุทธรชิน
ราชจำลองได้มีการประดับกระเบื้องโมเสกทองคอนส่วนยอดของพระปรางค์เหนือชั้นครุฑแบกขึ้นไป

๒.๖.๗ ด้านวรรณคดี

เนื่องจากการเข้าใจสับสนระหว่างคำว่า วรรณคดีกับวรรณกรรม อยู่เสมอ เนื่องจากทั้ง
สองคำ มาจากภาษาอังกฤษว่า Literature เช่นเดียวกัน สำหรับในภาษาไทยนั้นมีการใช้คำว่า
“วรรณคดี” ก่อนภายหลังจึงได้เกิดมีคำว่า “วรรณกรรม” ขึ้นและจริงๆแล้ว ในอดีตก่อนปี พ.ศ.
๒๔๕๑ ไทยเรายังไม่มีคำว่า “วรรณคดี” ใช้ เราเรียกหนังสือวรรณคดีว่า “หนังสือ” เช่นเรียกเรื่อง
ท้าวบารโหฬารหรือท้าวสุมังคกรที่ทางเวียงจันทน์ส่งมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ว่า “หนังสือเจียง” หรือเรียกเรื่อง มหาภารตะว่า “หนังสือภารตะ” เป็นต้น หรือเรียกโดยใช้ชื่อผู้แต่งกับ
ชื่อลักษณะคำประพันธ์และประเภทของเนื้อหา เช่น นิราศนรินทร์คำโคลงหรือนิราศพระยาตรัง เป็น
ต้น หรือเรียกโดยใช้ชื่อลักษณะคำประพันธ์และเหตุการณ์หรือโอกาสที่ทำให้เกิดเรื่องนั้นๆขึ้น เช่น
เพลงยาวหรือกลอนนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือโคลงนิราศเวียงจันทน์ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระยาเลขาภิเศก เป็นต้น คำว่า “วรรณคดี” รู้จักกันอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่ทรงตั้ง “โบราณคดีสโมสร”
ขึ้น วัตถุประสงค์ของสโมสรนี้ก็เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี
งานที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับวรรณคดีคือ การพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีโบราณ เช่น ลิลิตขวนพ่าย ทวาทศ
มาส และนิราศพระยาตรัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี คณะกรรมการตรวจคัดหนังสือที่แต่งดี เพื่อรับ
พระบรมราชานุญาตประทับพระราชลัญจกรมังกรรคาบแก้ว หนังสือใดที่โบราณคดีสโมสรประทับ
พระราชลัญจกรมังกรรคาบแก้วได้ชื่อว่าเป็น “วรรณคดี” ซึ่งในขณะนั้นถือว่าเป็น “หนังสือดี”

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ คำว่า “วรรณคดี” จึงประกาศใช้อย่างเป็นทางการ เนื่องด้วย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งวรรณคดีสโมสร เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือ
เช่นเดียวกับกิจการของโบราณคดีสโมสร และงานที่สำคัญของวรรณคดีสโมสรก็คือการพิจารณา

ของหนังสือสำคัญของชาติว่าเรื่องใดเป็นยอดเยี่ยมไหน สำหรับคำว่า “วรรณคดี” ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลายดังนี้ คือ

คำว่า “วรรณคดี” ตามตัวอักษร หมายความว่า “แนวทางแห่งหนังสือ” คำว่าวรรณคดี เป็นคำสมาส ประกอบด้วยคำ “วรรณ” จาการากศัพท์สันสกฤต วรรณ แปลว่า หนังสือ กับคำว่า “คดี” จาการากศัพท์บาลี คติ แปลว่า การดำเนิน การไป ความเป็นไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายว่า หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี

สิทธา พินิจภูวนล รื่นฤทัย สัจจพันธ์ และเสาวลักษณ์ อนันตสานต์ ได้อธิบายเพิ่มเติมความหมายของวรรณคดีที่ว่าเป็นหนังสือแต่งดี นั้นได้แก่ บทประพันธ์ทุกชนิดที่ผู้แต่งมีวิธีเขียนที่ดีมีศิลปะ ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่าน สร้างความสนุกเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีโนภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง เราให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจไปตามความรู้สึกรู้สึกของผู้แต่ง บางครั้งผู้แต่งจะสอดแทรกความรู้และทัศนคติในเรื่องต่างๆ ลงในงานของเขา แต่ก็มีได้หมายความว่าผู้แต่งมุ่งให้ความรู้หรือมุ่งสอนปรัชญา ศีลธรรม หรือเรื่องของชีวิต ทั้งนี้เพราะวรรณคดีไม่ใช่คำราชนิพนธ์สอนความรู้ เป็นสำคัญ ถ้าคำราชนิพนธ์ใดมีลักษณะเป็นวรรณคดีก็จะได้รับการยกย่อง เช่น ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น วรรณคดีเป็นที่รวมความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความรอบรู้ ความฉลาด และสติปัญญาอันลึกซึ้ง คนที่อ่านวรรณคดีก็จะได้รับถ่ายทอดความฉลาดรอบรู้ไว้ด้วยมากบ้างน้อยบ้าง

ชลธิรา กลัดอยู่ อธิบายว่า วรรณคดี มีความหมายที่ใช้กันทั่วไปสองประการ คือ ความหมายประการแรกได้แก่ หนังสือที่เรียบเรียงออกมาเป็นคำหนังสือ หรือนัยหนึ่งหมายถึงหนังสือทั่วไปนั่นเอง แต่มีเจาความหมายว่าเป็นหนังสือเก่า ถือเป็นมรดกที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ

ส่วนความหมายที่สอง มีความหมายคล้ายคลึงกับคำ “กวีนิพนธ์” คือถือว่าเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องแล้วจากกลุ่มคนที่นับว่าเป็นคนชั้นนำในวงการหนังสือ มีนัยลึกลงไปอีกว่ามีคุณค่าสูงส่งเข้าขั้นวรรณศิลป์ ถือเป็นแบบอย่างที่ยกย่องเชิดชูกันต่อไป

เจือ สดะเวทิน กล่าวว่า วรรณคดี คือหนังสือหรือบันทึกความคิดที่ดีที่สุดด้วยท่วงทำนองเขียน (Style) ที่ประณีตบรรจงครบองค์แห่งศิลปะของการเขียนสามารถ คลอใจให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความปิติเพลิดเพลิน มีความรู้สึกร่วมกับผู้แต่ง เห็นจริงเห็นจังกับผู้แต่ง เรียกกันเป็นสามัญว่ามีความสะท้อนอารมณ์ทั้งต้องประกอบไปด้วยคุณค่าสาระอีกด้วย

ส่วน วิทย์ ศรานนท์ อธิบายว่า บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดี คือ บทประพันธ์ที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินให้เกิดความสำนึกคิด (Imagination) และอารมณ์ต่างๆ ตามผู้เขียน นอกจากนี้บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีศิลปะ (Form) และรูปศิลปะนี้เองที่ทำให้ วรรณคดีมีความงาม

ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาดี กล่าวว่า วรรณคดี คือหนังสือแต่งดีที่ได้รับการยกย่องจากผู้อ่านหลาย ๆ คนเห็นพ้องต้องกันว่าแต่งดี จะเป็น “ร้อยแก้ว” เช่น สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาคลัง (หน) หรือจะเป็น “ร้อยกรอง” เช่น ลิลิตพระลอหรือบทละครเรื่องอิเหนา ของ

รัชกาลที่ ๒ ก็ได้ พร้อมกับอธิบายเพิ่มเติมว่า วรรณคดีเป็นนามธรรมที่เราตั้งขึ้นเพื่อใช้เรียกศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมาแต่อักษรศาสตร์ กวีได้ใช้ความสามารถจินตนาการเรื่องนั้นๆ ขึ้น เช่น จักรวรรค คำ เสียดคำ ให้ได้ความหมาย เกิดอารมณ์ เกิดสุนทรียะ ได้อ่านเรื่องแล้วรู้สึกเพลิดเพลินเกิดอารมณ์คล้อยตามท้องเรื่อง ส่งเสริมความรอบรู้ มีสำนวนโวหารงดงาม ไพเราะ คมคาย จูงใจให้เกิดความซาบซึ้ง เพราะใช้คำได้เหมาะกับโอกาส เหตุการณ์ เป็นต้น

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงให้คำจำกัดความของวรรณคดีไว้ว่า วรรณคดีโดยแท้ เป็นศิลปกรรมหรือสิ่งสุนทร ซึ่งนักประพันธ์มีความรู้สึกนึกคิดอย่างใดแล้วก็ระบายภาพให้ผู้อ่านได้ชมความงามตามที่นักประพันธ์รู้สึกนึกคิดได้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมาย ของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่กล่าวว่า งานประพันธ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี มักจะได้รับการยกย่องในทางความงามและทางความคิดด้วย

สำหรับพระยาอนุมานราชธน ให้ความหมายว่า วรรณคดีในความหมายหนึ่ง หมายถึง บทประพันธ์ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง คือ วรรณคดีมีวรรณศิลป์

วิลเลียม เจ. ลอง กล่าวว่า วรรณคดี ในความหมายกว้างๆ หมายถึง การจดบันทึกของเผ่าพันธุ์ ซึ่งรวมเอาประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ บทกวี และข้อเขียนแบบนวนิยายของเผ่าพันธุ์นั้นๆ ในความหมายแคบ วรรณคดี คือการบันทึกชีวิตแบบมีศิลป์ สรุปแล้ววรรณคดี หมายถึง การแสดงออกซึ่งชีวิตในลักษณะข้อเท็จจริง และความสวยงาม วรรณคดีเป็นบันทึกชีวิต ความคิด อารมณ์ และแรงคล้อยของมนุษยชาติ วรรณคดีคือประวัติศาสตร์ทางวิญญาณของมนุษย์

ผู้วิจัยพอสรุปความว่า วรรณคดี เกี่ยวข้องกับการบันทึกประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธชินราช ทำให้ผู้วิจัยในเรื่องพุทธศิลป์กับพระพุทธชินราชในฐานะเป็นสื่อในการนำมาวิจัย เพื่อจะได้ค้นคว้าหาความจริงที่ปรากฏตามหนังสือคำหรับคำราที่มีผู้เขียนไว้ที่พอหาได้ ส่วนใหญ่ได้ฟังจากปากของชาวบ้าน จากความศรัทธาความเชื่อที่ปรากฏกับพวกเขาวัดกันด้านนามธรรม เพื่อให้เกิดความชัดเจน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาด้วยปัญญาดังมีมาใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เรื่องที่ ๕๐๕ หน้าที่ ๓๓๘

กาลามสูตร สูตรหนึ่งในคัมภีร์ดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสสอนชนชาวกาลามะแห่งเกสปุคคินิมในแคว้นโกศล ไม่ให้เชื่อถือนางายไรเหตุผล ตามหลัก ๑๐ ข้อคือ

๑. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างคำร่ำหรือคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก

- ๖. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุমান
- ๗. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดรองตามแนวเหตุผล
- ๘. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- ๙. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- ๑๐. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ท่านเป็นสมณะนี้ เป็นครูของเรา

ต่อเมื่อใด พิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นคณแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น เรียกอีกอย่างว่า เกสปฺคฺคฺยสุตฺร หรือ เกสปฺคฺคฺยสุตฺร

ผู้วิจัยเห็นว่า ความเชื่อสิ่งต่าง ๆ นั้นต้องประกอบด้วยปัญญา สามารถที่จะพิสูจน์ได้ พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ทดสอบ ให้ลงมือปฏิบัติดูแล้วก็จะรู้ได้เอง เหมือนกับการรักษาโรคเมื่อไม่เบียดเบียนกันแล้วความไว้วางใจซึ่งกันและกันก็จะเกิดขึ้น สังคมก็จะเกิดความสงบ ไม่ร้อนใจ

บทที่ ๓

ศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช

ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช ถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวพิษณุโลก เป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์สวยงาม เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนชาวพุทธทั่วไป ใครก็ตามเมื่อเดินทางไปเมืองพิษณุโลกแล้ว มิได้ไปนมัสการพระพุทธชินราชก็เหมือนกับว่าขาดอะไรไปสักอย่างหนึ่ง ทุกๆ วันจะมีประชาชนทั่วสารทิศจะเดินทางไปนมัสการกันบรรพบุรุษได้ถือคติการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และศูนย์รวมของชาวพุทธ ซึ่งมีคติอยู่ว่าประชาชนเมื่อมีที่อยู่อาศัยเป็นปรักแผ่นคิแล้ว จึงมีการก่อสร้างวัดเป็นที่พึ่ง

๓.๑ ความหมายของคำว่า “ศรัทธา”

ศรัทธา^๑ หมายถึง ความเชื่อ, ความเลื่อมใส, เช่น สิ้นศรัทธา ฉันทศรัทธาในความดีของเขา บางทีก็ใช้คู่กับคำว่า ปสาทะ เป็น ศรัทธาปสาทะ เชื่อ, เลื่อมใส, เช่น เขาศรัทธาในการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ

ศรัทธา^๒ หมายถึง ความเชื่อ, ความเชื่อถือ, ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดำรง

สัทธา^๓ ความเชื่อ, ในทางธรรม หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดำรงและในการทำความดีไม่ว่าใครคิดค้นตามลักษณะอาการภายนอก

คำว่า ความเชื่อ เป็นภาษาไทยถ้าเรียกตามบาลีอักษรไทย คือ สัทธา และสันสกฤตอักษรไทยคือ ศรัทธา ชาวไทยจึงใช้ภาษาผสมผสานกันไป ส่วนความหมายก็เป็นที่น่าสนใจ เมื่อกล่าวถึงความเชื่อ ก็ต้องกล่าวถึงลัทธิความเชื่อด้วย นั่นคือ ศาสนา ทุกๆ ศาสนาล้วนเกิดจากศรัทธาความเชื่อดังกันทั้งสิ้น

ศรัทธา คือ ความเชื่อ เป็นจุดเริ่มต้นของศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวง ศรัทธานั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต คือ ความเชื่อที่ประกอบปัญญา รู้เหตุรู้ผล และศรัทธาที่เป็นญาณ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๐.

วิปยุต ได้แก่ความเชื่ออันเกิดจากความไม่รู้เหตุรู้ผล ศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงเกิดจากศรัทธา ๒ ประการดังกล่าว ศรัทธาประเภทใดประกอบด้วยอวิชา เป็นญาณวิปยุต ศาสนาที่เกิด ก็ตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะไม่มีเหตุผลตามธรรม ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้น และตั้งอยู่ได้นานเกิดจากศรัทธาอันสัมปยุตด้วยปัญญา^๔

แม้ว่า คำว่า สัทธา (ศรัทธา) พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงไว้ค่อนข้างมาก ปรากฏอยู่ในหลายหมวดธรรม จุดมุ่งหมายสำคัญของหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนามีใช่เพียง เพราะให้เชื่อตามเท่านั้น แต่เป็นศรัทธาที่ประกอบไปด้วยปัญญา ที่เรียกว่า สัทธานุภาพสัมปยุตต์ ไม่ใช่เป็นที่ให้เชื่อโดยไร้เหตุผล ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์”^๕ ว่า

.....พระพุทธเจ้าทรงให้เสรีภาพทางความคิดและปัญญาเป็นการเปิดโอกาสแก่เสรีภาพทางความคิดอย่างเต็มที่ เพื่อเข้าถึงความจริงด้วยวิธีการแห่งปัญญา...เพราะการประกาศของพระพุทธเจ้าก็ทรงนำเสนอหลักการต่างๆ เป็นกลางๆ ว่า ความจริงเป็นอย่างนี้ เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้ หรือเมื่อผลอย่างนี้ๆ จะเกิดขึ้นจากเหตุอย่างนี้ๆ มนุษย์ควรเลือกเอาหรือควรปฏิบัติในเรื่องนั้นๆ อย่างไรก็ตามความจริงที่เป็นอย่างนี้ ถ้ามนุษย์ต้องการผลดีต้องปฏิบัติอย่างนี้ๆ ถ้าท่านปฏิบัติอย่างนี้ ผลดีก็จะเกิดขึ้น ท่านจะเห็นด้วยและปฏิบัติตามหรือไม่ละ...^๖

ในเรื่องนี้ มีพุทธพจน์รับรองไว้ว่า

“อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคคานํ อนุปปาทา วา ตถาคคานํ

ฐิตา ว สา ธาตุ ธมฺมฐฐิตตา ธมฺมนิยามตา....”

“ไม่ว่าตถาคคทั้งหลายจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตามหลักความจริงคือ กฎธรรมชาติก็คงอยู่อย่างนั้นตถาคคตรัสรู้ ค้นพบหลักความจริงนั้นแล้วก็มาบอกแสดง ตั้งวางหลัก เปิดเผย แจกแจงทำให้เข้าใจง่าย....”

^๔ เสถียร พันธรัณย์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คำบรรยายแก่นักศึกษาหลักสูตรปริญญาโท สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (๑๖ ธันวาคม ๒๕๔๐).

^๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, นิตยสารพุทธจักร: ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

^๗ อ.ก.ค. ๒๐/๑๓๗/๒๕๕.

ตามความเป็นจริงแล้ว หลักศรัทธา^๑ นี้ มีกล่าวไว้ค่อนข้างมากและจะกล่าวควบคู่หรือมีปัญญากำกับไว้เสมอ สำหรับตัวอย่าง ที่มักจะถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเสมอ เมื่อกล่าวถึงหลักศรัทธาคือ กาลามสูตร

๓.๒ ความสำคัญของศรัทธา^๑

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ และสั่งสอนเผยแพร่ ได้เริ่มขึ้นในแคว้นคันธารราฐประเทศอินเดียอันเป็นแหล่งกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อประมาณเกือบ ๒,๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นการสมัยหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้วเป็นเวลายาวนานประมาณ ๖๐๐ - ๘๐๐ ปี

ในชั้นต้นพุทธศาสนิกชนในอินเดียได้สร้างศาสนสถาน และรูปสัญลักษณ์ขึ้นแทนพระองค์เพื่อสักการบูชา เช่น รูปธรรมจักร รูปคันโพธิ์ หรือรอยพระพุทธรบาท เป็นต้น ด้วยในยุคแรกๆ นั้นคตินิยมของชาวอินเดียยังไม่นิยมสร้างรูปเคารพเป็นรูปบุคคล ประกอบกับพระพุทธรูปบรรพกาลซึ่งทรงแสดงไว้แก่เหล่าสาวกเมื่อก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพานที่ว่าพระธรรมจะเป็นสิ่งแทนพระองค์ต่อไป จึงยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปในระยะเริ่มแรกพุทธกาล

แม้จะมีตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปซึ่งเรียกว่า พระแก่นจันทร์ ซึ่งกล่าวว่าพระเจ้าประเสนทิโกศลแห่งกรุงโกศลราชได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่งด้วยไม้แก่นจันทร์แดงด้วยความรู้รำลึกถึงพระพุทธองค์ในยามที่ยังทรงมีพระชนม์ชีพ และพระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธานุญาตให้พระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นั้นเป็นแบบอย่างการสร้างรูปเคารพเหมือนพระองค์ในครั้งหลังต่อไปได้ แต่ก็ไม่มีหลักฐานโบราณวัตถุที่ประเทศอินเดียมารับรองสอดคล้องกับตำนานพระแก่นจันทร์พอที่จะศึกษาแบบอย่างของพระพุทธรูปได้เลย

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพในระยะเริ่มแรกก็ได้สร้างลักษณะท่าทางเพื่อเป็นที่รำลึกถึงพระพุทธประวัติหรือเหตุการณ์ที่สำคัญซึ่งพุทธศาสนิกชนรำลึกถึง เช่น เมื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ก่อนตรัสรู้ก็สร้างพระพุทธรูปนั่งชันพระหัตถ์เป็นกิริยาสมาธิ หรือเหตุการณ์เมื่อพระพุทธองค์ทรงชนะพญามารก็ทำให้เป็นพระพุทธรูปนั่งพระหัตถ์ขวาห้อยที่พระเพลาเพื่อแสดงว่า ทรงชี้อ้างพระธรรมเป็นพยาน พระพุทธรูปทำจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลมเป็นที่รำลึกถึงการปฐมเทศนา

^๑ วรรณภรณ์ จักรวาลทิพากร, พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทศาล, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

นิ้วพระหัตถ์นั้นแทนรูปธรรมจักรหรืออาการหมุนวงธรรมจักร ตลอดจนพระพุทธรูปนอนก็เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์เมื่อเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน

การที่คนในยุคหลัง ๆ ค่อยมาสร้างพระพุทธรูปเคารพรำลึกถึงพระพุทธเจ้าตามศรัทธาและเพื่อเป็นพุทธานุสตินั้น ก่อให้เกิดรูปปฏิมากรรมที่สวงามตามคตินิยมของกลุ่มชนแต่ละหมู่เหล่า มีลักษณะทางศิลปกรรมและสิ่งประกอบต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและยุคสมัย ประกอบกับในประเทศอินเดียเอง พระพุทธศาสนาก็เกิดอยู่คู่เคียงกับศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งนิยมสร้างรูปเคารพเป็นเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ มีกิริยาท่าทางต่าง ๆ หลากหลาย ชาวพุทธคงจะต้องการสร้างสรรค์รูปเคารพในพระพุทธศาสนา ให้มาก ๆ แพร่หลายตามอย่างเทวรูปฮินดูบ้าง แต่ติดขัดด้วยพระพุทธองค์มิได้ทรงมีสัควาหนะใด ๆ มิได้ทรงถืออาวุธแบบใด ๆ มิได้ทรงเครื่องคนตรีชนิดใด ๆ เลย แต่ด้วยอิทธิพลของประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาอื่น ๆ นี้เองที่พระเถระและพุทธศาสนิกชนในระยะเวลาต่อ ๆ มา ก็ได้พยายามศึกษาและรจนาพระพุทธรูประวิคตอนต่าง ๆ ให้มีความละเอียดขึ้น สร้างสรรค์รูปแบบเพื่อให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปในกิริยาอาการต่าง ๆ มากขึ้น คัดเลือกพุทธประวัติ พุทธตำนาน นิทานต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างเรื่องราวที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้น อันเป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ขึ้นในแต่ละเขตประเทศที่พุทธศาสนาแพร่ไปถึงและดำรงสืบมา ไม่อาจยุติได้ว่าพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จะมีทั้งหมดเท่าใดทั้งนี้ เป็นไปตามคตินิยมและความคิดของแต่ละชาติแต่ละวัฒนธรรม

ในประเทศไทย การสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นั้น มีอยู่ครบถ้วนทุกยุคสมัยศิลปะเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงและได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากอินเดียและลังกา รวมทั้งจากศิลปะของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงผสมผสานกับลักษณะและความนิยมในท้องถิ่นเดิม เกิดพระพุทธรูปทุกอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน หลายปางออกไป

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้มีการค้นคว้ารวบรวมพุทธประวัติและคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ให้มากขึ้น ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงศึกษาและคัดเลือกถวายได้ถึง ๔๐ ปางและหลังจากนั้นต่อมาก็ยังมียุคที่สนใจในทางศาสนาและทางช่างได้จัดสร้างพระพุทธรูปและค้นคว้าพุทธประวัติเพิ่มเติมเพื่อสร้างพระพุทธรูปแบบใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายต่อหลายปางดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันรวมทั้งการสร้างพระพิมพ์อีกนับร้อยแบบด้วยวัสดุหลากหลายต่าง ๆ กัน อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีพระพุทธรูปและพระพิมพ์จำนวนมากที่สุด และเป็นชนชาติที่มีความสนใจในการศึกษารวบรวมพุทธศิลปะประเภทพระพุทธรูปมากที่สุดในโลก

๓.๓ ประเภทของศรัทธา

ศรัทธา คือ ความเชื่อ เป็นจุดเริ่มของศาสนาน้อยใหญ่ ศรัทธานั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. ศรัทธา อันเป็นญาณสัมปยุต คือ ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา รู้เหตุรู้ผล
๒. ศรัทธา อันเป็นญาณวิปยุต ได้แก่ ความเชื่ออันเกิดจาก ความไม่รู้เหตุรู้ผล

ศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงเกิดจากศรัทธา ๒ ประเภท ศรัทธาประเภทใดประกอบด้วย อวิชา เป็นญาณวิปยุต ศาสนาที่เกิดขึ้นอยู่ไม่นาน เพราะไม่มีเหตุผลตามธรรมชาติ ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้น และตั้งอยู่ได้นานเกิดจากศรัทธา อันสัมปยุตด้วยปัญญา

หลักศรัทธาที่ประกอบเหตุผลในพระพุทธศาสนามี ๔ ประการคือ^๙

๑. กัมมสัทธา คือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง หมายถึง เชื่อว่าเมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งที่รู้ ย่อมเป็นกรรมคือเป็นความชั่วความดีขึ้นในคน เป็นเหตุปัจจัย ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบต่อไป การกระทำนั้นไม่ว่าเปล่าและเชื่อว่า ผลที่คิดการจะสำเร็จได้ด้วย การกระทำมิใช่ด้วยการอ้อนวอน หรือนอนคอยโชค เป็นต้น

๒. วิปากสัทธา คือ เชื่อในวิปาก หรือ ผลของกรรม ว่ามีอยู่จริง เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้ว ต้อง มีผลและต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓. กัมมัสสกตาสัทธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ คน คือ เชื่อว่า แต่ละคนเป็น เจ้าของกรรม และจะต้องรับผิดชอบส่วยผลไปตามกรรมของตน

๔. ตถาคคโพธิสัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีความมั่นใจในองค์พระตถาคคว่า พระองค์ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้ง ๕ ประการนั้น ทรงตรัสแสดง ธรรม ทรงบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตน ด้วยดีก็สามารถเข้าถึงธรรมสูงสุด บริสุทธิและหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

๓.๔ คติความศรัทธาเกี่ยวกับพระพุทธชินราช

คติ หมายถึง แบบอย่าง วิธี แนวทาง คติความเชื่อจึงหมายถึง แบบอย่างความเชื่อที่ ประพฤติสืบๆ กันมา^{๑๐}

^๙ อ.สุตต. ๒๓/๔/๕.

^{๑๐} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ: นามบัญญัติฉบับที่ ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๕.

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ และสั่งสอนเผยแผ่ ได้เริ่มขึ้นในแคว้นคันธารราชประเทศอินเดียอันเป็นแหล่งกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อประมาณเกือบ ๒,๐๐๐ ปี^{๑๑}

ด้วยความศรัทธาในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นแรงจูงใจให้เกิดความเชื่อร่วมกันสร้างพระพุทธรูปขึ้นราชให้เป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่สักการบูชาเป็นพุทธานุสสติเพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกโปรดให้ทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก (สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท) ที่พระองค์มีความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนาแตกฉานในพระไตรปิฎก ได้สร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเพื่อความมั่นคงสืบทอดพระพุทธศาสนา คืออาศัยพุทธบริษัททั้ง ๔

บริษัท ๔ (ชุมชน, ที่ประชุม, หมู่แห่งพุทธศาสนิก, ชุมชนชาวพุทธ)

๑. ภิกษุบริษัท

๒. ภิกษุณีบริษัท

๓. อุบาสกบริษัท

๔. อุบาสิกาบริษัท

จึงแสดงให้เห็นว่า การปกครองสมัยกรุงสุโขทัย และ พิษณุโลก คงจะปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ดังศิลาจารึก^{๑๒}

“ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน”

จากจารึกนี้ ทำให้ทราบว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังกหัตถ์ และพลหรือพลังของพระพระมหากษัตริย์

จึงแสดงให้เห็นว่า หลักการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม มีทศพิธราชธรรม เป็นต้นนี้พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง พิษณุโลกก็คงจะปกครองคล้ายๆ กันดังมีประวัติของพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกที่พระองค์ศึกษาพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ จึงเกิดศรัทธารวมพลังประชาชนสร้างพระพุทธรูปขึ้นราช เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธบริษัท ๔^{๑๓}

^{๑๑} วรรณทน รัชวาลทิพากร, พระพุทธรูปบ้านคูเมือง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทศาล, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

^{๑๒} อ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๒๕/๑๖๘

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๒.

๓.๕ พระพุทธชินราชกับความศรัทธาทางด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์^๔

พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวต่างประเทศรู้จักกันดี เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะสวยงามเด่นสง่าที่สุดของประเทศไทย นับว่าเป็นประติมากรรมชิ้นสูงสุดแห่งพุทธศิลป์ ช่างสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาด้วยจินตนาการอันบริสุทธิ์โดยไม่มีต้นแบบจากที่ใดๆ

มีหลักฐานจากหนังสือ พงสาวดารเหนือกล่าวไว้ว่า “ในปีพุทธศักราช ๑๕๐๐ และบางฉบับกล่าวไว้ว่า ในปีพุทธศักราช ๑๕๐๐ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกหรือพระมหาธรรมราชาลิไท หลังจากทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ได้ทรงรับสั่งให้ช่างที่มีฝีมือดีคือ บาอินทร์ บาพราหมณ์ บาพิษณุ บาราชสิงห์ และบาราชกุศล และช่างจากเมือง ศรีสัชนาลัย เมืองสวรรคโลก เมืองเชียงแสน และเมืองหริภุญชัย ช่วยกันหล่อพระพุทธรูปขึ้น ๓ องค์ คือพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารที่พระองค์ได้จัดสร้างขึ้น

แต่การหล่อในคราวนั้นตามพงสาวดารเหนือกล่าวว่า เมื่อกะเทาะหุ่นออกมาแล้วทองหล่อติดเป็นองค์พระบริบูรณ์เพียง ๒ องค์เท่านั้น คือพระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ส่วนพระพุทธชินราชนั้นทองหล่อไม่เต็มองค์เป็นที่อัศจรรย์ยิ่ง จึงทำการหล่ออีก ๒ ครั้งแต่ก็เป็นเช่นเดิม พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงทรงตั้งจิตอธิษฐานขอให้เทพยดาจงช่วยคลุจให้สร้างพระพุทธรูปสำเร็จตามพระประสงค์ด้วยเถิด พอถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๓๑๕ (พ.ศ. ๑๕๐๐) จึงได้ทำพิธีเททองอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ปรากฏว่ามีดาปะขาวผู้หนึ่งที่ไม่มีใครทราบว่ามีมาจากไหน ได้เข้ามาช่วยปั้นหุ่นและเททองด้วยตนเอง เมื่อกะเทาะหุ่นออกมาเป็นที่ประหลาดใจมาก เพราะทองหล่อติดเต็มองค์พระ เนื้อทองสัมฤทธิ์สุกสอาดใสงามหาที่ติมิได้ บ่งบอกถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในการทำพิธี

ปาฏิหาริย์ที่ปรากฏ เมื่อท่านไปถึงจังหวัดพิษณุโลก ท่านจะเห็นว่าผู้คนหลังไหลกันไปนมัสการพระพุทธชินราชอย่างเนืองแน่นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นวันธรรมดาหรือวันเสาร์และวันอาทิตย์ก็ตาม

“เจ้าประคุณเอ๋ย ท่านศักดิ์สิทธิ์จริงๆ นะพ่อ”

คุณลุงคนหนึ่งยกกับข้าวพ้อเข้า เขาเป็นคนพิษณุโลก เกิดที่อำเภอนครไทย เคารพนับถือสักการบูชาพระพุทธชินราชเป็นประจำ มีพระพุทธชินราชองค์จำลองเล็ก ๆ บูชา

“มีอะไรที่ระลึกถึงหลวงพ่อบ้านนี้แหละเราก็โล่งอกทุกครั้งไป”

^๔ ฝ่ายวิชาการ, ประเพณี ๔ ภาค พิธีมงคลของไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หอสมุดกลาง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

“คุณลุงพอจะเล่าให้ฟังได้ไหมว่าโล่งอกโล่งใจเรื่องอะไรบ้าง ?”

คุณลุงจึงรีบพูดขึ้นทันที พลางยกมือไหว้ไปทางหลวงพ่อบุญพระพุทธรชินราช ท่านพูดว่า

“อะไรที่ไม่ดี ไม่รู้ให้ใครช่วยก็กราบไหว้ท่าน ขอให้หลวงพ่อบุญพระพุทธรชินราชช่วยเหลือ
คุณเอ๊ย ข้าวยากหามาแพง หาเงินไม่ทันใช้หนี้ ก็กราบไหว้ขอให้ท่านช่วยได้เสมอ”

นางละม้าย แห่งบ้านบางระกำ พิชณุโลก ป่วยเป็นโรคเจ็บภายในช่องท้องมาเป็น
เวลานานปี ไปหาหมอาก็ตรวจวินิจฉัยโรคจนแน่ใจแล้ว บอกว่าก็ไม่เห็นมีอะไรผิดปกติตรงไหน
ทำไมจึงต้องปวดด้วย เมื่อมาให้ตรวจนางละม้ายก็ไม่ได้แสดงอาการเจ็บปวดประการใดเลย แต่พอ
กลับไปที่บ้านบางระกำ อาการก็เริ่มปวดอีกปวดบ้างหายบ้าง ราวกับโรคมันแกล้งเอาหรือมีอะไร
มากลั่นแกล้งให้เกิดอาการอย่างนั้น บางทีการปวดภายในช่องท้องที่ว่ามันหายไปนานเป็นอาทิตย์ เป็น
เดือน แต่แล้วก็กลับมาปวดอีก เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้นางละม้ายกลุ้มใจเป็นอย่างยิ่ง

สามีของนางละม้าย ชื่อ นายหล่อ ได้คำแนะนำมาจากเพื่อนๆ ด้วยกันว่า แกอยู่ที่เมือง
สองแคว (พิษณุโลก) นี่ทำไมแกจึงไม่ค่อยจะฉลาดเลย ทำไมโง่อยู่ได้เล่า นายหล่อก็ถามว่า
หมายความว่าอย่างไร เพื่อนของนายหล่อก็พูดว่า โน่นไง หลวงพ่อบุญพระพุทธรชินราช ใครๆก็เคารพ
นับถือ กราบไหว้ท่าน ใครมีทุกข์มีร้อน เคียดแค้นร้อนใจอะไรก็ไปกราบนมัสการท่าน ท่านก็จะช่วย
ขจัดปัดเป่าให้หายจากความร้อนนอกร้อนใจทุกรายนั่นแหละ แล้วเรื่องเมียของแกเกิดมีอาการเจ็บปวด
ในท้อง ถูกของ ถูกอะไรมาหรือเปล่าก็ไม่รู้ หรือเกิดมีอะไรมาสิงสถิตอยู่ใครจะรู้ หมอท่านก็บอกว่า
ไม่เป็นอะไร ก็แสดงว่าไม่มีอะไรในทางวงการแพทย์ แพทย์เขาถึงพูดว่าไม่ผิดปกติตรงไหน มันก็
จะต้องมีอะไรมาแอบแฝงอยู่ในตัวเมียแกแน่นอน มันมาแอบแฝงที่ภรรยาแกนั่นแหละ

นายหล่อก็เอะอ้อไปด้วย น่าจะจริง นายหล่อก็คิดอย่างนี้เหมือนกัน เมื่อมีเพื่อนฝูงมาออก
ความคิดเห็นให้มันก็น่าเชื่ออย่างนั้น

นายหล่อก็รีบกลับบ้าน นำเอาความนี้มาบอกนางละม้ายภรรยารักเก่าแก่ทันที

อ้าว มันเป็นอย่างนี้เองหรือ นางละม้ายอุทานออกมา แล้วก็มีความเห็นลงรอยกันทันที

จริงแล้ว อาการที่ตนเองเป็นอยู่ มันเหมือนผีเข้าผีออกชอบกล เคียดเจ็บในท้อง ปวด
มวนยังงั้นไม่รู้ ประเดี๋ยวก็หายไปเฉยๆ ไม่มีปีมีขลุ่ย มันแปลกแท้ๆ ต้องไปกราบไหว้ ไปอธิษฐานจิต
ให้พระพุทธรชินราชท่านช่วยดีที่สุด จะต้องไปให้เร็วที่สุดอีกด้วย ไปวันนี้เลย

หยุดงาน ไม่ทำมันแล้ว นางละม้ายงุมมือนายหล่อบุญผู้เป็นสามี ของนางขึ้นรถสองแถว
ตรงจึงออกจากบางระกำไปยังตัวเมืองสองแควทันที จนนายหล่อดำเคียบตามไม่ทัน เพราะนาง
ละม้ายแกล้งร้อน

“ฉันเจ็บปวดในท้องของฉัน แกช่วยเจ็บด้วยหรือคาหล่อ แกไม่เจ็บเลยนี่นาจึงทำใจเย็นอยู่
ยังงี้ ต้องไปวันนี้เลย ฉันจะได้หายเจ็บ หยุดงานทางนี้เอาไว้ก่อน ไป”

นี่แหละสองสามีภรรยาแห่งบ้านบางระกำจึงมาถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ริมฝั่งแม่น้ำ
น่านพอมองเห็นพระปรารักษ์โดดเด่นเป็นสง่าอยู่ นางละม้ายก็จึงมือสามีตรงดิ่งเข้าไปตรงทางเข้าวัด
ด้านหน้าทันที จนนายหล่อตามแทบไม่ทัน

“ใจเย็นๆแม่ละม้าย เคี้ยวก็หกล้มหกลูกหรือ”

“เย็นไม่ไหวแล้ว ฉันอยากหายจากโรคเร็วๆเข้าไปในโบสถ์กันเลยนะแก”

“พระพุทธชินราชท่านอยู่ในวิหารนะ ไม่ใช่ในโบสถ์ พุคให้อูถูก สามีค้านเพราะรู้ว่า
อย่างนั้น”

“ไปเถื่อน่า จะอยู่วิหารอยู่โบสถ์ก็ไม่เป็นไร ฉันจะกราบหลวงพ่อก่อน ให้หลวงพ่อก่อน
ช่วยนี่แหละเขาถึงว่าใกล้เกลือกินด่าง คนอยู่เมืองสองแควแท้ๆ แต่ไม่มาหาหลวงพ่อก่อนพระพุทธชิน
ราช มันน่าเขกกะบาลนัก”

“ไป เข้าไปเลยอธิษฐานให้คินะ โรคภัยจะได้หมดไปจากเนื้อตัวเราเสียที เจ้าพระคุณ”

บรรดาภคสาภายในพระวิหาร อันกว้างใหญ่ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเต็มไปด้วยผู้คน
ทั้งชาย หญิง เด็กและผู้ใหญ่ พวกเขามากกราบนมัสการจุดธูป จุดเทียน บูชาหลวงพ่อก่อนพระพุทธชินราช
ที่เด่นสง่าเป็นประธานอยู่เบื้องหน้า

นางละม้ายซื้อดอกไม้ธูปเทียนจากหน้าพระวิหาร แล้วก็เข้าไปภายในพระวิหารด้วย
อาการสำรวมตามติดด้วยนายหล่อ

ด้วยแรงศรัทธา แรงใจที่มีอยู่นางละม้ายตั้งจิตอันมั่นคงของนาง พนมมืออยู่เบื้องพระ
พักตร์ขององค์พระปฏิมาอันสูงส่งด้วยบุญญาธิการสูงสุด ขอให้หายจากโรค หายจากอาการที่
ตนเองเจ็บร้าวระบมอยู่ในช่องท้องเสมอมา เคี้ยวเป็น เคี้ยวหาย ขอให้มันละลายหายไปให้หมดสิ้น
อย่ามาคิดค้างกันอีกเลย นางอธิษฐานแล้วก็กราบหลวงพ่อก่อนให้องค์หลวงพ่อก่อนช่วยจัดปัดเป่าไปให้
สิ้น

ได้กราบไหว้พระพุทธชินราชแล้วสองสามีภรรยาก็รู้สึกว่ามีผลดีขึ้นปลดปล่อย
ขึ้นมาทันที

ด้วยความรู้สึกอะไรก็ไม่ทราบได้ หรือเป็นเพราะความเชื่อมั่นในองค์พระปฏิมาที่ศักดิ์สิทธิ์
นางละม้ายกับนายหล่อนกลับบ้านบางระกำ พร้อมกับพระบูชาพระพุทธชินราชอีก ๑ องค์ ซึ่งบูชา
จากภายในพระวิหารหลวงพ่อก่อนเขากลับมากราบไหว้บูชาที่บ้าน อีกองค์หนึ่ง

เหมือนสวรรค์ช่วย บุญญาธิการ พลังอำนาจแห่งองค์พระปฏิมากรอันยิ่งใหญ่ บันดาล
ไปแล้วหรือไหน ?

ท่านเชื่อหรือเปล่า นางละม้ายไม่เคยเจ็บปวดมวนร้าวระบมภายในท้องอย่างที่เคยเป็นมา
อีกตั้งแต่บัดนั้น ไม่น่าเชื่อจริงๆ ครับ

แต่ก็ต้องเชื่อ ! เพราะจากค่านางละม้ายบอกกล่าวมาเช่นนี้ พระพุทธชินราช องค์ปฏิมา
อันงดงามที่สุดแห่งแผ่นดิน สยามประเทศ

สาธุ.....ท่านช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้ความร่มเย็นแก่ชาวบ้าน ชาวเมืองในแผ่นดิน
จริงๆ ขอท่านได้โปรดช่วยผู้คนต่อไปอีกด้วยเถิด

ความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระปฏิมาหรือเกจิอาจารย์ต่างๆ คือสิ่งยึดเหนี่ยวเป็นหลักชัยของ
พวกเราชาวพุทธ และชาวอื่นใดก็ตามแม้จะไม่นับถือศาสนาพุทธ แต่คุณงามความดีของสิ่งเหล่านี้ก็
มิได้เลือกที่รักมักที่ชัง อันเป็นลักษณะที่ชาวพุทธต่างก็ประสงค์ ให้เกิดแก่ผู้คนไม่ว่าชาติใดภาษาใด

๓.๖ ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย ทั้งในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และ
เชิงปริมาณ (Quantitative Research)

๓.๖.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research)

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธชินราชที่ประดิษฐานที่วัด
พระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ตามแนวพุทธศิลป์ โดยการสำรวจจากเอกสารและวรรณกรรม
(Documentary Research) ต่างๆ ได้แก่ พระไตรปิฎก วรรณคดี ฎีกา ปกรณวิเสสต่างๆ เอกสารงานวิจัย
และอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์และความศรัทธาต่อพุทธศิลป์

๓.๖.๒ การวิจัยเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัย เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่าง องค์พระพุทธ
ชินราชในฐานะสื่อที่ก่อให้เกิดความศรัทธาต่อประชาชน ที่มานมัสการพระพุทธชินราช ที่วัดพระศรี
รัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก โดยผู้วิจัย ได้ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำ
ขึ้น หลังจากทดสอบความแม่นยำของเครื่องมือแล้ว ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในภาคสนาม

๓.๖.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่มานมัสการพระพุทธชินราช ณ วัดพระศรีรัตน
มหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือน ตุลาคม ๒๕๔๕ ถึง มกราคม ๒๕๕๐ โดยใช้
วิธีการสุ่มสำรวจกลุ่มตัวอย่าง (Accidental Sampling) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐๐ คน จากจำนวน
ทั้งหมด ๓,๐๐๐ คน ในวันปกติและ ๕,๐๐๐ คน ในวันหยุดราชการ หรือวันหยุดพิเศษ

๓.๖.๔ เครื่องมือที่ใช้

เครื่องมือ ได้แก่ แบบสอบถามแบบมีประเด็นต่างๆ โดยมีองค์ประกอบ ๖ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับความรู้สึกและความประทับใจที่มีต่อพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธชินราช

ส่วนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับด้านศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช

ส่วนที่ ๕ คำถามเกี่ยวกับความประทับใจที่มีต่อพระพุทธชินราช

ส่วนที่ ๖ คำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อพระพุทธชินราชและพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ

๓.๖.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้ ไปวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ (SPSS) ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล สถิติในการวิเคราะห์ คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายลักษณะข้อมูลทั่วไปในรูปตารางแจกแจงความถี่ และสถิติแสดงความสัมพันธ์ใช้สถิติไคว์สแควร์ (Chi square)

บทที่ ๔

ผลจากการวิจัยเชิงปริมาณ

จากแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น เพื่อทราบความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก โดยกลุ่มตัวอย่าง จากประชาชนที่มาสักการะ จำนวน 300 คน โดยมีผลการศึกษา ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ จำนวนและร้อยละ ของผู้ที่มีพระพุทธชินราชไว้บูชา

พระพุทธชินราช	จำนวน	ร้อยละ
มี	๒๗๖	๙๒.๐
ไม่มี	๒๔	๘.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีพระพุทธชินราชไว้บูชา จำนวน ๒๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๒.๐ และไม่มีพระพุทธชินราชไว้บูชาจำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒ จำนวนและร้อยละ กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	๑๐๘	๓๖.๐
หญิง	๑๙๒	๖๔.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๒ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน ๑๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๐ รองลงมาเป็นเพศชาย ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๓ จำนวนและร้อยละ ของอายุกลุ่มตัวอย่าง

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
๒๑ - ๓๐ ปี	๘๕	๒๘.๓
๔๑ - ๕๐ ปี	๘๒	๒๗.๓
๑๑ - ๒๐ ปี	๖๗	๒๒.๓
๓๑ - ๔๐ ปี	๓๔	๑๑.๓
๕๑ - ๖๐ ปี	๓๒	๑๐.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๓ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในช่วง ๒๑-๓๐ ปี จำนวน ๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๓ รองลงมา มีอายุอยู่ในช่วง ๔๑ - ๕๐ ปี จำนวน ๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๓ และถัดมามีอายุอยู่ในช่วง ๑๑ - ๒๐ ปี จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔ จำนวนและร้อยละ ของรายได้กลุ่มตัวอย่าง

รายได้ต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
๕,๐๐๑ - ๗,๐๐๐ บาท	๑๑๓	๓๗.๗
ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ บาท	๗๕	๒๖.๓
๓,๐๐๑ - ๕,๐๐๐ บาท	๖๘	๒๒.๗
มากกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป	๒๗	๙.๐
๗,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๓	๔.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๔ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีรายได้ในช่วงเดือนละ ๕,๐๐๑-๗,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๗ รองลงมามีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า ๓,๐๐๐ บาท จำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๓ และถัดมามีรายได้ในช่วงเดือนละ ๓,๐๐๑ - ๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๖๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๕ จำนวนและร้อยละ ของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามที่อยู่

ที่อยู่ปัจจุบัน	จำนวน	ร้อยละ
พิษณุโลก, กำแพงเพชร, นครสวรรค์, พิจิตร	๑๘๕	๖๑.๓
จังหวัดอื่นๆ	๘๑	๒๗.๐
กรุงเทพมหานคร	๓๕	๑๑.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๕ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่าง ที่พักอาศัยอยู่ที่พิษณุโลก กำแพงเพชร นครสวรรค์ พิจิตร จำนวน ๑๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๓ รองลงมา คือผู้พักอาศัยอยู่ที่จังหวัดอื่นๆ จำนวน ๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๐ และถัดมาคือผู้ที่พักอาศัยอยู่ที่กรุงเทพมหานคร จำนวน ๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๖ จำนวนและร้อยละ ของสถานภาพการสมรสของกลุ่มตัวอย่าง

สถานภาพการสมรส	จำนวน	ร้อยละ
โสด	๑๗๐	๕๖.๗
แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน	๖๕	๒๑.๐
หม้าย	๕๐	๑๖.๗
แต่งงานแล้วแยกกันอยู่	๑๑	๓.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๖ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานะโสดจำนวน ๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๗ รองลงมาคือผู้ที่แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน จำนวน ๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๐ ถัดมาคือผู้เป็นหม้ายจำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๗ จำนวนและร้อยละ ของวุฒิการศึกษากลุ่มตัวอย่าง

วุฒิการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ปริญญาตรี	๑๐๔	๓๔.๗
มัธยมศึกษา	๕๗	๓๒.๓
ประถมศึกษา	๕๖	๑๘.๗
อาชีวศึกษา	๔๐	๑๓.๓
สูงกว่าปริญญาตรี	๓	๑.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๗ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๗ รองลงมา มีวุฒิการศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓ และถัดมา มีวุฒิการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน ๕๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๘ จำนวนและร้อยละ ของอาชีพกลุ่มตัวอย่าง

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
ค้าขาย	๗๕	๒๕.๐
นักเรียน/ นักศึกษา	๖๖	๒๒.๐
รับจ้าง	๕๐	๑๖.๗
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	๔๕	๑๖.๓
เกษตรกรรวม	๒๒	๗.๓
พ่อบ้าน/ แม่บ้าน	๑๕	๖.๓
ข้าราชการ	๑๕	๖.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๘ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีอาชีพค้าขาย จำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๐ รองลงมา เป็นนักเรียน/ นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๐ และถัดมา มีอาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๕ จำนวนและร้อยละ ของสถานภาพทางสังคมกลุ่มตัวอย่าง

สถานภาพทางสังคม	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม/ สมาคมใดเลย	๒๒๔	๗๔.๗
เป็นสมาชิกกลุ่ม/ สมาคมต่างๆ	๖๕	๒๑.๗
เป็นผู้นำกลุ่ม/ สมาคมต่างๆ	๑๑	๓.๖
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๕ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพทางสังคมที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม/ สมาคมใดเลย จำนวน ๒๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๗ รองลงมาเป็นสมาชิกกลุ่ม/ สมาคมต่างๆ จำนวน ๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๗ และถัดมามีสถานภาพทาง สังคม ที่เป็นผู้นำกลุ่ม/สมาคมต่างๆจำนวน ๑๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๖ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๐ จำนวนและร้อยละ ของอารมณ์/ บุคลิกภาพกลุ่มตัวอย่าง

อารมณ์/ บุคลิกภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ร่าเริงแจ่มใส	๑๐๓	๓๔.๓
หนักแน่น/ ใจเหตุดผล	๘๔	๒๘.๐
ค่อนข้างโกรธง่าย	๓๕	๑๑.๖
อารมณ์ไม่คงที่	๗๘	๒๖.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๐ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีอารมณ์/ บุคลิกภาพร่าเริงแจ่มใส จำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๓ รองลงมามีอารมณ์หนักแน่น/ ใจเหตุดผล จำนวน ๘๔ คน คิดเป็น ร้อยละ ๒๘.๐ และถัดมามีอารมณ์ไม่คงที่ จำนวน ๗๘ คน คิดเป็น ร้อยละ ๒๖.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๑ จำนวนและร้อยละ ของปัญหาในกลุ่มตัวอย่าง

ปัญหา	จำนวน	ร้อยละ
ครอบครัว	๗๓	๒๔.๓
การเรียน	๔๕	๑๕.๐
การงาน	๓๕	๑๓.๐
เพื่อน	๑๕	๖.๓
เจ้านาย/ ลูกน้อง	๑	๐.๓
การเงิน	๑๑๐	๓๖.๓
อื่นๆ	๑๓	๔.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๑ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาด้านการเงิน จำนวน ๑๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๓ รองลงมามีปัญหาครอบครัว จำนวน ๗๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๓ และถัดมา มีปัญหาด้าน การเรียน จำนวน ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๒ จำนวนและร้อยละ ของวิธีแก้ปัญหากลุ่มตัวอย่าง

ทำอย่างไร	จำนวน	ร้อยละ
เข้าวัดทำบุญ	๓๕	๑๓.๐
ไหว้พระ สวดมนต์	๕๐	๓๐.๐
ปรึกษาเพื่อน	๒๑	๗.๐
ปรึกษาคู่ครอง	๓๗	๑๒.๓
ปรึกษาผู้ที่นับถือ	๑๐๐	๓๓.๓
อื่นๆ	๑๓	๔.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๒ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เมื่อมีปัญหา ปรึกษาผู้ที่นับถือ จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓ รองลงมาไหว้พระสวดมนต์ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๐ และ ถัดมาเข้าวัดทำบุญ จำนวน ๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๓ จำนวนและร้อยละ ของการได้รับรู้เกี่ยวกับธรรมะจากสื่อของกลุ่มตัวอย่าง

การรับรู้จากสื่อ	จำนวน	ร้อยละ
หนังสือทั่วไป	๖๒	๒๐.๖
พระภิกษุ- สามเณร	๔๕	๒๖.๓
ทีวี- วิทยู	๔๕	๑๖.๓
บิดา- มารดา	๔๐	๒๓.๓
ครูบาอาจารย์	๔๐	๑๓.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๓ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ รับรู้ธรรมะจากพระภิกษุ สามเณร จำนวน ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๓ รองลงมาได้รับรู้ธรรมะจากบิดา มารดา จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๓ และถัดมาได้รับรู้ธรรมะจากหนังสือทั่วไป จำนวน ๖๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๖ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๔ จำนวนและร้อยละ ของความสนใจในพระพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

ระดับความสนใจ	จำนวน	ร้อยละ
มากที่สุด	๑๐๖	๓๕.๓
มาก	๘๕	๒๘.๖
ปานกลาง	๑๐๕	๓๕.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๑๔ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความสนใจในพระพุทธศาสนา ระดับมากที่สุด จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ รองลงมาให้ความสนใจในพระพุทธศาสนา ระดับมาก จำนวน ๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๖ และถัดมาให้ความสนใจในพระพุทธศาสนาใน ระดับปานกลาง จำนวน ๑๐๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๕ จำนวนและร้อยละ ของวิธีการที่ทำให้เข้าใจธรรมะของกลุ่มตัวอย่าง

วิธีการที่ช่วยให้เข้าใจ	จำนวน	ร้อยละ
การอ่าน	๑๖๕	๕๕.๐
ไปสนทนากับพระภิกษุ	๑๕	๖.๓
ถามบิดา- มารดา	๑๐	๓.๓
การฟังธรรม	๑๐๖	๓๕.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๕ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คิดว่าการอ่านเป็นวิธีการที่ช่วยให้เข้าใจธรรมะได้ดีที่สุด จำนวน ๑๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๐ รองลงมาคิดว่าการ ฟังธรรมะเป็นวิธีการที่ช่วยให้ เข้าใจธรรมะ จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ และถัดมาคิดว่าการสนทนากับพระภิกษุ เป็น วิธีการ ที่ช่วยให้เข้าใจธรรมะ จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๖ จำนวนและร้อยละ ของจุดประสงค์การเข้าวัดฟังธรรมะของกลุ่มตัวอย่าง

จุดประสงค์	จำนวน	ร้อยละ
เพื่อทำความเข้าใจ	๔๖	๑๕.๓
เพื่อนำมาปฏิบัติ	๑๔๖	๔๘.๓
เพื่อนำมาสอนลูก- หลาน	๔๕	๑๕.๐
เพื่อเสริมศรัทธา	๖๓	๒๑.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๖ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เข้าวัดฟังธรรมะเพื่อนำมาปฏิบัติ จำนวน ๑๔๖ คนคิดเป็นร้อยละ ๔๘.๓ รองลงมาคือผู้ที่เข้าวัดฟังธรรมะเพื่อ เสริมศรัทธา จำนวน ๖๓ คนคิดเป็นร้อยละ ๒๑.๐ และถัดมาเข้าวัดฟังธรรมะเพื่อทำความเข้าใจ จำนวน ๔๖ คนคิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๗ จำนวนและร้อยละ ของความถี่ต่อการนมัสการพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง

ความถี่	จำนวน	ร้อยละ
ทุกปี	๑๘๓	๖๑.๐
ปีละครั้ง	๓๐	๑๐.๐
ไปบ้างบางครั้ง	๔๒	๑๔.๐
เป็นครั้งแรก	๔๕	๑๕.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๗ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ไปนมัสการพระพุทธชินราชทุกปี จำนวน ๑๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๐ รองลงมาไปนมัสการ พระพุทธชินราชเป็นครั้งแรก จำนวน ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐ และถัดมาไปนมัสการพระพุทธชินราชเป็นบางครั้ง จำนวน ๔๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑๘ จำนวนและร้อยละ ของจุดประสงค์ที่มากกราบไหว้พระพุทธชินราช

จังหวัดพิษณุโลกของกลุ่มตัวอย่าง

จุดประสงค์	จำนวน	ร้อยละ
เพื่อขอพร	๑๖๕	๕๕.๐
กราบไหว้สวดมนต์ และนั่งสมาธิ	๑๒๔	๔๑.๓
แก้บนสะเดาะเคราะห์	๑๑	๓.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๑๘ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มากกราบไหว้พระพุทธชินราชเพื่อขอพร การขอพรนั้นถือว่าเป็นพลังของความสำเร็จได้ที่จะดำเนินตามพร ที่ขอนั้นเพื่อออกตนต่อสู้กับปัญหาได้ จำนวน ๑๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๐ รองลงมากราบไหว้พระพุทธชินราชเพื่อสวดมนต์ นั่งสมาธิ จำนวน ๑๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๓ และถัดมา มากกราบไหว้พระพุทธชินราช เพื่อแก้บน สะเดาะเคราะห์ จำนวน ๑๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๐ จำนวนและร้อยละ ของสาเหตุที่คิดว่านำไปสู่การสร้างพระพุทธรูป

บุคคลมีสุข ใจหาย อุดรยาของกลุ่มตัวอย่าง

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
เกิดจากศรัทธา	๑๒๖	๔๒.๐
เพื่อการเผยแพร่	๕๔	๑๘.๐
เพื่อบูชากราบไหว้	๑๔	๔.๓
เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ	๑๐๖	๓๕.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๒๐ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คิดว่าการสร้างพระพุทธรูปมีสุข ใจหาย อุดรยาเกิดจากความศรัทธาจริงๆ ไม่มีการซื้อขายเหมือนในยุคปัจจุบัน จำนวน ๑๒๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๐ รองลงมาคิดว่าสร้างพระพุทธรูป บุคคลมีสุข ใจหาย อุดรยาเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สมัยอุดรยาจึงมีวัดมากมายบอกถึงความเจริญทางด้านจิตใจ และเป็นที่พึ่งของชาวพุทธได้ จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ และถัดมาคิดว่าสร้างพระพุทธรูปบุคคลมีสุข ใจหาย อุดรยาเพื่อการเผยแพร่จำนวน ๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๑ จำนวนและร้อยละ ของสาเหตุที่ได้มากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปชินราชของ

กลุ่มตัวอย่าง

สาเหตุที่มากกราบไหว้	จำนวน	ร้อยละ
ความเชื่อ	๑๓๒	๔๔.๐
การได้อ่านประวัติ	๔๑	๑๓.๓
ความศักดิ์สิทธิ์	๑๒๗	๔๒.๓
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๒๑ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มากกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปชินราช เพราะความเชื่อที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จกับผู้นั้นได้เกิดพลังทางจิต เกิดความสุข มีคุณธรรมเพื่อนำมา รักษาสุขภาพจิตใจได้ จำนวน ๑๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๐ รองลงมา มากกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปชินราช เพราะความศักดิ์สิทธิ์ด้านพุทธคุณเชื่อมั่นในการทำมาค้า การกราบ การไหว้ ถือว่าเป็นมงคล ในทางพุทธศาสนา จำนวน ๑๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ร้อยละ ๔๒.๓ และ ถัดมา มากกราบไหว้บูชา พระพุทธรูปชินราชหลังจากที่ได้อ่านประวัติ จำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ร้อยละ ๑๓.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๒ จำนวนและร้อยละ ด้านความรู้สึกประทับใจในขณะขึ้นมัสการพระพุทธชินราช ของ
กลุ่มตัวอย่าง

ประเด็น	มาก	ปานกลาง	น้อย
ความงดงามขององค์พระและซุ้ม เรือนแก้ว	๕๑.๓ (๒๗๔)	๘.๗ (๒๖)	๐.๐ (๐)
การจัดวางองค์พระสัมพันธ์กับพื้นที่ วิหาร	๕๕.๓ (๑๓๐)	๔๐.๗ (๑๓๐)	๐.๐ (๐)
การจัดพื้นที่องค์ประกอบ	๖๕.๗ (๑๕๐)	๓๔.๓ (๑๑๐)	๐.๐ (๐)
ประวัติกการสร้าง	๕๒.๗ (๑๖๐)	๔๗.๓ (๑๔๐)	๐.๐ (๐)
เมื่อได้เห็นแล้วอยากอยู่นานๆ	๘๔.๐ (๒๕๒)	๑๖.๐ (๔๘)	๐.๐ (๐)

ตารางที่ ๒๒ แสดงให้เห็นว่าความรู้สึกประทับใจในขณะขึ้นมัสการพระพุทธชินราช เป็น
ดังนี้

ความรู้สึกประทับใจในขณะขึ้นมัสการพระพุทธชินราช ในระดับมาก พบว่ามีความ
ประทับใจในด้านความงดงามขององค์พระและซุ้มเรือนแก้ว มากที่สุด จำนวน ๒๗๔ คน คิดเป็น
ร้อยละ ๕๑.๓ รองลงมา คือ เมื่อได้เห็นแล้วอยากอยู่นานๆ จำนวน ๒๕๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๔.๐
และถัดไปคือ การจัดพื้นที่องค์ประกอบ จำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๗ ตามลำดับ

ความรู้สึกประทับใจในขณะขึ้นมัสการพระพุทธชินราช ระดับปานกลาง พบว่ามีความ
ประทับใจในด้านประวัติกการสร้าง มากที่สุด จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๓ รองลงมา
คือ การจัดวางองค์พระสัมพันธ์กับพื้นที่วิหาร จำนวน ๑๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๗ และถัดไปคือ
การจัดพื้นที่องค์ประกอบ จำนวน ๑๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๓ ตามลำดับ

ความรู้สึกประทับใจในขณะขึ้นมัสการพระพุทธชินราช ระดับน้อย ไม่ปรากฏข้อมูล

ตารางที่ ๒๓ จำนวนและร้อยละ ของการให้ความสำคัญพระพุทธชินราชในแต่ละด้าน

การให้ความสำคัญ	จำนวน	ร้อยละ
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์	๑๕๒	๖๔.๐
เป็นพระสวยงาม	๖๓	๒๑.๐
เป็นพระมีชื่อเสียง	๒๔	๘.๐
เป็นพระสะสม	๒๑	๗.๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๒๓ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ให้ความสำคัญกับพระพุทธชินราช ด้านที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถเปลี่ยนสภาพจิตใจให้มีเมตตา มีคุณธรรมในการทำมาค้าอย่างมีความสุขได้ จำนวน ๑๕๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๐ รองลงมาให้ความสำคัญในด้านที่เป็น พระสวยงาม จำนวน ๖๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๐ และถัดมาให้ความสำคัญในด้านที่เป็นพระมีชื่อเสียง จำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๔ จำนวนและร้อยละ ของความมีคุณค่าในแต่ละด้านของพระพุทธชินราช

คุณค่า	จำนวน	ร้อยละ
ทำให้จิตใจสงบเข้มแข็ง	๑๕๗	๕๒.๓
ป้องกันภัย	๑๐๕	๓๖.๓
โชคลาภ	๒๑	๗.๐
สวยงาม	๑๗	๕.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๒๔ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คิดว่าพระพุทธชินราชมีคุณค่าใน ด้านที่ทำให้จิตใจสงบเข้มแข็งที่เกิดจากการนั่งสมาธิต่อผู้ปฏิบัติได้ จำนวน ๑๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๓ รองลงมาคิดว่าพระพุทธชินราชมีคุณค่า ในด้านที่ช่วยป้องกันภัย จำนวน ๑๐๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๓ และถัดมาคิดว่ามีคุณค่าด้าน โชคลาภ จำนวน ๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๕ จำนวนและร้อยละ ของเหตุผลที่มานมัสการพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง

ประเด็น	จำนวน	ร้อยละ
เป็นลัทธิศรัทธาบ้านเกิดเมือง	๒๕๗	๘๕.๗
ขอพรหรือบนบานสานกล่าว	๘๑	๒๗.๐
เพื่อให้จิตใจสงบสุข	๑๓๑	๔๓.๗
เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง	๖๖	๒๒.๐

ตารางที่ ๒๕ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มานมัสการพระพุทธชินราชเพราะเป็นลัทธิศรัทธาบ้านเกิดเมืองเป็นพระพุทธปฏิมาประจำจังหวัด จำนวน ๒๕๗ คน คิดเป็น ร้อยละ ๘๕.๗ รองลงมา นมัสการพระพุทธชินราช เพื่อขอพรหรือบนบานสานกล่าว จำนวน ๘๑ คน คิดเป็น ร้อยละ ๒๗.๐ และถึคมานมัสการ พระพุทธชินราชเพื่อให้จิตใจสงบสุข จำนวน ๑๓๑ คน คิดเป็น ร้อยละ ๔๓.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๖ จำนวนและร้อยละ ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับความศรัทธาต่อพระพุทธชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง

ประเด็น	มาก	ปานกลาง	น้อย
ความงดงามขององค์พระ	๘๖.๐ (๒๕๘)	๑๔.๐ (๔๒)	๐.๐ (๐)
ช่วยคุ้มครองป้องกันภัย	๖๐.๓ (๑๘๑)	๓๒.๗ (๙๘)	๗.๐ (๒๑)
ช่วยปัดเป่าภัยพิบัติ	๖๓.๗ (๑๙๑)	๒๕.๓ (๗๘)	๗.๐ (๒๑)
ช่วยให้บังเกิดโชคลาภ	๘๕.๐ (๒๕๕)	๘.๐ (๒๔)	๗.๐ (๒๑)
ทำให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย	๖๖.๓ (๑๙๙)	๑๘.๗ (๕๖)	๑๕.๐ (๔๕)
เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจไม่ให้ ทำความชั่ว	๘๕.๐ (๒๕๕)	๘.๐ (๒๔)	๗.๐ (๒๑)
เป็นศูนย์รวมของการทำความดี	๖๐.๓	๓๒.๗	๗.๐

	(๑๘๑)	(๕๘)	(๒๑)
--	-------	------	------

ตารางที่ ๒๖ แสดงให้เห็นว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับความศรัทธาต่อพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง เป็นดังนี้

ความคิดเห็นเกี่ยวกับความศรัทธาต่อพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับมาก พบว่ามีความคิดเห็นในด้านความงดงามขององค์พระ จำนวน ๒๕๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๐ รองลงมา คือ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจไม่ให้ทำความชั่ว และช่วยให้บังเกิดโชคลาภ จำนวนร้อยละ ๒๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๐ และถัดไป คือ ทำให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จำนวน ๑๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๓ ตามลำดับ

ความคิดเห็นอันดับแรก เกี่ยวกับความศรัทธาต่อพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง พบว่ามีความคิดเห็นในด้านช่วยคุ้มครองป้องกันภัย และ เป็นศูนย์รวมของการทำความดี จำนวน ร้อยละ ๕๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๗ รองลงมา คือ ช่วยปิดเป่าภัยพิบัติ จำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓ และถัดไป คือ ทำให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จำนวน คน ๕๖ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๗ ตามลำดับ

ความคิดเห็นเกี่ยวกับความศรัทธาต่อพระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับน้อยอันดับแรก พบว่ามีความคิดเห็นในด้านทำให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จำนวน ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐ และถัดมามีความเห็นเหมือนกัน คือ ช่วยคุ้มครองป้องกันภัย ช่วยปิดเป่าภัยพิบัติ ช่วยให้บังเกิดโชคลาภ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจไม่ให้ทำความชั่ว เป็นศูนย์รวมของการทำความดี จำนวนร้อยละ ๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๐

ตารางที่ ๒๗ จำนวนและร้อยละ ของความคิดศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราชจากกลุ่มตัวอย่าง

ศรัทธาเกิดจาก	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่,ปู่ ย่า,ตา ยาย	๑๔๕	๔๕.๗
สื่อที่เสนอ	๘๕	๒๘.๓
การเรียนรู้	๒๘	๙.๓
พระสงฆ์	๓๘	๑๒.๗
รวม	๓๐๐	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๒๗ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คิดว่าความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราชเกิดจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะบรรพบุรุษได้มีวิธีการถ่ายทอดให้รู้จักคุณค่าทางศาสนาที่จะปฏิบัติตนให้ถูกต้อง จำนวน ๑๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๗ คิดว่า รองลงมาความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช เกิดจากสื่อที่นำเสนอ จำนวน ๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๓ และถัดมาคิดว่า ความศรัทธาที่มีเกิดจาก พระสงฆ์ จำนวน ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๘ จำนวนและร้อยละ ด้านความรู้สึกที่มากกระทบจิตใจเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง

ประเด็น	มาก	ปานกลาง	น้อย
จิตใจที่ได้มากราบ	๗๐.๐ (๒๑๐)	๑๖.๐ (๔๘)	๑๔.๐ (๔๔)
มีขวัญและกำลังใจ	๕๕.๓ (๑๖๖)	๒๘.๗ (๘๖)	๑๖.๐ (๔๘)
นับถือในคุณวิเศษที่เคยได้ขึ้นมา	๕๕.๓ (๑๖๖)	๒๘.๗ (๘๖)	๑๖.๐ (๔๘)
เกิดปีติ	๗๐.๐ (๒๑๐)	๑๖.๐ (๔๘)	๑๔.๐ (๔๔)

ระลึกถึงในฐานะตัวแทน พระพุทธเจ้า	๗๒.๓ (๒๑๗)	๑๒.๗ (๓๘)	๑๕.๐ (๔๕)
เชื่อมั่นในพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ	๗๐.๐ (๒๑๐)	๑๖.๐ (๔๘)	๑๔.๐ (๔๔)
คล้ายทุกข์	๗๒.๓ (๒๑๗)	๑๒.๗ (๓๘)	๑๕.๐ (๔๕)

ตารางที่ ๒๘ แสดงให้เห็นว่า ด้านความรู้สึกที่มากกระทบจิตใจเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราชของกลุ่มตัวอย่าง เป็นดังนี้

ความรู้สึกเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราช ในระดับมาก พบว่าทำให้รู้สึกเหมือนได้เฝ้าพระพุทธเจ้า และ คลายทุกข์ จำนวนร้อยละ ๒๑๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๒.๓ รองลงมา คือ คีใจที่ได้มากราบ, เกิดปีติและเชื่อมั่นในพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จำนวนร้อยละ ๒๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๐.๐ และถัดไป คือ มีขวัญและกำลังใจ และ นับถือในคุณวิเศษที่เคยได้ยินมา จำนวนร้อยละ ๑๖๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๓ ตามลำดับ

ความรู้สึกเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราช ในระดับปานกลาง พบว่าทำให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการที่จะต่อสู้เพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ถูกต้องอันดีงาม และ นับถือในคุณวิเศษที่เคยได้ยินมา จำนวนร้อยละ ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๗ รองลงมา คีใจที่ได้มากราบ, เกิดปีติ และเชื่อมั่นในพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จำนวนร้อยละ ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๐ และถัดไป คือ ระลึกถึงในฐานะตัวแทนพระพุทธเจ้า และ คลายทุกข์ จำนวนร้อยละ ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๗ ตามลำดับ

ความรู้สึกที่มากกระทบจิตใจเมื่อมากราบไหว้พระพุทธชินราช ในระดับน้อย พบว่าทำให้เกิดขวัญและกำลังใจ และ นับถือในคุณวิเศษที่เคยได้ยินมา จำนวนร้อยละ ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๐ รองลงมา คือ ระลึกถึงในฐานะตัวแทนพระพุทธเจ้า และ คลายทุกข์ จำนวนร้อยละ ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐ และถัดไป คีใจที่ได้มากราบ, เกิดปีติ และเชื่อมั่นใน พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ คือ จำนวนร้อยละ ๔๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๕ จำนวนและร้อยละ ด้านความรู้สึกรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่ม
ตัวอย่าง

ประเด็น	มาก	ปาน กลาง	น้อย
พระพุทธรชินราชเป็นพระ อันดับ ๑ ของประเทศไทย	๖๕.๗ (๑๕๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)
พระพุทธรชินราชเป็นพระ สำคัญที่ทุกบ้านควรมี	๖๖.๗ (๒๐๐)	๒๕.๐ (๘๗)	๘.๓ (๑๓)
ท่านจะต้องเดินทางไป นมัสการให้ได้อย่างน้อย ๑ ครั้ง	๖๕.๗ (๑๕๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)
เป็นพระที่ต้องถ่ายทอค บอกลูกหลานให้ ศรัทธาคือไป	๖๖.๗ (๒๐๐)	๒๕.๐ (๘๗)	๘.๓ (๑๓)
คนเราจะดีชั่วอยู่ที่ตัวไม่ใช่พระ ที่แขวนคอ	๖๕.๗ (๑๕๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)
พระอยู่ที่ใจ ไม่ใช่อยู่ที่วัตถุ	๖๖.๗ (๒๐๐)	๒๕.๐ (๘๗)	๘.๓ (๑๓)
พระทุกองค์ทุกแบบเหมือนกันหมดมีค่า เท่ากันไม่แตกต่างกัน	๖๕.๗ (๑๕๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)
พระแต่ละองค์มีคุณค่าให้แก่ ผู้เคารพศรัทธาแตกต่างกัน	๖๖.๗ (๒๐๐)	๒๕.๐ (๘๗)	๘.๓ (๑๓)
สิ่งที่ทำให้ท่านเสื่อมใสคือ องค์พระ	๖๕.๗ (๑๕๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)

ตารางที่ ๒๕ แสดงให้เห็นว่า ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง เป็นดังนี้

ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับมาก พบว่า มีความรู้สึกในระดับที่เท่า ๆ กัน คือ ทางด้านพระพุทธรชินราชเป็นพระสำคัญที่ทุกบ้านควรมี, เป็นพระที่ต้องถ่ายทอด บอกลูกหลานให้ศรัทธาต่อไป, พระอยู่ที่ใจ ไม่ใช่อยู่ที่วัตถุ และพระแต่ละองค์มีคุณค่าให้แก่ผู้เคารพศรัทธาแตกต่างกัน จำนวนข้อละ ๒๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๖ และถัดไป คือ พระพุทธรชินราชเป็นพระอันดับ ๑ ของประเทศไทย, ท่านจะต้องเดินทางไปนมัสการให้ได้อย่างน้อย ๑ ครั้ง, คนเราจะดีชั่วอยู่ที่ตัวไม่ใช่พระที่แขวนคอ, พระทุกองค์ทุกแบบเหมือนกันหมดมีค่าเท่ากันไม่แตกต่างกัน และสิ่งที่ทำให้ท่านเลื่อมใสคือองค์พระ จำนวนข้อละ ๑๕๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๖ ตามลำดับ

ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง พบว่ามีความรู้สึกในระดับใกล้เคียงกัน คือ พระพุทธรชินราชเป็นพระสำคัญที่ทุกบ้านควรมี, เป็นพระที่ต้องถ่ายทอด บอกลูกหลานให้ศรัทธาต่อไป, พระอยู่ที่ใจ ไม่ใช่อยู่ที่วัตถุ และ พระแต่ละองค์มีคุณค่าให้แก่ผู้เคารพศรัทธาแตกต่างกัน จำนวนข้อละ ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๐ รองลงมา คือ พระพุทธรชินราชเป็นพระอันดับ ๑ ของประเทศไทย, ท่านจะต้องเดินทางไปนมัสการให้ได้อย่างน้อย ๑ ครั้ง, คนเราจะดีชั่วอยู่ที่ตัวไม่ใช่พระที่แขวนคอ, พระทุกองค์ทุกแบบเหมือนกันหมดมีค่าเท่ากันไม่แตกต่างกัน และ สิ่งที่ทำให้ท่านเลื่อมใสคือองค์พระ จำนวน ข้อละ ๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๓ ตามลำดับ

ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับน้อย พบว่ามีความรู้สึกในระดับใกล้เคียงกัน คือ พระพุทธรชินราชเป็นพระอันดับ ๑ ของประเทศไทย, ท่านจะต้องเดินทางไปนมัสการให้ได้อย่างน้อย ๑ ครั้ง, คนเราจะดีชั่วอยู่ที่ตัวไม่ใช่พระที่แขวนคอ, พระทุกองค์ทุกแบบเหมือนกันหมดมีค่าเท่ากันไม่แตกต่างกัน และ สิ่งที่ทำให้ท่านเลื่อมใสคือองค์พระ จำนวนข้อละ ๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๐ และถัดไป คือ พระพุทธรชินราชเป็นพระสำคัญที่ทุกบ้านควรมี, เป็นพระที่ต้องถ่ายทอด บอกลูกหลานให้ศรัทธาต่อไป, พระอยู่ที่ใจ ไม่ใช่อยู่ที่วัตถุ และ พระแต่ละองค์มีคุณค่าให้แก่ผู้เคารพศรัทธาแตกต่างกัน จำนวน ข้อละ ๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๒๕ (ต่อ)

ประเด็น	มาก	ปาน กลาง	น้อย
องค์ท่านเป็นตัวแทนของพระ พุทธเจ้าที่งามที่สุด	๕๕.๓ (๑๗๘)	๓๓.๗ (๑๐๑)	๗.๐ (๒๑)
เป็นที่พึ่งทางจิตใจเมื่อยาม เดือดร้อน	๕๕.๓ (๑๗๘)	๓๓.๗ (๑๐๑)	๗.๐ (๒๑)
คนที่มีพระห้อยคอถือว่าเป็น มงคลแก่ตัวเอง	๖๕.๗ (๑๙๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)
คนแขวนพระมักถูกมองว่าเชย	๕๕.๓ (๑๗๘)	๓๓.๗ (๑๐๑)	๗.๐ (๒๑)
นมัสการแล้วทำให้จิตใจ เบิกบาน	๖๕.๗ (๑๙๗)	๒๗.๓ (๘๒)	๗.๐ (๒๑)

ตารางที่ ๒๕ แสดงให้เห็นว่า ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง เป็นดังนี้

ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับมาก พบว่ามีความรู้สึก คือ คนที่มีพระห้อยคอถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง และ นมัสการแล้วทำให้จิตใจเบิกบาน จำนวนร้อยละ ๑๙๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๗ และถัดมา คือ องค์ท่านเป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้าที่งามที่สุด, เป็นที่พึ่งทางจิตใจเมื่อยามเดือดร้อน และ คนแขวนพระมักถูกมองว่าเชย จำนวนร้อยละ ๑๗๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๓ ตามลำดับ

ด้านความรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง พบว่ามีความรู้สึก คือ องค์ท่านเป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้าที่งามที่สุด, เป็นที่พึ่งทางจิตใจเมื่อยามเดือดร้อน และ คนแขวนพระมักถูกมองว่าเชย จำนวนร้อยละ ๑๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๗ และถัดมา คือ คนที่มีพระห้อยคอถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง และนมัสการแล้วทำให้จิตใจเบิกบาน จำนวนร้อยละ ๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๓ ตามลำดับ

ด้านความรู้สึกรู้สึกต่อความสำคัญขององค์พระพุทธรชินราช ของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับน้อย พบว่ามีความรู้สึก คือ องค์ท่านเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่งามที่สุด, เป็นที่พึ่งทางจิตใจเมื่อยามเดือดร้อน, คนที่มีพระห้อยคอถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง, คนแขวนพระมักถูกมองว่าเซบ และนมัสการแล้วทำให้จิตใจเบิกบาน จำนวนข้อละ ๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๐ ตามลำดับ

บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษา เรื่อง ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช วัดศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของพระพุทธชินราชตามแนวพุทธศิลป์ รวมทั้งเพื่อศึกษาพระพุทธชินราชในฐานะสื่อในการสื่อสารเพื่อสร้างศรัทธาต่อประชาชน และเพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของประชาชนที่มีศรัทธาต่อพระพุทธชินราชในฐานะสื่อในการสื่อสาร

ผลศึกษามีดังนี้

๕.๑.๑ การสร้างพระพุทธชินราชตามแนวพุทธศิลป์

ผลการศึกษา สรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นมานานแล้ว มีเจตนาสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งที่แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการสร้างโดยไม่มีผู้สร้างคนใดเคยเห็นพระองค์มาก่อน เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่าแบบ “คันธารราษฎร์” หรือสมัยคันธารราษฎร์ ต่อมาก็มีสืบต่อกันมาอีกหลายสมัยในประเทศอินเดีย ซึ่งได้แก่ สมัยอมรวดี สมัยคุปตะ สมัยอนูราชปุระ ซึ่งในแต่ละสมัยพระพุทธรูปจะมีลักษณะศิลปะทางพุทธศิลป์ที่ต่างกัน สำหรับลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปในประเทศไทย พบการหล่อโลหะในประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ส่วนมากมักจะเป็นเครื่องใช้เครื่องประดับ จนกระทั่งถึงสมัยกรุงสุโขทัย คือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ ได้มีการหล่อพระพุทธรูปสำริด ซึ่งวิธีการหล่อองค์พระของสมัยสุโขทัยถือเป็นแบบอย่างที่ยึดถือกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ก็ยังมีพระพุทธรูปแบบเชียงแสน มีลักษณะเป็นแบบผู้ชายเต็มตัว ออกกว้าง มีกล้ามเนื้อ ลักษณะกลมแสดงความเป็นปึกแผ่น กล้าหาญ ในสมัยสุโขทัยมีลักษณะรูปเหมือนคนธรรมดา มาก แสดงถึงความรู้สึกออกมาให้เห็นชัด หน้าที่ ส่วนใหญ่พระพุทธรูปนั่ง สมัยอยุธยา ไม่ค่อยสวยนักอาจเป็นเพราะประชาชนในสมัยนั้นไม่ค่อยมีจิตใจที่จะทำอะไรเนื่องจากมีสงครามเกิดขึ้นบ่อยและช่างก็มีน้อย แต่พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปองค์เดียวที่มีลักษณะสวยงามที่สุด สร้างสมัยกรุงสุโขทัย ลักษณะพระพักตร์เป็นแบบเชียงแสนผสมกับสุโขทัย โดย พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ได้รับอิทธิพลของศิลปะสมัยคุปตะและปาละ ทำนองเดียวกับสมัยศรีวิชัย สำหรับพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐ – ๑๘๘๑) แบ่งตามลักษณะได้ ๓ รุ่น รุ่นแรก มีลักษณะเปลี่ยนแปลงมาจากศิลปะสมัยเชียงแสน พระวรกายที่อวบอย่างเชียงแสนได้คลายลงเป็นสูงบ้าง วงพระพักตร์เป็นมนรี

พระนาสิกโค้งสูงกว่าแบบเชียงแสน ยอดพระเมาลียังคงเป็นบัวตูม นอกจากทำนั้งขัดสมาธิเพชร แล้วมีทำขัดสมาธิราบขึ้นอีกทรงหนึ่ง รูนกลาง เป็นศิลปะของสุโขทัยบริสุทธิ์ พระวรกายกลมกลึง สะโอดสะอง วงพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์เล็กบาง พระโขนงวาดเป็นวง โค้งบรรจบกันที่คิ้วพระนาสิก พระเกศาทำกระหมวกกันหอยแหลมสูง ยอดพระเมาลีเป็นเปลวเพลิง สันนิษฐานว่าพระนาสิก ปลายแหลมเป็นเขี้ยวตะขาบ ในรูนนี้ยังมีลักษณะแตกต่างออกไปอีก ๒ แบบ คือ แบบหนึ่งทำส่วนพระเศียรคอนบนค่อนข้างกว้างใหญ่ คอล่างแคบลงเล็กน้อย มักพบกัน ที่เมืองกำแพงเพชร จึงเรียกว่า แบบกำแพงเพชร อีกแบบหนึ่งทำนิ้วพระหัตถ์เสมอกันทั้งสี่นิ้ว เชื่อว่าเริ่มสร้างในครั้งแผ่นดินพระมหาธรรมราชาพระยาไท (พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๖๖) สำหรับรูนปลาย คอล ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลักษณะแสดงความบริสุทธิ์ที่มีในพระพุทธรูปรูนกลางคลายลง และได้รับ อิทธิพลของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาบ้าง ทำให้ศิลปะของสมัยสุโขทัยเริ่มเสื่อมลง ดังนั้นจึงพบว่าพระพุทธรูปราชมีความงดงามตามแนวพุทธศิลป์ตามที่ได้สรุป ลักษณะความงดงามของพระพุทธรูปราชข้างต้น และเป็นสื่อของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความศรัทธาแก่ประชาชนผู้ได้มานมัสการ โดยทั่วไป

๕.๑.๒ การศึกษาประวัติและความสำคัญของพระพุทธรูปราชในฐานะสื่อ

ผลการศึกษา สรุปได้ว่า พระพุทธรูปราชมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ในประเทศไทยในฐานะเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชนทั้งในอดีต และ ปัจจุบัน โดยเฉพาะประชาชนในจังหวัดใกล้เคียงจังหวัดพิษณุโลก อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม สำหรับรูปแบบวิธีการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาการมาเป็นลำดับ เริ่มจากการใช้รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลโดยมีพระมหากษัตริย์และพระสงฆ์เป็นหลัก จากนั้นมีการใช้หนังสือ สิ่งพิมพ์ธรรมะ และโสตทัศนูปกรณ์ และได้มีการพัฒนารูปแบบวิธีการเผยแพร่ธรรมะ จากเทศน์แบบประเพณีดั้งเดิมมาสู่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม และจัดนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปราชจึงเป็นสื่อสำคัญที่จะนำไปสู่ความสัมผัสทางด้านจิตใจที่เกิดจากการได้เห็นพระองค์ท่าน ถึงจะเป็นเพียงได้สัมผัสจากการได้เห็นก็ตามไม่สามารถจะสนทนากับพระองค์ได้ แต่เป็นสื่อที่สัมผัสได้ทางจิตใจ สิ่งที่ปรากฏต่อผู้ที่ได้สัมผัสนั้นเกิดพลังศรัทธาอย่างแรงกล้าของความสวยงามอลังการหาที่จะดำเนินมิได้ บริบูรณ์และสมบูรณ์ไปด้วยมหาปฐกถาทุกประการ บุคคลใดได้ไปสักการะแล้วก็จะชื่นชมยินดี ในความงามของพระองค์ท่าน ในความสงบเยือกเย็นเมื่อได้สัมผัส ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายในพระวิหารก็เรียบร้อยดีทำให้องค์พระพุทธรูปเป็นจุดเด่นในการสื่อสารได้เป็นอย่างดี เหมือนกับพระองค์ท่านยังทรงพระชนม์อยู่บ่งบอกถึงเป็นปริศนาธรรม

๕.๑.๓ การศึกษาผลสัมฤทธิ์ของประชาชนที่มีศรัทธาต่อพระพุทธชินราชในฐานะสื่อ

ถึงแม้ผลการศึกษาจะพบว่า ปัจจัยพื้นฐานและพุทธศิลป์ ขององค์พระพุทธชินราช จะสามารถใช้เป็นสื่อเพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาต่อองค์พระพุทธชินราช ในฐานะตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ก็ตาม แต่กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาใช้พื้นที่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์พระพุทธชินราชด้วย การให้ข้อมูลอาจเกิดความลำเอียง (Bias) ของผู้ให้ข้อมูลได้ ผู้ออกแบบสอบถามจึงต้องใช้ความรอบคอบอย่างมากในการตรวจสอบความแม่นยำของคำตอบที่เป็นคำตอบที่แท้จริง ซึ่งจะทำให้การวิจัยครั้งนี้มีคุณค่ามากขึ้น อย่างไรก็ตามจากผลการสำรวจในตารางที่ ๘ ในบทที่ ๔ พบว่า พุทธศิลป์ขององค์พระพุทธชินราชสามารถเป็นสื่อที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้ที่ได้มานมัสการได้ วิธีการเผยแพร่ของพระพุทธเจ้าในพระองค์มิได้เลือกชั้นวรรณะใดๆ ทั้งสิ้นให้ความเสมอภาพ เพื่อให้ทุกคนพ้นจากทุกข์ที่พระองค์พอจะทรงโปรดได้ก็ทรงไปโปรดเปรียบเทียบให้เห็นว่าองค์พระพุทธชินราชนั้น ก็ตรงกับที่ประชาชนที่มานั้นมีเชื้อชาติ ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ที่แตกต่างกันไปโดยสิ้นเชิง ทุกคนที่มาด้วยความศรัทธาเป็นสำคัญ ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารพุทธศิลป์นั้น เมื่อได้เห็นองค์พระพุทธชินราชเดินทางมาไกลก็หาบเหนือบ เกิดปีติเมื่อได้เห็นความสวยงามเห็นความสงบจากองค์พระพุทธชินราช ผู้เดินทางไปสักการะก็เกิดพลังในการทำกุศล ทางกาย ทางวาจา และทางใจ คือ ละชั่ว ทำดี ทำใจให้สะอาด มีศีลธรรมประจำใจ มีที่พึ่งทางจิตวิญญาณ เมื่อเดินทางกลับก็จะบูชาพระพุทธชินราชไปไว้บูชาประจำบ้านและประจำตัว เพื่อบรรเทาทุกข์เมื่อมีปัญหาหระลึกถึงองค์พระพุทธชินราชในการขัดเกลาจิตใจสวางจิตใจ และแก้ไขปัญหาคด้วยสติปัญญามีจิตใจที่เข้มแข็ง มีหลักพระธรรมคำสั่งสอนที่สั่งมาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตต่อไปเพื่อดับทุกข์ได้ในปัจจุบัน จึงเป็นผลสัมฤทธิ์ในการสื่อสาร ขององค์พระพุทธชินราชในฐานะสื่อพุทธศิลป์ที่สำคัญต่อประชาชนทั่วไปที่ได้พบเห็น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ควรเพิ่มเติมในส่วนของการผลิตสื่อในลักษณะต่าง ๆ เพื่อการเผยแพร่พระพุทธชินราชในฐานะสื่อพุทธศิลป์ให้มากขึ้น

๕.๒.๒ ควรเพิ่มเติมในส่วนของการพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงองค์อื่น ๆ ในประเทศไทย ทั้ง ๔ ภาคควรให้มีการวิจัย

๕.๒.๓ ควรทำการศึกษาเพิ่มเติมนอกพื้นที่ ทั้งในจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงระดับภูมิภาคต่าง ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐ กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๒๗.

เกษม จันทรน้อย. สื่อประชาสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๓๗.

ชำนาญ วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคง
แห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔.

ทินพันธ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก.
สหภาพบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ธรรมเกียรติ กัณโธ. โลกของสื่อ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

บุญทัน ดอกโรสง, ศ.ดร.. พฤติกรรมสู่ความเป็นเลิศ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

บำรุง สุขพรรณ, รศ.. จิตวิทยาการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์, ๒๕๔๑.

ประมะ สตะเวทิน. หลักนิเทศศาสตร์. ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

ปิ่น มุกกันต์, พ.อ.. ทฤษฎีการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิชา, ๒๕๐๖.

พัชนี เษจรรยาเมตตา วิวัฒนานุกูล และดิเรกนันท์ อนวัชศิริวงศ์. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร : แอลโลการพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

..... พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนากนสู่ประชาธิปไตย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

..... การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

..... พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. ชีวิตและงานของท่านปัญญานันทะ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มณฑล ไบบัว. หลักและทฤษฎีการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๖.

วศิน อินทสระ. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

วาสนา จันทร์สว่าง และทัศนีย์ อินทรสุขศรี. การสื่อสารเพื่อพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง และคณะ. หลักการประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาเยาวชนบท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

แสง จันทร์งาม. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖.

เสนาะ ผดุงฉัตร. หลักทฤษฎีการคิดและการพูด. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ศิริชัย ศิริเกษ และกาญจนา แก้วเทพ. ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อภิชาติ ทองอยู่. การพึ่งตนเองในชนบทอีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง. สถาบันวิจัยและการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๑.

อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, รศ.ดร.. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

(๒) วิทยานิพนธ์และงานวิจัยอื่น ๆ :

กนิษฐนิษฐ์ จันทรบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. งานวิจัยภาควิชาประวัติศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๐.

จรินทร์ ชังสังข์. บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

ฉัฐนันท์ ประกายสันติสุข. “ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาและสันติสุข”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ปิ่นนัคดา นพพานวัน. “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

รัตนา บางจริง. “การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)”. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. วิชาเอกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๒.

สมเกียรติ เรืองอนันต์เลิศ. “การเปิดรับธรรมะในยุคโลกาภิวัตน์”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

จักรินทร์ ไชยวัฒน์. สื่อไร้พรมแดนกับวิกฤติวัฒนธรรม – สังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๒.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Berlo, David K. The Process of Communication. New York : Rinehart and Winston, Inc., 1960.

Blumler, Jay G. Media Gratifications Research. Beverly Hills : Sage, 1985.

- Brooks, Wiliam D. **Speech Communication.** Dubuque, Iowa : W.M.C. Berown Company Publishers, 1971.
- Cherry, Colin, **On-Human Communication.** New York : Wiley, 1957.
- D. McQuail J.G. Blumler and J. Brown. **Sociology of Mass Communication.** Harmondswirth : Pwnquin, 1972.
- Edward Spir **“Communication” Encyclopedia of the Social Sciences Vol. IV.** E.R.A.Seligman and A. Johnson, eds. New York : Macminlan, 1933.
- K. Lapper Joseph T. **The Efects of Mass Communication.** New York : The Free Press, 1971.
- Kenneth E. Wells. **Thai Buddhism : Its Rites and Activities.** Bangkok : The Police Printing Press, 1960.
- McCombs, Maxwell and Becker, lee B. **Using mass Communication Theory,** New York : Prentice Hall, 1979.
- Rogers, Everett M. with Shoemaker, Floyd F. **Communication of Innovations.** New York : The Free Press, 1971.
- Schramm. **The Process and Effects of Mass Communication.** Urbana, III. : University of Illinois Press, 1960'
- Wendell Blanchard. **Thailand : Its People, Its Society, Its Culture.** New Haven, Connecticut : Human Relations Area Files, Inc., 1958.

ภาคผนวก

พระพุทธชินราช

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

เป็นพระพุทธรูปศิลปะสมัยสุโขทัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย มีหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูง ๗ ศอก ๑ คืบ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารใหญ่ทิศตะวันตกของวัด อันเป็นด้านหน้าของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

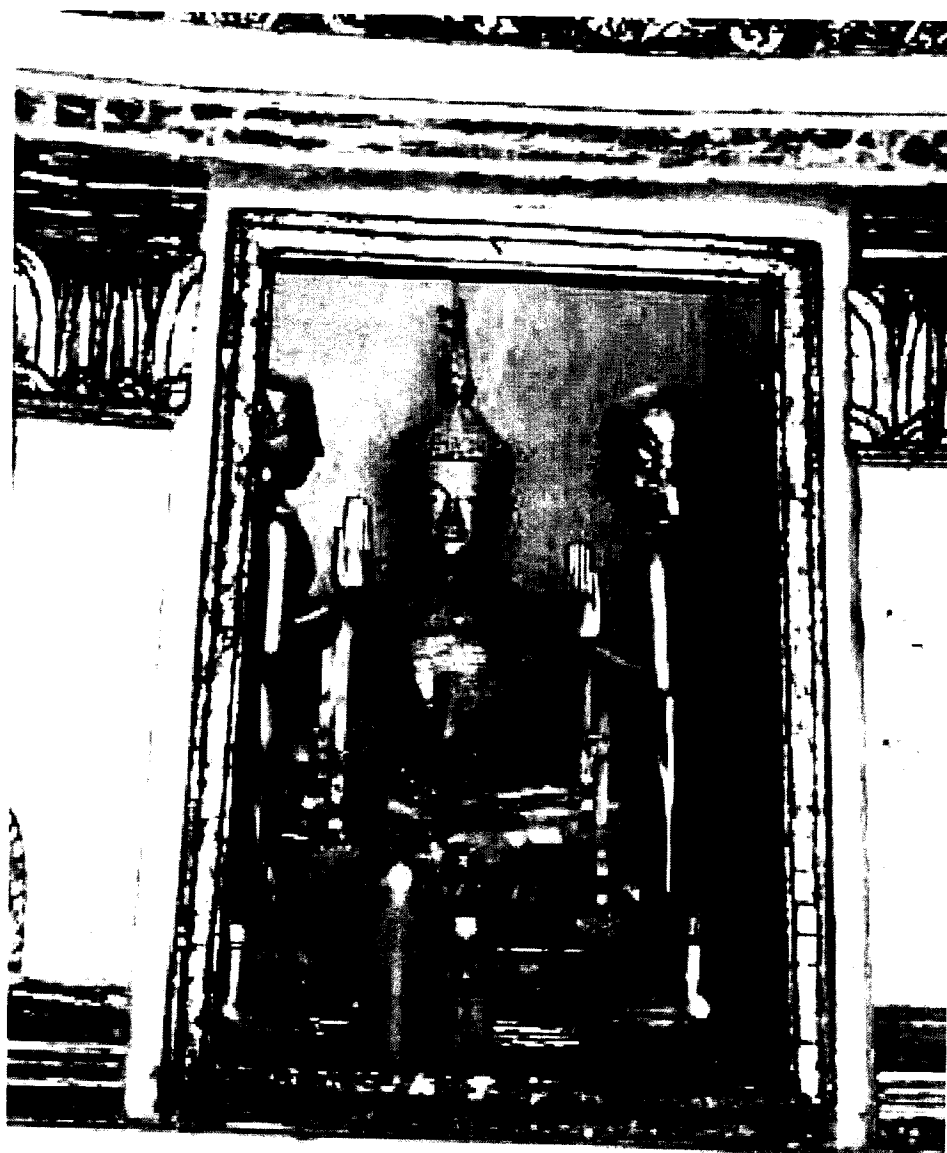
พระพุทธรชินสีห์

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธรชินสีห์เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ศิลปะสมัยสุโขทัยสร้างคราวเดียวกับพระพุทธรชินราชองค์จำลองสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ปัจจุบันองค์จริงได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

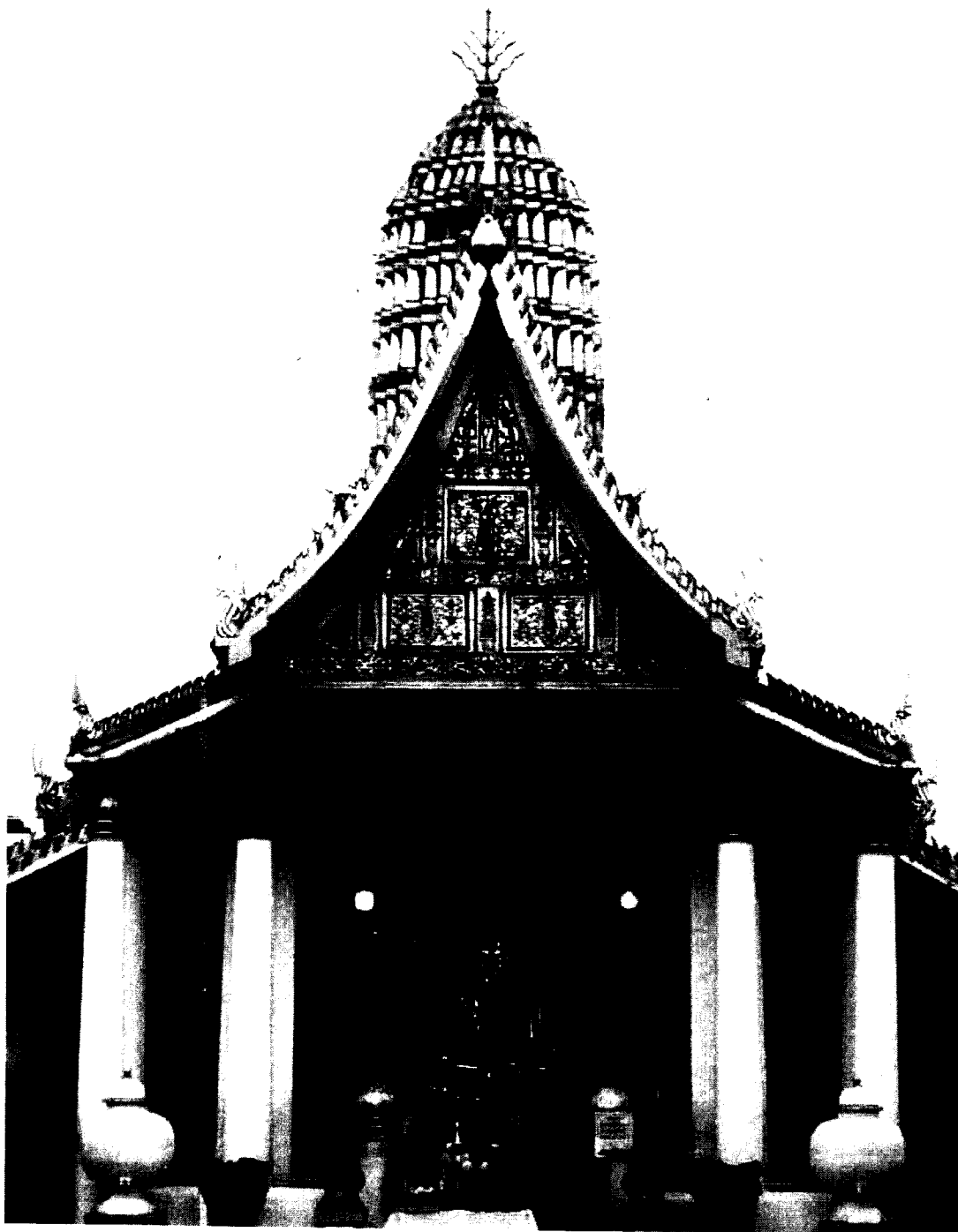
พระศรีศาสดา

พระศรีศาสดา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ศิลปะสมัยสุโขทัย สร้างคราวเดียวกับพระพุทธรชินราช และพระพุทธรชินสีห์ องค์จำลองสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศใต้ ปัจจุบันองค์จริงได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระวิหารพระเหลือ

เป็นพระวิหารขนาดเล็ก ตั้งอยู่ทางด้านหน้าพระวิหารพระพุทธชินราช พระวิหารมีขนาดกว้าง ๓ เมตร ยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็ก หน้าตักกว้าง ๒๐ นิ้ว สูง ๒๒ นิ้ว มีนามว่า “พระเหลือ” หรือ “พระเสถียรคปฐมา” มีตำนานกล่าวว่า สร้างขึ้นจากเศษทองสัมฤทธิ์ที่เหลือจากการหล่อ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา

ด้านหน้าพระวิหารพระพุทธชินราช

สถาปัตยกรรมหลังคาพระวิหารพระพุทธชินราช

สร้างสมัยสุโขทัย ที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย มองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

แบบสอบถาม เรื่อง

การศึกษารัทธิของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์

โปรดเลือกคำตอบที่สอดคล้องกับความเห็นของท่าน โดยทำเครื่องหมายใดๆลงในช่องว่าง
หรือเขียนข้อความลงในช่องว่าง

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. ท่านมีพระพุทธชินราชไว้บูชาหรือไม่

☐ มี ☐ ไม่มี

๒. เพศ

☐ ชาย ☐ หญิง ☐ พระภิกษุ

๓. อายุ.....ปี

๔. รายได้ต่อเดือนของท่าน

☐ ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ บาท ☐ ๓,๐๐๑ - ๕,๐๐๐ บาท
☐ ๕,๐๐๑ - ๗,๐๐๐ บาท ☐ ๗,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท
☐ มากกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท

๕. ที่อยู่ปัจจุบัน

☐ กรุงเทพมหานคร ฯ ☐ พิษณุโลก, กำแพงเพชร, นครสวรรค์, พิจิตร
☐ จังหวัดอื่น ๆ

๖. สถานภาพการสมรส

☐ โสด ☐ แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน
☐ แต่งงานแล้วแยกกันอยู่ ☐ หม้าย
☐ หย่า

๗. วุฒิการศึกษา

☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษา
☐ อาชีวศึกษา ☐ ปริญญาตรี
☐ สูงกว่าปริญญาตรี ☐ อื่นๆระบุ.....

๘. อาชีพ

☐ เกษตรกรรม	☐ พ่อบ้าน / แม่บ้าน
☐ ข้าราชการ	☐ พนักงานรัฐวิสาหกิจ
☐ รับจ้าง ค้าขาย	☐ นักเรียน / นักศึกษา
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

๙. สถานภาพทางสังคม

- ☐ เป็นผู้นำกลุ่ม / สมาคมต่าง ๆ เช่น.....
- ☐ เป็นสมาชิกกลุ่ม / สมาคมต่างๆเช่น.....

- ☐ ไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม / สมาคมใดเลย

๑๐. ท่านมีสภาวะอารมณ์ / บุคลิกภาพโดยรวมแบบใด (เลือกตอบเพียงข้อเดียว)

☐ ร่าเริงแจ่มใส	☐ หนักแน่น ใช้เหตุผล
☐ ค่อนข้างโกรธง่าย	☐ อารมณ์ไม่คงที่
☐ อื่นๆ ระบุ.....	

๑๑. ส่วนใหญ่ปัญหาที่ทำให้ท่านกลุ้มใจหรือเป็นกังวลใจมากที่สุด คือ

☐ ครอบครัว	☐ การเรียน
☐ การงาน	☐ เพื่อน
☐ เจ้านาย / ลูกน้อง	☐ การเงิน
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

๑๒. เมื่อท่านมีปัญหา ท่านทำอย่างไร (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

☐ ปลดปล่อยไปเสียๆ	☐ เข้าวัดทำบุญ	☐ ไหว้พระ สวดมนต์
☐ ประึกษาเพื่อน	☐ ประึกษาคู่ครอง	☐ ประึกษาผู้บังคับ
☐ อื่นๆ ระบุ.....		

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจที่มีต่อพระพุทธศาสนาและศรัทธาที่มีต่อพระพุทธชินราช

๑. ท่านได้รับรู้เกี่ยวกับสื่อธรรมะจากสื่อใด

☐ พระไตรปิฎก	☐ หนังสือทั่วไป
☐ พระภิกษุ – สามเณร	☐ ทวี - วิทู
☐ บิดา – มารดา	☐ ครูอาจารย์

๒. ท่านสนใจพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงใด

☐ มากที่สุด	☐ มาก
☐ ปานกลาง	☐ น้อย
☐ น้อยที่สุด	

๓. ท่านคิดว่าวิธีการใดเป็นวิธีการที่จะทำให้ท่านเข้าใจธรรมะได้ดีที่สุด

☐ การอ่าน	☐ ไปสนทนากับพระภิกษุ
☐ ถามบิดา – มารดา	☐ การฟังธรรม

๔. ท่านเข้าวัดฟังธรรมเพื่ออะไร

☐ เพื่อทำความเข้าใจ	☐ เพื่อนำมาปฏิบัติ
☐ เพื่อนำมาสอนลูก – หลาน	☐ เพื่อเสริมศรัทธา

๕. ท่านมานมัสการพระพุทธชินราชบ่อยครั้งเพียงใด

☐ ทุกปี	☐ ปีละครั้ง
☐ ไปบ้างบางครั้ง	☐ เป็นครั้งแรก

๖. ที่บ้านท่านได้เช่าหรือมีพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

☐ มี	☐ ไม่มี

๗. ท่านได้มากราบไหว้พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

☐ เพื่อขอพร	☐ กราบไหว้สวดมนต์ และนั่งสมาธิ
☐ แก่บนสะเดาะเคราะห์	☐ อื่นๆ.....

๘. ประวัติการสร้างพระพุทธรูปยุคสมัยสุโขทัย,อยุธยา

☐ เกิดจากการศรัทธา	☐ เพื่อการเผยแพร่
☐ เพื่อบูชากราบไหว้	☐ เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

๕. ศรัทธาของท่านที่ได้มากราบไหว้บูชาพระพุทธชินราช

- ☐ ความเชื่อ ☐ มีผู้ชักชวน ☐ การได้อ่านประวัติ
☐ ความศักดิ์สิทธิ์

ตอนที่ ๓ ความรู้สึกและความประทับใจต่อพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธชินราช

กรุณาใส่เครื่องหมายใดๆ ลงในช่องว่างที่สอดคล้องกับความเห็นของท่าน

ความประทับใจ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ความงดงามขององค์พระและซุ้มเรือนแก้ว					
๒. การจัดวางองค์พระสัมพันธ์กับพื้นที่วิหาร					
๓. การจัดพื้นที่องค์ประกอบ (ระดับฐาน, พุทธสาวก เครื่องบูชา)					
๔. ประวัติการสร้าง (การออกแบบ)					
๕. เมื่อมาเห็นอยากอยู่นานๆ (มีความสุขกาย สุขใจ)					

๖. ท่านให้ความสำคัญกับพระพุทธชินราชในด้านใดมากที่สุด

- ☐ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ☐ เป็นพระสวยงาม
☐ เป็นพระมีชื่อเสียง ☐ เป็นพระสะสม

๗. ในความรู้สึกของท่าน ท่านคิดว่าพระพุทธชินราช มีคุณค่าด้านใด

- ☐ ทำให้จิตใจสงบเข้มแข็ง ☐ ป้องกันภัย
☐ โชคลาภ ☐ สวยงาม

๘. เหตุผลที่ท่านมานมัสการพระพุทธชินราช คือ (ตอบมากกว่า ๑ ข้อ)

- ☐ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ☐ ขอพร หรือบนบานสานกล่าว
☐ นมัสการให้จิตใจสงบสุข ☐ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง

ตอนที่ ๔ ความศรัทธาที่เกิดจากองค์พระพุทธรชินราช

สาเหตุของความศรัทธา	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ความงดงามขององค์พระ					
๒. ช่วยคุ้มครองป้องกันภัย					
๓. ช่วยปัดเป่าภัยพิบัติ (กลาตเกล้า)					
๔. ช่วยให้งงเกิดโชคลาภ					
๕. ช่วยให้งงถึงพระรัตนตรัย					
๖. เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางค่านจิตใจไม่ให้ทำควมชั่ว					
๗. เป็นศูนย์รวมของการทำควมดี					

๘. ท่านคิดว่าศรัทธาที่ท่านมีต่อพระพุทธรชินราช เกิดขึ้นและมีได้ เพราะอะไร

☐ คนอื่นๆ พูตกัน	☐ สื่อที่เสนอ
☐ พ่อแม่,ปู่ย่า,ตายาย	☐ การเรียน
☐ การท่องเทียว	☐ พระสงฆ์
☐ อื่นๆระบุ.....	

ตอนที่ ๕ ความรู้สึก/ความประทับใจที่มีต่อพระพุทธรชินราช

กรุณาใส่เครื่องหมายใดๆลงในช่องว่างที่สอดคล้องกับความเห็นของท่าน

ความรู้สึกที่เข้ามากระทบจิตใจ เมื่อมากราบพระพุทธรชินราช	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ดีใจที่ได้มากราบ					
๒. มีขวัญและกำลังใจ (ไม่ท้อแท้)					
๓. นับถือในคุณวิเศษที่เคยได้ยื่นมา					
๔. เกิดปีติ (สครัน)					
๕. ระลึกถึงในฐานะตัวแทนพระพุทธรเจ้า					
๖. เชื่อมั่นในพุทธรคุณ,ธรรมคุณ,สังฆคุณ					
๗. คลายทุกข์					

ตอนที่ ๖ ความคิดเห็นที่มีต่อพระพุทธรูปหรือองค์พระพุทธรูปอื่นๆ

กรุณาใส่เครื่องหมายใดๆลงในช่องว่างที่สอดคล้องกับความเห็นของท่าน

ท่านเห็นว่ามีความจำเป็นหรือไม่ต่อประเด็นเหล่านี้	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. พระพุทธรูปเป็นพระอันคืบ๑ของประเทศไทย					
๒. พระพุทธรูปเป็นพระสำคัญที่ทุกบ้านควรมี					
๓. ท่านควรจะไปนมัสการให้ได้อย่างน้อย ๑ ครั้ง					
๔. เป็นพระที่จะต้องถ่ายทอดบอกลูกหลานให้ศรัทธาต่อไป					
๕. คนเราจะศรัทธาอยู่ตัวไม่ใช่พระที่แขวนคอ					
๖. พระอยู่ในใจไม่ใช่ที่วัตถุ					
๗. พระทุกองค์ทุกแบบเหมือนกันหมดมีค่าเท่ากัน ไม่แตกต่างกันเลย					
๘. พระแต่ละองค์มีคุณค่าแก่ผู้เคารพศรัทธาแตกต่างกัน					
๙. สิ่งที่ทำให้ท่านเลื่อมใสคือองค์พระ					
๑๐. องค์ท่านเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่งดงามที่สุด					
๑๑. เป็นที่พึ่งทางจิตใจเมื่อยามเดือดร้อน					
๑๒. คนที่มีพระห้อยคอถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง					
๑๓. คนแขวนพระมักถูกมองว่าเชย					
๑๔. นมัสการแล้วทำให้จิตใจเบิกบาน					

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระสมุห์วันชัย ฉายา เกสรธมฺโม นามสกุล มีมาก
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๓๘/๒ หมู่ ๘ ต.บางระกำ อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
- อุปสมบท : วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ วัดสุนทรประดิษฐ์
ต.บางระกำ อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
พระราชธรรมกณี (นารถ ลวณฺรกุโ) เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก
เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม อ.เมือง จ.พิษณุโลก เป็นพระอุปัชฌาย์
พระปลัดสำรวย กิตฺติโสภี วัดสุนทรประดิษฐ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระใบฎีกาเลี่ยม โกวิท วัดสุนทรประดิษฐ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์
- สังกัดปัจจุบัน : วัดสมรโกฏี แขวงบางระมาด เขตดงช้าง กรุงเทพมหานคร
โทร. ๐-๒๘๖๕-๖๔๐๕, ๐๘-๖๗๕๒-๐๐๕๑
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๖ นิการธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) จากสำนักเรียน
คณะจังหวัดพิษณุโลก วัดสุนทรประดิษฐ์ อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
: พ.ศ. ๒๕๓๖ อภิธรรมมัชฌิมอาภิธรรมิกะโท จากสำนักเรียน
อภิธรรมวัดสุวรรณประสิทธิ์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร
: พ.ศ. ๒๕๔๔ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
: พ.ศ. ๒๕๔๕ หลักสูตร ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู
จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
- ตำแหน่งหน้าที่ : พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะตำบลบางระกำ เขต ๑
อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
: พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสมรโกฏี
แขวงบางระมาด เขตดงช้าง กรุงเทพมหานคร
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดสมรโกฏี ถนนราชพฤกษ์ แขวงฉิมพลี เขตดงช้าง กรุงเทพฯ